

www.turkishstudies.net/language

Turkish Studies - Language and Literature

eISSN: 2667-5641

Research Article /Araştırma Makalesi

ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY

A Versified History Example: Tārīh-i Fihrist-i Âl-i 'Osmân (BNF Arabe 2254)

Bir Manzum Tarih Örneği: Tārīh-i Fihrist-i Âl-i 'Osmân (BNF Arabe 2254)

Eyyüp Acar*

Abstract: This study focuses on the poem *Tārīh-i Fihrist-i Âl-i 'Osmân* (BNF Arabe 2254). The text summarizes 20 sultans from 699 AH to 1099 AH in 50 couplets, constituting a lyrical-didactic versified history aimed at facilitating the retention of historical knowledge. The main research problem is the transliteration of the text and the correlation of the data with the historical background and the poet's identity. Within this framework, the question of whether "hâtif" in the 26th couplet is a pseudonym (*mahlas*) or a literary trope (*mazmun*) is examined. Based on the chronological data of poets using the pseudonyms *Hâtif* and *Hâtîfî* and the function of "hâtif" in classical poetry, it is concluded that "hâtif" is not a fixed pseudonym but a trope that registers the sultan's achievements through a divine voice.

This ambiguity in the poet's identity also manifests itself in the technical structure of the work. The poet's priority is to compose chronograms based on abjad calculation, sacrificing artistic expression and meter to match the accession dates of the sultans. This preference leads the text to rely on functionality rather than poetic quality.

The author's display of high artistic self-confidence instead of traditional pseudonym modesty, together with the death record of Köprülüzâde Fazıl Mustafa Pasha from the same hand, shows that the work reflects the late seventeenth-century Ottoman intellectual typology. This study aims to determine the work's place within the tradition through discussions of its abjad-meter relationship, linguistic features and authorial identity. The work appears as a poem caught between pseudonym and trope, between expression and abjad calculation.

Keywords: Contemporary Turkish, Ottoman Turkish, Classical Turkish poetry, versified history, pseudonym, literary trope, abjad.

Öz: Bu çalışma, Fransa Ulusal Kütüphanesi'nde (BNF Arabe 2254) bulunan Tārīh-i Fihrist-i Âl-i Osmân adlı manzumeyi konu edinmektedir. Hicrî 699'dan Hicrî 1099'a kadar 20 padişahı 50 beyitte özetleyen metin, tarihî bilgilerin hıfzını kolaylaştırmayı amaçlayan lirik-didaktik bir manzum tarih niteliğindedir. Makalenin temel araştırma problemi; metnin çeviriyazısının yapılması ile elde edilen verilerin tarihsel arka plan ve şairin kimliğiyle ilişkilendirilmesidir. Bu çerçevede manzumenin 26. beytindeki "hâtif" ifadesinin mahlas mı yoksa mazmun mu olduğu sorusu üzerinde durulmuş; *Hâtif* ve *Hâtîfî* mahlaslı şairlerin kronolojik verileri ve klasik şiirde "hâtif" in işlevi üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. İnceleme sonucunda "hâtif" in sabit bir mahlas

* Asst. Prof. Dr., Kutahya Dumlupınar University, Vocational School, Department of Office Management and Secretary Training

Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Tavşanlı Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4732-0231>

eyyup.acar@dpu.edu.tr

Cite as/ Atıf: Acar, E. (2026). A versified history example: Tārīh-i Fihrist-i Âl-i 'Osmân (bnfarabe2254)/Bir Manzum Tarih Örneği: Tārīh-i Fihrist-i Âl-i 'Osmân (bnf arabe 2254). *Turkish Studies-Language and Literature*, 21(3), 4273-4328. Ankara Bilim University Publications. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.94336>

Received/Geliş: 05 May/Mayıs 2026

Accepted/Kabul: 20 September/Eylül 2026

Published/Yayın: 25 September/Eylül 2026

Checked by plagiarism software

olmadığı, ilgili beyitteki padişahın başarılarını ilahi bir sesle tescil eden bir mazmun olduğu sonucuna varılmıştır. Şairin kimliğindeki bu muğlaklık, eserin teknik yapısında da kendini göstermektedir. Şairin manzumede önceliğinin ebced hesabına dayalı tarih düşürme olduğu, konu edindiği padişahların cülus tarihlerini tutturmak uğruna sanatsal anlatımdan ve kısmen ölçüden ödün verdiği söylenebilir. Bu tercih, metnin şiirsellikten çok işlevselliğe yaslanmasına yol açmıştır. Müellifin geleneksel mahlas tevazusu yerine yüksek sanatsal özgüven sergilemesi ve manzume ile aynı elden çıkan Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa'nın vefat kaydı, eserin 17. yüzyıl sonu Osmanlı aydın tipolojisini yansıttığını göstermektedir. Çalışma, manzumenin ebced-vezin ilişkisi, dil-üslup özellikleri ve müellif kimliği tartışmalarıyla gelenekteki yerini tayin etmeyi amaçlamaktadır. Eser, mahlas ile mazmun, anlatım ile hesap (ebced) arasında sıkışmış bir manzume görüntüsü çizmektedir.

Anahtar kelimeler: Yeni Türk Dili, Osmanlı Türkçesi, Klasik Türk şiiri, manzum tarih, mahlas, mazmun, ebced.

Structured Abstract:

This study presents a literary and historical examination of a 50 couplet poem entitled *Tārīh-i Fihrist-i Âl-i 'Osmân* preserved at the Bibliothèque nationale de France (BNF Arabe 2254), which chronicles the Ottoman dynasty in a lyrical-didactic style. The research employs a qualitative method combining text-centered analysis with philological data. First, the Arabic script Turkish text was transliterated into modern transcription rules, accompanied by orthographic comparisons and lexicographical studies. Subsequently, the narrative and historical development of versified history; the characteristics of such texts; the *Fihrist-i Şâhân* tradition, the place of this work within that tradition were examined; Despite the limited length of the text, its linguistic features have been examined in light of the available evidence. The study concludes with findings regarding the poet's identity.

The work is an example of versified history covering a broad period from 699 AH (Osman Gazi) to 1099 AH (Sultan Süleyman II). As a distinct ring of the *Fihrist-i Şâhân* tradition which emerged as an independent genre in Turkish literature through Solakzâde Mehmed Hemdemî this late seventeenth-century text aims to immortalize the accession dates and conquests of the sultans in collective memory by rendering them into verse.

One of the central issues of this study is whether the Word “hâtif” in the 26th couplet concerning Yavuz Sultan Selim “Yazdı tārīhini hâtif küt(ü)be” (The hâtif wrote his history in the book) is a pseudonym (*mahlas*) or a literary trope (*mazmun*). Intertextual research reveals that “hâtif” is not a pseudonym but rather a narrative technique and trope in which the poet effaces his own individuality (*tecrit*), registering the sultan's achievements through a divine voice. As theorized by Mengi (2005), this usage demonstrates the divine nature of poetry and the miraculous quality of poetic expression, creating a surprising effect for the reader and elevating Yavuz Sultan Selim's history beyond human testimony to the level of divine confirmation. Furthermore, the chronological discrepancy between the poem dates to the late 17th and early 18th centuries and poets using the pseudonyms *Hâtif* or *Hâtifi* in our literary history supports the conclusion that the word cannot be a pseudonym.

Another notable aspect of the text is the relationship between “expression and abjad (alphanumeric chronogram).” The poet's primary aim is to commemorate the Ottoman sultans in chronological order and construct error-free chronograms for each. This technical necessity results in a didactic structure that prioritizes functionality over poetic quality. In some verses, the phrasing is constructed to achieve a specific numerical value rather than natural expression, leading at times to semantic strain and artificiality. Consequently, the text remains “between expression and abjad” as a product of technical skill rather than aesthetic depth. Although the poem is composed in the short meter of *ramal*, specifically *fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün*, the meter is occasionally loosened due to the concern for preserving abjad values.

The language of the poem consists of Arabic and Persian vocabulary built upon a Turkish verbal skeleton, in keeping with the character of classical Ottoman Turkish. Although the overall syntax is generally successful, the vocabulary and compound phrases limit the text's comprehensibility to a certain degree.

The poet's self-presentation in the text offers a unique structure rarely encountered in other examples of the *Fihrist-i Şâhân* tradition. Contrary to the humility and self-effacement (*mahviyet*) typical of the classical pseudonym tradition, this poet exhibits remarkable artistic self-confidence by employing varying epithets across different sultan sections rather than restricting himself to a fixed pseudonym. His self-designations such as *ehl-i yakīn* (possessor of certain knowledge), *rind-i hakīm* (wise dervish-hearted one), and *şeyh-i emīn* (trustworthy sheikh) suggest that the poet possessed spiritual depth and was well-versed in religious and Sufi sciences. His epithet *ehl-i harem* (one acquainted with the court) indicates he may have been close to the palace and state bureaucracy. Moreover, his introduction of himself as *üstād-ı zaman* (master of the age) and *sāhib-i nām* (possessor of renown) manifests his confidence in his artistic mastery of both poetry and chronogram technique.

In-depth research into the poet's identity has revealed a record of Köprülüzâde Fazıl Mustafa Pasha's death (1102 AH) immediately following this poem in the same manuscript, clearly written by the same hand. In the 14th couplet of this death-chronogram, the poet identifies himself as *bir kalem-hoş* (a master of the word). The verse “Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ'il mi gelür” (Or, O Lord, will someone come who is inclined to accept bribes?) constitutes a remarkably bold critique of the period's bureaucracy and merit system. The poet's self-presentation as *kalem-hoş* may be interpreted as either concealing his identity or as an effort to

secure artistic immunity. Furthermore, the poet's respect, praise, and prayer for Grand Vizier Fazıl Mustafa Pasha are manifestly evident in his verse.

In conclusion, the poet's recording of Süleyman II as the last sultan in the *Tārīh-i Fihrist-i Āl-i 'Osmān*, followed (two folios later) by a chronogram for the death of his grand vizier Köprülü Fazıl Mustafa Pasha, clearly proves that the poet lived in the late seventeenth and early eighteenth centuries. Furthermore, based on the poet's own statements, it can be said that he was an Ottoman intellectual associated with the palace and state bureaucracy, well-versed in divan poetry aesthetics, and both wise and pious.

Keywords: Contemporary Turkish, Ottoman Turkish, Classical Turkish poetry, versified history, pseudonym, literary trope, abjad.

الملخص المنظم:

تقدّم هذه الدراسة فصلاً أدبياً وتاريخياً لقصيدة مؤلفة من خمسين بيتاً بعنوان *تاريخ فهرست آل عثمان* المحفوظة في المكتبة الوطنية الفرنسية (BNF Arabe 2254)، والتي تسرد سلالة العثمانيين بأسلوب غنائي-تعليمي. يعتمد البحث على منهج نوعي يجمع بين التحليل النصّي والبيانات الفيلولوجية. أولاً، يُقُلّ النص التركي المكتوب بالحروف العربية إلى قواعد الترجمة الحديثة، مع مقارنات إملائية ودراسات معجمية. بعد ذلك، جرى تحليل التطور السردّي والتاريخي للتاريخ المنظوم، وخصائص هذه النصوص، وتقاليده *فهرست الشاهان*، ومكانة هذا العمل ضمن ذلك التقليد؛ ورغم قصر النص، فقد تم فحص خصائصه اللغوية في ضوء الأدلة المتاحة. وتختتم الدراسة بنتائج تتعلق بهوية الشاعر.

يمثل هذا العمل مثلاً للتاريخ المنظوم يغطي فترة واسعة من سنة 699هـ (عثمان غازي (إلى سنة 1099هـ) السلطان سليمان الثاني. (وباعتباره حلقة مميزة من تقليد *فهرست الشاهان* الذي ظهر كجنس مستقل في الأدب التركي عبر صولك زاده محمد همدمي، فإن هذا النص المتأخر من القرن السابع عشر يهدف إلى تخليد تواريخ اعتلاء العرش وفتوحات السلاطين في الذاكرة الجماعية عبر صياغتها شعراً.

من القضايا المركزية في هذه الدراسة كلمة "هاتف" في البيت السادس والعشرين المتعلق بياووز سلطان سليم: *كتب تاريخه الهاتف في الكتاب*. يكشف البحث التناسي أن "الهاتف" ليس اسماً مستعاراً بل تقنية سردية وصورة بلاغية يُخفي فيها الشاعر فرديته (التجريد)، مسجلاً إنجازات السلطان بصوت إلهي. وكما نظر منجي (2005)، فإن هذا الاستخدام يُظهر الطبيعة الإلهية للشعر والصفة المعجزة للتعبير الشعري، مما يخلق أثراً مفاجئاً للقارئ ويرفع تاريخ السلطان سليم إلى مستوى التصديق الإلهي. كما أن التباين الزمني بين تاريخ القصيدة (أواخر القرن السابع عشر وأوائل القرن الثامن عشر (وبين الشعراء الذين استخدموا أسماء مستعارة مثل هاتف أو هاتف في تاريخنا الأدبي يدعم الاستنتاج بأن الكلمة ليست اسماً مستعاراً).

جانب آخر بارز في النص هو العلاقة بين "التعبير والأبجد" (الحساب الحرفي). ("الهدف الأساسي للشاعر هو تخليد السلاطين العثمانيين بترتيب زمني وصياغة حسابات حرفية دقيقة لكل منهم. هذا الشرط الفني يؤدي إلى بنية تعليمية تُقدّم الوظيفة على الجودة الشعرية. ففي بعض الأبيات، يُبنى التعبير لتحقيق قيمة عددية محددة بدلاً من التعبير الطبيعي، مما يؤدي أحياناً إلى توتر دلالي وصناعة مصنوعة. وبالتالي يبقى النص "بين التعبير والأبجد" كنتاج لمهارة تقنية أكثر من عمق جمالي. ورغم أن القصيدة نظمت على بحر الرجز القصير (فاعلاتن/فاعلاتن/فاعلة)، إلا أن الوزن يُرعى أحياناً بسبب الحرص على الحفاظ على قيم الأبجد.

لغة القصيدة تتكون من مفردات عربية وفارسية مبنية على هيكل تركي فعلي، بما يتوافق مع طبيعة التركية العثمانية الكلاسيكية. ورغم نجاح التركيب العام، فإن المفردات والتراكيب تحدّ من وضوح النص إلى حد ما.

يقدم الشاعر نفسه في النص ببنية فريدة نادراً ما تُرى في أمثلة أخرى من تقليد *فهرست الشاهان*. فعلى خلاف التواضع ومحو الذات المعتاد في تقليد الأسماء المستعارة الكلاسيكية، يُظهر هذا الشاعر ثقة فنية ملحوظة باستخدام ألقاب مختلفة في أقسام السلاطين بدلاً من الاكتفاء باسم مستعار ثابت. وتوحي ألقابه مثل *أهل البقيين*، *زند حكيم*، *شيخ أمين* بأن الشاعر كان ذا عمق روحي وتمكناً من العلوم الدينية والصوفية. كما أن لقبه *أهل الحرم* يشير إلى قربيه من البلاط والجهاز الإداري. إضافة إلى ذلك، فإن تقديم نفسه كـ *أستاذ الزمان وصاحب الاسم* يُظهر ثقته في براعته الفنية في الشعر وتقنية الأبجد.

أظهر البحث المعمّق في هوية الشاعر وجود سجل لوفاة فاضل مصطفى باشا الكوبرلوي (1102هـ) مباشرة بعد هذه القصيدة في المخطوط نفسه، مكتوب بيد واحدة. وفي البيت الرابع عشر من حساب الوفاة، يعرف الشاعر نفسه بأنه *قلم خوش* (سيد الكلمة). (ويشكل البيت: *أو يا رب هل يأتي من يميل إلى الرشوة؟* نقداً جريئاً لجهاز البيروقراطية ونظام الاستحقاق في تلك الفترة. ويمكن تفسير تقديم نفسه كـ *قلم خوش* إما كإخفاء لهويته أو كمسعى لضمان حصانة فنية. كما أن احترامه وثناؤه ودعاؤه للصدر الأعظم فاضل مصطفى باشا واضح في أبياته.

ختامًا، فإن تسجيل الشاعر للسلطان سليمان الثاني كآخر سلطان في تاريخ فهرست آل عثمان، متبوعًا بعد ورقتين (بحساب وفاة صدره الأعظم فاضل مصطفى باشا، يثبت بوضوح أن الشاعر عاش في أواخر القرن السابع عشر وأوائل القرن الثامن عشر. وبناءً على أقواله، يمكن القول إنه كان متفقدًا عثمانيًا مرتبطًا بالبلاط والجهاز الإداري، متمكنًا من جمالية شعر الديوان، حكيماً ونقياً).

الكلمات المفتاحية: التركية المعاصرة، التركية العثمانية، الشعر التركي الكلاسيكي، التاريخ المنظوم، الاسم المستعار، الصورة البلاغية، الأبجد.

Résumé Structuré:

Cette étude propose un examen littéraire et historique d'un poème de cinquante distiques intitulé *Tārīh-i Fihrist-i Âl-i 'Osmân*, conservé à la Bibliothèque nationale de France (BNF Arabe 2254), qui retrace la dynastie ottomane dans un style lyrique et didactique. La recherche adopte une méthode qualitative combinant une analyse centrée sur le texte avec des données philologiques. Dans un premier temps, le texte turc en caractères arabes a été translittéré selon les règles modernes de transcription, accompagné de comparaisons orthographiques et d'études lexicographiques. Ensuite, le développement narratif et historique de l'histoire versifiée, les caractéristiques de ce type de textes, la tradition du *Fihrist-i Şâhân* et la place de cette œuvre dans cette tradition ont été examinés. Malgré la brièveté du texte, ses particularités linguistiques ont été étudiées à la lumière des preuves disponibles. L'étude se conclut par des résultats concernant l'identité du poète.

L'ouvrage constitue un exemple d'histoire versifiée couvrant une période allant de 699 H (Osman Gazi) à 1099 H (Sultan Süleyman II). En tant qu'anneau distinct de la tradition du *Fihrist-i Şâhân*, qui s'est imposée comme un genre indépendant dans la littérature turque grâce à Solakzâde Mehmed Hemdemî, ce texte de la fin du XVIIe siècle vise à immortaliser les dates d'accession et les conquêtes des sultans dans la mémoire collective en les transposant en vers.

L'une des questions centrales de cette étude est de savoir si le mot « hâtif » dans le 26e distique concernant Yavuz Sultan Selim (*Yazdı tārīhini hâtif küt(ü)be* – « Le hâtif a écrit son histoire dans le livre ») est un pseudonyme (*mahlas*) ou une figure littéraire (*mazmun*). La recherche intertextuelle révèle que « hâtif » n'est pas un pseudonyme mais une technique narrative et une figure dans laquelle le poète efface sa propre individualité (*tecrit*), enregistrant les exploits du sultan par une voix divine. Comme l'a théorisé Mengi (2005), cet usage illustre la nature divine de la poésie et la qualité miraculeuse de l'expression poétique, produisant un effet surprenant pour le lecteur et élevant l'histoire de Yavuz Sultan Selim au-delà du témoignage humain vers une confirmation divine. De plus, la discordance chronologique entre la datation du poème (fin XVIIe – début XVIIIe siècle) et les poètes ayant utilisé les pseudonymes Hâtif ou Hâtîfî dans notre histoire littéraire confirme que le terme ne peut être un pseudonyme.

Un autre aspect notable du texte est la relation entre « expression et abjad (chronogramme alphanumérique) ». L'objectif principal du poète est de commémorer les sultans ottomans dans l'ordre chronologique et de construire des chronogrammes exempts d'erreurs pour chacun. Cette exigence technique engendre une structure didactique qui privilégie la fonctionnalité au détriment de la qualité poétique. Dans certains vers, la formulation est construite pour atteindre une valeur numérique spécifique plutôt que pour exprimer naturellement le sens, ce qui entraîne parfois une tension sémantique et une artificialité. Par conséquent, le texte demeure « entre expression et abjad », produit d'une habileté technique plus que d'une profondeur esthétique. Bien que le poème soit composé sur le mètre court du *ramal* (fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün), le rythme est parfois assoupli afin de préserver les valeurs abjad.

La langue du poème se compose d'un vocabulaire arabe et persan construit sur une ossature verbale turque, conformément au caractère du turc ottoman classique. Bien que la syntaxe générale soit globalement réussie, le vocabulaire et les syntagmes composés limitent quelque peu la clarté du texte.

L'auto-présentation du poète dans le texte offre une structure singulière rarement rencontrée dans d'autres exemples de la tradition du *Fihrist-i Şâhân*. Contrairement à l'humilité et à l'effacement de soi (*mahviyet*) typiques de la tradition classique du pseudonyme, ce poète manifeste une confiance artistique remarquable en employant des épithètes variées selon les sections consacrées aux sultans, plutôt que de se limiter à un pseudonyme fixe. Ses auto-désignations telles que *ehl-i yakīn* (possesseur de la certitude), *rind-i*

hakīm (sage au cœur de derviche) et *şeyh-i emīn* (cheikh digne de confiance) suggèrent une profondeur spirituelle et une maîtrise des sciences religieuses et soufies. Son épithète *ehl-i harem* (familier de la cour) indique une proximité avec le palais et la bureaucratie d'État. De plus, son introduction comme *üstād-i zaman* (maître de l'époque) et *sāhib-i nām* (détenteur de renom) manifeste sa confiance dans sa maîtrise artistique de la poésie et de la technique du chronogramme.

Une recherche approfondie sur l'identité du poète a révélé un enregistrement de la mort de Köprülüzâde Fazıl Mustafa Pacha (1102 H) immédiatement après ce poème dans le même manuscrit, clairement écrit de la même main. Dans le 14e distique de ce chronogramme funéraire, le poète s'identifie comme *bir kalem-hoş* (maître de la plume). Le vers *Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ'il mi gelür* (« Ou bien, Seigneur, viendra-t-il encore quelqu'un enclin à accepter des pots-de-vin ? ») constitue une critique audacieuse de la bureaucratie et du système de mérite de l'époque. La présentation de soi comme *kalem-hoş* peut être interprétée soit comme une dissimulation de son identité, soit comme une tentative d'assurer une immunité artistique. Par ailleurs, le respect, l'éloge et la prière du poète pour le grand vizir Fazıl Mustafa Pacha sont manifestement évidents dans ses vers.

En conclusion, l'enregistrement par le poète de Süleyman II comme dernier sultan dans le *Tārīh-i Fihrist-i Âl-i 'Osmān*, suivi (deux folios plus loin) d'un chronogramme pour la mort de son grand vizir Köprülü Fazıl Mustafa Pacha, prouve clairement que le poète a vécu à la fin du XVIIe et au début du XVIIIe siècle. De plus, sur la base de ses propres déclarations, on peut affirmer qu'il était un intellectuel ottoman lié au palais et à la bureaucratie d'État, versé dans l'esthétique de la poésie divan, à la fois sage et pieux.

Mots-clés: turc contemporain, turc ottoman, poésie turque classique, histoire versifiée, pseudonyme, figure littéraire, abjad.

Strukturiertes Abstract:

Diese Studie präsentiert eine literarische und historische Untersuchung eines Gedichts mit fünfzig Doppelversen mit dem Titel *Tārīh-i Fihrist-i Âl-i 'Osmān*, das in der Bibliothèque nationale de France (BNF Arabe 2254) überliefert ist und die osmanische Dynastie in einem lyrisch-didaktischen Stil schildert. Die Forschung verwendet eine qualitative Methode, die textzentrierte Analyse mit philologischen Daten verbindet. Zunächst wurde der türkische Text in arabischer Schrift nach modernen Transkriptionsregeln transliteriert, begleitet von orthographischen Vergleichen und lexikographischen Studien. Anschließend wurden die narrative und historische Entwicklung der versifizierten Geschichte, die Merkmale solcher Texte, die Tradition des *Fihrist-i Şâhân* sowie die Stellung dieses Werkes innerhalb dieser Tradition untersucht. Trotz der begrenzten Länge des Textes wurden seine sprachlichen Besonderheiten im Licht der verfügbaren Belege analysiert. Die Studie schließt mit Ergebnissen zur Identität des Dichters.

Das Werk ist ein Beispiel für versifizierte Geschichtsschreibung, die einen langen Zeitraum von 699 AH (Osman Gazi) bis 1099 AH (Sultan Süleyman II) abdeckt. Als eigenständiger Teil der *Fihrist-i Şâhân*-Tradition, die sich durch Solakzâde Mehmed Hemdemî als unabhängiges Genre in der türkischen Literatur etablierte, zielt dieser Text aus dem späten 17. Jahrhundert darauf ab, die Thronbesteigungsdaten und Eroberungen der Sultane im kollektiven Gedächtnis durch Versform zu verewigen.

Eine zentrale Fragestellung dieser Studie ist, ob das Wort „hâtif“ im 26. Doppelvers über Yavuz Sultan Selim (*Yazdı tārīhini hâtif küt(ü)be* – „Der hâtif schrieb seine Geschichte ins Buch“) ein Pseudonym (*mahlas*) oder ein literarisches Motiv (*mazmun*) ist. Intertextuelle Forschung zeigt, dass „hâtif“ kein Pseudonym ist, sondern eine narrative Technik und ein Topos, bei dem der Dichter seine Individualität (*tecrit*) ausblendet und die Leistungen des Sultans durch eine göttliche Stimme festhält. Wie von Mengi (2005) theoretisiert, demonstriert diese Verwendung die göttliche Natur der Dichtung und die wunderbare Qualität des poetischen Ausdrucks, erzeugt einen überraschenden Effekt für den Leser und erhebt die Geschichte von Yavuz Sultan Selim über menschliches Zeugnis hinaus zur göttlichen Bestätigung. Zudem unterstützt die chronologische Diskrepanz zwischen der Datierung des Gedichts (spätes 17. und frühes 18. Jahrhundert) und Dichtern, die die Pseudonyme Hâtif oder Hâtifi verwendeten, die Schlussfolgerung, dass das Wort kein Pseudonym sein kann.

Ein weiteres bemerkenswertes Merkmal des Textes ist die Beziehung zwischen „Ausdruck und Abjad (alphanumerisches Chronogramm)“. Das Hauptziel des Dichters ist es, die osmanischen Sultane in chronologischer Reihenfolge zu verewigen und fehlerfreie Chronogramme für jeden zu erstellen. Diese technische Notwendigkeit führt zu einer didaktischen Struktur, die Funktionalität über poetische Qualität stellt. In einigen Versen wird die Formulierung konstruiert, um einen bestimmten Zahlenwert zu erreichen, anstatt einen natürlichen Ausdruck zu liefern, was gelegentlich zu semantischer Spannung und Künstlichkeit führt. Folglich bleibt der Text „zwischen Ausdruck und Abjad“ als Produkt technischer Fertigkeit mehr denn als ästhetische Tiefe. Obwohl das Gedicht im kurzen Metrum des *ramal* (fā‘ilātün / fā‘ilātün / fā‘ilün) verfasst ist, wird das Metrum gelegentlich gelockert, um die Abjad-Werte zu bewahren.

Die Sprache des Gedichts besteht aus arabischem und persischem Vokabular, das auf einem türkischen Verbalskelett aufgebaut ist, im Einklang mit dem Charakter des klassischen Osmanisch-Türkischen. Obwohl die Syntax insgesamt gelungen ist, schränken Vokabular und zusammengesetzte Phrasen die Verständlichkeit des Textes bis zu einem gewissen Grad ein.

Die Selbstpräsentation des Dichters im Text bietet eine einzigartige Struktur, die in anderen Beispielen der *Fihrist-i Şâhân*-Tradition selten anzutreffen ist. Im Gegensatz zur Demut und Selbstverleugnung (*mahviyet*), die für die klassische Pseudonymtradition typisch sind, zeigt dieser Dichter bemerkenswertes künstlerisches Selbstbewusstsein, indem er unterschiedliche Epitheta in verschiedenen Sultan-Abschnitten verwendet, anstatt sich auf ein festes Pseudonym zu beschränken. Seine Selbstbezeichnungen wie *ehl-i yakîn* (Besitzer sicheren Wissens), *rind-i hakîm* (weise, dervischgesinnte Person) und *şeyh-i emîn* (vertrauenswürdiger Scheich) deuten darauf hin, dass der Dichter spirituelle Tiefe besaß und in religiösen und sufischen Wissenschaften bewandert war. Sein Epitheton *ehl-i harem* (mit dem Hof vertraut) weist darauf hin, dass er dem Palast und der Staatsbürokratie nahegestanden haben könnte. Darüber hinaus zeigt seine Vorstellung als *üstād-ı zaman* (Meister der Zeit) und *sâhib-i nâm* (Besitzer von Ruhm) sein Vertrauen in seine künstlerische Meisterschaft sowohl in der Dichtung als auch in der Chronogrammentechnik.

Eine eingehende Untersuchung der Identität des Dichters hat einen Eintrag über den Tod von Köprülüzâde Fazıl Mustafa Pascha (1102 AH) unmittelbar nach diesem Gedicht im selben Manuskript ergeben, eindeutig von derselben Hand geschrieben. Im 14. Doppelvers dieses Todeschronogramms identifiziert sich der Dichter als *bir kalem-hoş* (Meister des Wortes). Der Vers *Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ‘il mi gelür* („Oder, o Herr, wird wieder jemand kommen, der geneigt ist, Bestechungen anzunehmen?“) stellt eine bemerkenswert kühne Kritik an der Bürokratie und dem Meritokratie-System der Zeit dar. Die Selbstpräsentation als *kalem-hoş* kann entweder als Verschleierung seiner Identität oder als Versuch interpretiert werden, künstlerische Immunität zu sichern. Darüber hinaus sind der Respekt, das Lob und das Gebet des Dichters für den Großwesir Fazıl Mustafa Pascha in seinen Versen deutlich erkennbar.

Zusammenfassend beweist die Aufzeichnung von Süleyman II als letztem Sultan im *Tārīh-i Fihrist-i Âl-i ‘Osmân*, gefolgt (zwei Folios später) von einem Chronogramm für den Tod seines Großwesirs Köprülü Fazıl Mustafa Pascha, eindeutig, dass der Dichter im späten 17. und frühen 18. Jahrhundert lebte. Darüber hinaus lässt sich auf Grundlage seiner eigenen Aussagen feststellen, dass er ein osmanischer Intellektueller war, der mit dem Palast und der Staatsbürokratie verbunden war, in der Ästhetik der Divan-Dichtung bewandert und zugleich weise und fromm.

Schlüsselwörter: Zeitgenössisches Türkisch, Osmanisch-Türkisch, klassische türkische Dichtung, versifizierte Geschichte, Pseudonym, literarisches Motiv, Abjad.

Resumen Estructurado:

Este estudio presenta un examen literario e histórico de un poema de cincuenta pareados titulado *Tārīh-i Fihrist-i Âl-i ‘Osmân*, conservado en la Bibliothèque nationale de France (BNF Arabe 2254), que narra la dinastía otomana en un estilo lírico-didáctico. La investigación emplea un método cualitativo que combina análisis centrado en el texto con datos filológicos. En primer lugar, el texto turco en escritura árabe fue transliterado según las reglas modernas de transcripción, acompañado de comparaciones ortográficas y estudios lexicográficos. Posteriormente, se examinó el desarrollo narrativo e histórico de la historia versificada, las características de este tipo de textos, la tradición del *Fihrist-i Şâhân* y el lugar de esta obra dentro de dicha

tradición. A pesar de la extensión limitada del texto, se analizaron sus rasgos lingüísticos a la luz de las evidencias disponibles. El estudio concluye con hallazgos sobre la identidad del poeta.

La obra constituye un ejemplo de historia versificada que abarca un amplio período desde 699 H (Osman Gazi) hasta 1099 H (Sultán Süleyman II). Como un eslabón distintivo de la tradición del *Fihrist-i Şâhân*, que surgió como género independiente en la literatura turca a través de Solakzâde Mehmed Hemdemî, este texto de finales del siglo XVII busca inmortalizar las fechas de ascenso y las conquistas de los sultanes en la memoria colectiva al convertirlas en verso.

Uno de los temas centrales de este estudio es si la palabra “hâtif” en el vigésimo sexto pareado relativo a Yavuz Sultán Selim (*Yazdı târîhini hâtifküt(ü)be* – «El hâtif escribió su historia en el libro») es un seudónimo (*mahlas*) o un tropo literario (*mazmun*). La investigación intertextual revela que “hâtif” no es un seudónimo, sino una técnica narrativa y un tropo en el que el poeta borra su propia individualidad (*tecrit*), registrando los logros del sultán mediante una voz divina. Tal como lo teorizó Mengi (2005), este uso demuestra la naturaleza divina de la poesía y la cualidad milagrosa de la expresión poética, creando un efecto sorprendente para el lector y elevando la historia de Yavuz Sultán Selim más allá del testimonio humano hasta el nivel de la confirmación divina. Además, la discrepancia cronológica entre la datación del poema (finales del siglo XVII y principios del XVIII) y los poetas que usaron los seudónimos Hâtif o Hâtîfî en nuestra historia literaria respalda la conclusión de que la palabra no puede ser un seudónimo.

Otro aspecto notable del texto es la relación entre “expresión y abjad (cronograma alfanumérico)”. El objetivo principal del poeta es conmemorar a los sultanes otomanos en orden cronológico y construir cronogramas sin errores para cada uno. Esta necesidad técnica da lugar a una estructura didáctica que prioriza la funcionalidad sobre la calidad poética. En algunos versos, la formulación se construye para alcanzar un valor numérico específico en lugar de una expresión natural, lo que conduce en ocasiones a tensión semántica y artificialidad. En consecuencia, el texto permanece “entre expresión y abjad” como producto de habilidad técnica más que de profundidad estética. Aunque el poema está compuesto en el metro corto del *ramal* (fâ’ilâtün / fâ’ilâtün / fâ’ilün), el metro se afloja ocasionalmente debido a la preocupación por preservar los valores abjad.

El lenguaje del poema consiste en vocabulario árabe y persa construido sobre un esqueleto verbal turco, en consonancia con el carácter del turco otomano clásico. Aunque la sintaxis general es en gran medida exitosa, el vocabulario y las frases compuestas limitan la comprensión del texto en cierta medida.

La auto-presentación del poeta en el texto ofrece una estructura única, rara vez encontrada en otros ejemplos de la tradición del *Fihrist-i Şâhân*. Contrariamente a la humildad y auto-efacemento (*mahviyet*) típicos de la tradición clásica del seudónimo, este poeta exhibe una notable autoconfianza artística al emplear epítetos variados en diferentes secciones dedicadas a los sultanes, en lugar de restringirse a un seudónimo fijo. Sus auto-designaciones como *ehl-i yakîn* (poseedor de conocimiento cierto), *rind-i hakîm* (sabio de corazón derviche) y *şeyh-i emîn* (sheij confiable) sugieren que el poeta poseía profundidad espiritual y estaba versado en ciencias religiosas y sufíes. Su epíteto *ehl-i harem* (familiarizado con la corte) indica que pudo haber estado cercano al palacio y a la burocracia estatal. Además, su presentación como *üstâd-ı zaman* (maestro de la época) y *sâhib-i nâm* (poseedor de renombre) manifiesta su confianza en su dominio artístico tanto de la poesía como de la técnica del cronograma.

Una investigación en profundidad sobre la identidad del poeta reveló un registro de la muerte de Köprülüzâde Fazıl Mustafa Pachá (1102 H) inmediatamente después de este poema en el mismo manuscrito, claramente escrito por la misma mano. En el decimocuarto pareado de este cronograma de muerte, el poeta se identifica como *bir kalem-hoş* (maestro de la palabra). El verso *Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ’il mi gelür* («O, Señor, vendrá alguien inclinado a aceptar sobornos?») constituye una crítica notablemente audaz a la burocracia y al sistema de méritos de la época. La auto-presentación como *kalem-hoş* puede interpretarse como un intento de ocultar su identidad o de asegurar inmunidad artística. Además, el respeto, elogio y oración del poeta por el Gran Visir Fazıl Mustafa Pachá son manifiestamente evidentes en sus versos.

En conclusión, el registro del poeta de Süleyman II como último sultán en el *Tārīh-i Fihrist-i Âl-i ‘Osmân*, seguido (dos folios después) por un cronograma de la muerte de su gran visir Köprülü Fazıl Mustafa Paşá, demuestra claramente que el poeta vivió a finales del siglo XVII y principios del XVIII. Asimismo, basándose en sus propias declaraciones, puede afirmarse que fue un intelectual otomano asociado al palacio y a la burocracia estatal, versado en la estética de la poesía diván, y tanto sabio como piadoso.

Palabras clave: turco contemporáneo, turco otomano, poesía turca clásica, historia versificada, seudónimo, tropo literario, abjad.

结构化摘要:

本研究对一首题为《*Tārīh-i Fihrist-i Âl-i ‘Osmân*》的五十联诗进行了文学与历史考察，该诗保存在法国国家图书馆（BNF Arabe 2254），以抒情—教诲的风格记录了奥斯曼王朝。研究采用质性方法，将文本中心分析与文献学数据结合。首先，将以阿拉伯字母书写的土耳其文转写为现代拼写规则，并辅以正字法比较和词汇学研究。随后，考察了历史诗体的叙事与历史发展、此类文本的特征、*Fihrist-i Şāhān*传统及该作品在其中的地位。尽管篇幅有限，仍根据现有证据分析了其语言特征。研究最后提出了关于诗人身份的发现。

该作品是历史诗体的一个例子，涵盖自 699 年回历（奥斯曼·加齐）至 1099 年回历（苏莱曼二世）的广阔时期。作为 *Fihrist-i Şāhān* 传统的独特环节——这一传统在索拉克扎德·穆罕默德·亨德米的推动下成为土耳其文学中的独立体裁——这部十七世纪晚期的文本旨在通过诗歌形式将苏丹的登基日期和征服永存于集体记忆之中。

本研究的核心问题之一是第二十六联中关于雅武兹·苏丹·塞利姆的“*hâtif*”一词（*Yazdı tārīhini hâtif küt(ü)be*——“*hâtif* 在书中写下了他的历史”）究竟是笔名（*mahlas*）还是文学母题（*mazmun*）。互文研究表明，“*hâtif*”并非笔名，而是一种叙事技巧和文学母题，诗人通过“自我消隐”（*tecrit*）以神圣之声记录苏丹的功绩。正如 Mengi (2005) 所论，这种用法展示了诗歌的神圣性质和诗意表达的奇迹性，为读者带来惊奇效果，并将雅武兹·苏丹·塞利姆的历史提升至神圣确认的层面。此外，诗作的年代（十七世纪晚期至十八世纪初）与文学史上使用“*Hâtif*”或“*Hâtifi*”笔名的诗人之间的时间差异，也支持该词并非笔名的结论。

文本的另一显著方面是“表达与阿布贾德（字母数字纪年法）”之间的关系。诗人的主要目的在于按时间顺序纪念奥斯曼苏丹，并为每位苏丹构建无误的纪年诗。这一技术要求导致了功能性优先于诗意质量的教诲性结构。在部分诗句中，措辞是为了实现特定数值而非自然表达，因而有时出现语义紧张与人工痕迹。结果，该文本处于“表达与阿布贾德之间”，更像是技术技巧的产物而非审美深度的体现。尽管诗歌采用短格律 *ramal* (*fā’ilātün / fā’ilātün / fā’ilün*)，但为了保持阿布贾德数值，格律偶尔被放宽。

诗歌语言由阿拉伯语和波斯语词汇构成，以土耳其语动词骨架为基础，符合古典奥斯曼土耳其语的特征。整体句法较为成功，但词汇与复合短语在一定程度上限制了文本的可理解性。

诗人在文本中的自我呈现提供了一个独特结构，在其他 *Fihrist-i Şāhān* 传统的例子中罕见。不同于经典笔名传统中的谦逊与自我消隐（*mahviyet*），该诗人展现出显著的艺术自信，在不同苏丹章节中使用多样的称谓，而非固定笔名。他的自称如 *ehl-i yakīn*（确知者）、*rind-i hakīm*（智慧的隐士）、*şeyh-i emīn*（可信赖的谢赫），显示其具备精神深度并精通宗教与苏菲学问。他的称谓 *ehl-i harem*（熟悉宫廷者）表明他可能接近宫廷与国家官僚体系。此外，他自称 *üstād-ı zaman*（时代大师）、*sāhib-i nām*（享有盛名者），彰显了其在诗歌与纪年技巧上的艺术自信。

对诗人身份的深入研究发现，在同一手稿中，该诗之后紧接着记录了科普鲁勒扎德·法兹勒·穆斯塔法帕夏（1102 年回历）的死亡，明显由同一人书写。在该死亡纪年诗的第十四联中，诗人自称 *bir kalem-hoş*（文字大师）。诗句 *Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ’il mi gelür*（“主啊，是否又有人倾向于接受贿赂？”）构成了对当时官僚与功绩制度的大胆批评。诗人以 *kalem-hoş* 自称，可能是隐藏

своей личности и таланта. Кроме того, он ищет признания в искусстве. В поэме он ищет признания в искусстве. В поэме он ищет признания в искусстве.

Всего, поэт в «*Tārīh-i Fihrist-i Āl-i 'Osmān*» записывает Сулеймана II в качестве последнего султана, после (два года) для его величества Копрулу-паши Сулеймана II. Это ясно доказывает, что поэт жил в XVII веке до XVIII века. Кроме того, по словам поэта, можно считать, что он был связан с двором и государственной бюрократической системой Османской империи, глубоко знал поэзию, был мудрым и преданным.

Ключевые слова: Современный турецкий язык, Османский турецкий язык, Классический турецкий язык, Историческая поэзия, Псевдоним, Литературная тема, Абу Джад.

Структурированная Аннотация:

В данном исследовании представлен литературный и исторический анализ поэмы из пятидесяти бейтов под названием *Tārīh-i Fihrist-i Āl-i 'Osmān*, хранящейся в Национальной библиотеке Франции (BNF Arabe 2254). Произведение повествует о династии Османов в лирико-дидактическом стиле. Исследование основано на качественном методе, сочетающем текстоцентричный анализ с филологическими данными. Сначала турецкий текст, написанный арабской графикой, был транслитерирован по современным правилам транскрипции, с орфографическими сопоставлениями и лексикографическими исследованиями. Затем были рассмотрены повествовательное и историческое развитие стихотворной хроники, особенности подобных текстов, традиция *Fihrist-i Şāhān* и место данного произведения в этой традиции. Несмотря на ограниченный объем текста, его языковые особенности были изучены на основе имеющихся свидетельств. В заключение представлены выводы относительно личности поэта.

Произведение является примером стихотворной хроники, охватывающей период от 699 г. хиджры (Осман Гази) до 1099 г. хиджры (султан Сулейман II). Как особое звено традиции *Fihrist-i Şāhān*, которая оформилась как самостоятельный жанр в турецкой литературе благодаря Солахаде Мехмеду Хемдеми, этот текст конца XVII века стремится увековечить даты восшествия на престол и завоевания султанов в коллективной памяти, переложив их в стихотворную форму.

Одним из центральных вопросов исследования является слово «*hâtif*» в двадцать шестом бейте о Явузе Султани Селиме (*Yazdı tārīhini hâtif küt(ü)be* — «Хатиф написал его историю в книгу»): является ли оно псевдонимом (*mahlas*) или литературным тропом (*mazmun*). Интертекстуальный анализ показывает, что «*hâtif*» — не псевдоним, а повествовательный прием и троп, в котором поэт стирает собственную индивидуальность (*tecrit*), фиксируя достижения султана через божественный голос. Как отмечает Менги (2005), такое использование демонстрирует божественную природу поэзии и чудесное качество поэтического выражения, создает эффект неожиданности для читателя и возвышает историю Явуза Султана Селима до уровня божественного подтверждения. Кроме того, хронологическое несоответствие между временем создания поэмы (конец XVII — начало XVIII вв.) и поэтами, использовавшими псевдонимы Хатиф или Хатифи, подтверждает, что данное слово не может быть псевдонимом.

Другой важный аспект текста — соотношение «выражения и абджада (буквенно-числового хрононима)». Основная цель поэта — увековечить султанов Османской империи в хронологическом порядке и создать безошибочные хрононимы для каждого. Эта техническая необходимость приводит к дидактической структуре, где функциональность превалирует над поэтическим качеством. В некоторых стихах формулировка подчинена достижению определенного числового значения, а не естественному выражению, что порождает семантическое напряжение и искусственность. Таким образом, текст остается «между выражением и абджадом», являясь продуктом технического мастерства, а не эстетической глубины. Хотя поэма написана в коротком размере *ramal* (fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün), размер иногда ослабляется ради сохранения абджадных значений.

Язык поэмы состоит из арабской и персидской лексики, построенной на турецком глагольном каркасе, что соответствует характеру классического османского турецкого языка. Несмотря на общую успешность синтаксиса, словарь и сложные словосочетания в определённой степени ограничивают понятность текста.

Самопрезентация поэта в тексте предлагает уникальную структуру, редко встречающуюся в других примерах традиции *Fihrist-i Şāhān*. В отличие от смирения и самоустранения (*mahviyet*), характерных для классической традиции псевдонимов, этот поэт проявляет заметную художественную уверенность, используя различные эпитеты в разных разделах, посвящённых султанам, вместо фиксированного псевдонима. Его самообозначения, такие как *ehl-i yakīn* (обладатель достоверного знания), *rind-i hakīm* (мудрый, с сердцем дервиша) и *şeyh-i emīn* (надёжный шейх), свидетельствуют о духовной глубине и знании религиозных и суфийских наук. Эпитет *ehl-i harem* (знакомый с двором) указывает на его близость к дворцу и государственной бюрократии. Кроме того, его самоназвания *üstād-i zaman* (мастер времени) и *sāhib-i nām* (обладатель славы) демонстрируют уверенность в своём художественном мастерстве как в поэзии, так и в технике хрононима.

Глубокое исследование личности поэта выявило запись о смерти Кёпрюлюзаде Фазыл Мустафы-паши (1102 г. хиджры), помещённую сразу после данной поэмы в том же манускрипте, явно написанную той же рукой. В четырнадцатом бейте этого хрононима смерти поэт называет себя *bir kalem-hoş* (мастер слова). Стих *Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ’il mi gelür* («Или, Господи, придёт ли снова кто-то склонный принимать взятки?») представляет собой смелую критику бюрократии и системы заслуг того времени. Самопрезентация как *kalem-hoş* может трактоваться либо как сокрытие личности, либо как попытка обеспечить художественную неприкосновенность. Кроме того, уважение, похвала и молитва поэта в адрес великого визиря Фазыл Мустафы-паши явно выражены в его стихах.

В заключение, запись султана Сулеймана II как последнего правителя в *Tārīh-i Fihrist-i Āl-i ‘Osmān*, за которой (через два листа) следует хрононим смерти его великого визиря Кёпрюлю Фазыл Мустафы-паши, ясно доказывает, что поэт жил в конце XVII — начале XVIII века. Более того, исходя из собственных заявлений поэта, можно утверждать, что он был османским интеллектуалом, связанным с дворцом и государственной бюрократией, хорошо знакомым с эстетикой диванной поэзии, мудрым и благочестивым.

Ключевые слова: современный турецкий язык, османский турецкий язык, классическая турецкая поэзия, стихотворная хроника, псевдоним, литературный троп, абджад.

संरचित सारांशः

यह अध्ययन *Tārīh-i Fihrist-i Āl-i ‘Osmān* शीर्षक वाली पचास शेरों की एक कविता का साहित्यिक और ऐतिहासिक परीक्षण प्रस्तुत करता है, जो फ्रांस की राष्ट्रीय पुस्तकालय (BNF Arabe 2254) में संरक्षित है। यह कविता लिरिकल-शिक्षात्मक शैली में उस्मानी वंश का वर्णन करती है। शोध ने गुणात्मक पद्धति अपनाई है, जिसमें पाठ-केंद्रित विश्लेषण को भाषावैज्ञानिक आँकड़ों के साथ जोड़ा गया है। सबसे पहले, अरबी लिपि में लिखे गए तुर्की पाठ को आधुनिक लिप्यंतरण नियमों के अनुसार रूपांतरित किया गया, साथ ही वर्तनी की तुलना और शब्दकोशीय अध्ययन किए गए। इसके बाद, पद्यबद्ध इतिहास की कथा और ऐतिहासिक विकास, ऐसे ग्रंथों की विशेषताएँ, *Fihrist-i Şāhān* परंपरा और इस कृति का उस परंपरा में स्थान का विश्लेषण किया गया। यद्यपि पाठ की लंबाई सीमित है, इसके भाषाई गुणों का उपलब्ध प्रमाणों के आधार पर अध्ययन किया गया। अध्ययन का समापन कवि की पहचान से संबंधित निष्कर्षों के साथ होता है।

यह कृति पद्यबद्ध इतिहास का एक उदाहरण है, जो 699 हिजरी (उस्मान गाज़ी) से 1099 हिजरी (सुल्तान सुलेमान द्वितीय) तक की अवधि को समेटती है। *Fihrist-i Şāhān* परंपरा की एक विशिष्ट कड़ी के रूप में, जो सोलकज़ादे मेहमद हेमदमी के माध्यम से तुर्की साहित्य में स्वतंत्र विधा के रूप में उभरी, यह सत्रहवीं शताब्दी के उत्तरार्ध का पाठ सुल्तानों के राज्यारोहण की तिथियों और विजय को सामूहिक स्मृति में पद्य के माध्यम से अमर करने का उद्देश्य रखता है।

इस अध्ययन का एक केंद्रीय प्रश्न यह है कि यवुज़ सुल्तान सेलीम से संबंधित छब्बीसवें शेर में प्रयुक्त “हातिफ़” शब्द (*Yazdı tārīhini hātīf kūt(ü)be* – “हातिफ़ ने उसकी इतिहास पुस्तक में लिखा”) क्या एक उपनाम (*mahlas*) है या एक साहित्यिक रूपक (*mazmun*)। अंतर्पाठीय शोध से स्पष्ट होता है कि “हातिफ़” उपनाम नहीं है, बल्कि एक कथात्मक तकनीक और रूपक है, जिसमें कवि अपनी व्यक्तिगतता (*tecrit*) को मिटाकर सुल्तान की उपलब्धियों को दिव्य आवाज़

के माध्यम से दर्ज करता है। जैसा कि मेंगी (2005) ने सिद्धांतित किया है, यह प्रयोग कविता की दिव्य प्रकृति और काव्यात्मक अभिव्यक्ति की चमत्कारी गुणवत्ता को दर्शाता है, पाठक के लिए आश्चर्यजनक प्रभाव उत्पन्न करता है और यवुज़ सुल्तान सेलीम के इतिहास को मानवीय गवाही से ऊपर उठाकर दिव्य पुष्टि के स्तर तक ले जाता है। इसके अलावा, कविता की तिथि (सत्रहवीं शताब्दी के उत्तरार्ध और अठारहवीं शताब्दी के प्रारंभ) और हमारे साहित्यिक इतिहास में “हातिफ़ी” या “हातिफ़ी” उपनाम का प्रयोग करने वाले कवियों के बीच कालानुक्रमिक असंगति इस निष्कर्ष का समर्थन करती है कि यह शब्द उपनाम नहीं हो सकता।

पाठ का एक अन्य उल्लेखनीय पहलू “अभिव्यक्ति और अबजद (अल्फ़ान्यूमेरिक क्रोनोग्राम)” के बीच संबंध है। कवि का मुख्य उद्देश्य उस्मानी सुल्तानों को कालानुक्रमिक क्रम में स्मरण करना और प्रत्येक के लिए त्रुटिरहित क्रोनोग्राम बनाना है। यह तकनीकी आवश्यकता एक शिक्षात्मक संरचना उत्पन्न करती है, जो काव्यात्मक गुणवत्ता की तुलना में कार्यात्मकता को प्राथमिकता देती है। कुछ शेरों में, वाक्य विन्यास को प्राकृतिक अभिव्यक्ति के बजाय विशिष्ट संख्यात्मक मान प्राप्त करने के लिए बनाया गया है, जिससे कभी-कभी अर्थगत तनाव और कृत्रिमता उत्पन्न होती है। परिणामस्वरूप, पाठ “अभिव्यक्ति और अबजद के बीच” रहता है, जो सौंदर्यात्मक गहराई की बजाय तकनीकी कौशल का उत्पाद है। यद्यपि कविता *ramal* के छोटे छंद (fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün) में रची गई है, अबजद मानों को बनाए रखने की चिंता के कारण छंद कभी-कभी ढीला हो जाता है।

कविता की भाषा अरबी और फ़ारसी शब्दावली से बनी है, जो तुर्की क्रियात्मक ढाँचे पर आधारित है, और शास्त्रीय उस्मानी तुर्की की प्रकृति के अनुरूप है। यद्यपि समग्र वाक्यविन्यास सामान्यतः सफल है, शब्दावली और संयुक्त वाक्यांश पाठ की समझ को कुछ हद तक सीमित करते हैं।

कवि की आत्म-प्रस्तुति पाठ में एक अद्वितीय संरचना प्रस्तुत करती है, जो *Fihrist-i Şâhân* परंपरा के अन्य उदाहरणों में विरल है। शास्त्रीय उपनाम परंपरा की विनम्रता और आत्म-लोप (*mahviyet*) के विपरीत, यह कवि उल्लेखनीय कलात्मक आत्मविश्वास प्रदर्शित करता है, विभिन्न सुल्तान खंडों में भिन्न-भिन्न विशेषणों का प्रयोग करके, बजाय एक स्थिर उपनाम तक सीमित रहने के। उसके आत्म-निर्देश जैसे *ehl-i yakîn* (निश्चित ज्ञान का धारक), *rind-i hakîm* (ज्ञानी दरवेश-हृदय वाला), और *şeyh-i emîn* (विश्वसनीय शेख) संकेत करते हैं कि कवि आध्यात्मिक गहराई रखता था और धार्मिक तथा सूफ़ी विज्ञानों में निपुण था। उसका विशेषण *ehl-i harem* (दरबार से परिचित) इंगित करता है कि वह महल और राज्य नौकरशाही के निकट हो सकता था। इसके अलावा, उसका स्वयं को *üstâd-ı zaman* (युग का आचार्य) और *sâhib-i nâm* (प्रसिद्धि का धारक) कहना उसकी कविता और क्रोनोग्राम तकनीक में कलात्मक महारत पर आत्मविश्वास को प्रकट करता है।

कवि की पहचान पर गहन शोध से पता चला कि इसी पांडुलिपि में इस कविता के तुरंत बाद कोप्रुलुज़ादे फ़ाज़िल मुस्तफ़ा पाशा (1102 हिजरी) की मृत्यु का अभिलेख है, जो स्पष्ट रूप से उसी हाथ से लिखा गया है। इस मृत्यु-क्रोनोग्राम के चौदहवें शेर में कवि स्वयं को *bir kalem-hoş* (शब्द का उस्ताद) कहता है। शेर *Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ'il mi gelür* (“हे प्रभु, क्या फिर कोई ऐसा आएगा जो रिश्त तलेने की ओर प्रवृत्त हो?”) उस काल की नौकरशाही और योग्यता प्रणाली की साहसी आलोचना है। कवि का स्वयं को *kalem-hoş* कहना या तो अपनी पहचान छिपाने का प्रयास था या कलात्मक प्रतिरक्षा प्राप्त करने का। इसके अलावा, फ़ाज़िल मुस्तफ़ा पाशा के प्रति कवि का सम्मान, प्रशंसा और प्रार्थना उसके शेरों में स्पष्ट रूप से दिखाई देती है।

निष्कर्षतः, कवि द्वारा *Tārīh-i Fihrist-i Âl-i 'Osmân* में सुलेमान द्वितीय को अंतिम सुल्तान के रूप में दर्ज करना, और उसके बाद (दो फ़ोलियो बाद) उसके महान वज़ीर कोप्रुलु फ़ाज़िल मुस्तफ़ा पाशा की मृत्यु का क्रोनोग्राम प्रस्तुत करना, स्पष्ट रूप से सिद्ध करता है कि कवि सत्रहवीं शताब्दी के उत्तरार्ध और अठारहवीं शताब्दी के प्रारंभ में जीवित था। इसके अलावा, कवि के अपने कथनों के आधार पर कहा जा सकता है कि वह महल और राज्य नौकरशाही से जुड़ा एक उस्मानी बुद्धिजीवी था, दीवान कविता की सौंदर्यशास्त्र में निपुण, और साथ ही ज्ञानी और धार्मिक था।

कीवर्ड्स: समकालीन तुर्की, उस्मानी तुर्की, शास्त्रीय तुर्की कविता, पद्यबद्ध इतिहास, उपनाम, साहित्यिक रूपक, अबजद।

Yapılandırılmış Özet:

Bu çalışma, Fransa Ulusal Kütüphanesi'nde (BNF Arabe 2254) muhafaza edilen ve Osmanlı hanedanının kronolojik serüvenini lirik-didaktik bir üslupla sunan “Tārīh-i Fihrist-i Âl-i 'Osmân” isimli 50

beyitlik manzumenin edebi ve tarihsel incelemesini konu edinmektedir. Araştırmada, metin merkezli çözümleme ile metinbilimsel verileri birleştiren nitel bir yöntem izlenmiştir. İlk olarak, Arap harfli metin, imla karşılaştırmaları ve sözlük çalışmaları eşliğinde güncel transkripsiyon kurallarına göre çeviriyazıya aktarılmıştır. Daha sonra manzum tarih anlatımı ve tarihsel gelişimi, manzum tarih metinlerine ait özellikler, Fihrist-i Şahan geleneği ve söz konusu eserin bu gelenek içindeki yeri incelenmiş; metnin hacim olarak sınırlılığına karşın mevcut bulgular ışığında metnin dil özellikleri üzerinde durulmuş; çalışma, şairin kimliğine dair elde edilen bulgularla sonlandırılmıştır.

Eser, Hicri 699 (Osman Gazi)’ dan Hicri 1099 (Sultan II. Süleyman)’a kadar uzanan geniş bir zaman dilimini kapsayan bir manzum tarih örneğidir. Türk edebiyatında Solakzâde Mehmed Hemdemî ile müstakil bir türe dönüşen “Fihrist-i Şâhân” geleneğinin 17. yüzyıl sonuna ait özgün bir halkası olan bu metin, padişahların cülus tarihlerini ve fetihlerini mısralara dökerek ortak hafızada kalıcı kılmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın en temel tartışma alanlarından birini, manzumenin 26. beytinde Yavuz Sultan Selim için kullanılan “Yazdı târîhini hâtif küt(ü)be” ifadesindeki “hâtif” kelimesinin bir mahlas mı yoksa bir mazmun mu olduğu sorusu oluşturmaktadır. Yapılan metinlerarası araştırmalar, “hâtif” in bir mahlas değil; padişahın başarılarını ilahi bir sesle tescil eden, şairin kendi bireyselliğini dışladığı bir anlatım tekniği ve mazmunu olduğunu ortaya koymaktadır. Mengi (2005)’nin teorize ettiği bu kullanım; şairliğin ilahi, şiirin mucizevi niteliğini gösterirken okuyucuda sürpriz bir etki yaratarak Yavuz Sultan Selim’in tarihini beşerî bir tanıklığın ötesine taşıyıp ilahi bir onay düzeyine yükseltmektedir. Bununla birlikte 17. yy’ın sonu 18.yy’ın başı şeklinde tarihlenen manzumenin edebiyat tarihimizdeki Hâtif ve Hâtifi mahlaslı şairlerle zaman uyumazlığı “hâtif”in bir mahlas değil bir mazmun olduğunu desteklemektedir.

Metnin bir diğer dikkat çekici yönü, “anlatım ile ebced” arasındaki ilişkidir. Şairin temel gayesi, Osmanlı padişahlarını kronolojik bir sırayla anmak ve her biri için ebced hesabıyla hatasız tarih mısraları kurmaktır. Bu teknik mecburiyet, metnin şiirsellikten ziyade işlevselliği önceleyen bir yapı arz etmesine neden olmuştur. Bazı mısralarda ifadenin doğal bir söyleyişten ziyade belirli bir sayısal değeri tutturmak amacıyla kurulması, yer yer anlamın zorlanmasına ve ifadelerin tekrarına yol açmıştır.

Bu durum, metnin estetik derinlikten ziyade teknik bir becerinin ürünü olarak “anlatım ile ebced arasında” kalmasına sebebiyet vermiştir. Şiir remel bahsinin kısa kalıplarından “fâ’îlâtün/ fâ’îlâtün/ fâ’îlün” kalıbıyla yazılmış; vezin, bazı beyitlerde ebced değerini koruma kaygısıyla esnetilmiş; bununla birlikte başarıyla uygulanmıştır.

Şiirin dili, klasik Osmanlı Türkçesinin karakterine uygun olarak Türkçe fiil iskeleti üzerine bina edilmiş Arapça ve Farsça söz varlığından oluşmaktadır. Her ne kadar cümle akışı genel olarak başarılı olsa da kullanılan kelime sözcük ve tamlamalar metnin anlaşılabilirliğini belirli bir seviyede sınırlandırmaktadır.

Müellifin metinde kendisini gösterme biçimi, Fihrist-i Şâhân geleneğindeki diğer örneklerde sık rastlanmayan özgün bir yapı sunmaktadır. Klasik mahlas geleneğindeki alçak gönüllülük ve mahviyet anlayışının aksine bu şair, kendisini sabit bir mahlasla sınırlamak yerine manzume boyunca farklı padişah bölümlerinde değişken sıfatlarla takdim ederek yüksek bir sanatsal özgüven sergilemektedir. Kendisi için kullandığı “ehl-i yakîn” (şüphesiz bilgi sahibi), “rind-i hakîm” (hikmet sahibi derviş gönüllü) ve “şeyh-i emîn” gibi nitelemeler, müellifin dini ve tasavvufi ilimlere vâkıf manevi bir derinliğe sahip olduğunu düşündürürken; “ehl-i harem” sıfatı onun saray ve devlet bürokrasisine yakın bir kimlik olabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca kendisini “üstâd-ı zaman” ve “sâhib-i nâm” olarak tanıtmayı, hem şairlik hem de tarih düşürme tekniğindeki sanatsal yetkinliğine duyduğu güvenin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Müellif kimliğine dair yapılan derinlemesine araştırmalar, aynı yazmada bu manzumenin hemen ardından yer alan ve aynı elden çıktığı anlaşılan Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa’nın vefat kaydına (H 1102) ulaşmıştır. Tarih-i vefat kaydının 14. beytinde müellif kendisini “bir kalem-hoş” (söz ustası) olarak tanıtmaktadır. Bu beyitte geçen “Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ’îl mi gelür” ifadesi, dönemin bürokrasisine ve liyakat sistemine yönelik oldukça cesur bir eleştiridir. Şairin kendisini “kalem-hoş” olarak takdim etmesi, kimliğini gizlemesi ya da bir tür sanatsal dokunulmazlık sağlama çabası olarak okunabilir. Ayrıca şairin Sadrazam Fazıl Mustafa Paşa’ya saygısı, övgüsü ve duası şiirinde çok açık bir biçimde görülmektedir.

Sonuç olarak, şairin *Târîh-i Fihrist-i Âl-i Osmân*’da son olarak II. Süleyman’ı kaydetmesi, ardından (iki varak sonra) onun sadrazamı Köprülü Fazıl Mustafa Paşa’nın vefatına tarih düşmesi, onun 17. yüzyıl sonu

ile 18. yüzyıl başında yaşadığını açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca şairin beyanlarından edindiğimiz bilgilerle, onun saray ve devlet bürokrasisiyle ilişkili, divan edebiyatı estetiğine hâkim, bilge ve dindar bir Osmanlı aydını olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Yeni Türk Dili, Osmanlı Türkçesi, Klasik Türk şiiri, manzum tarih, mahlas, mazmun, ebced.

www.turkishstudies.net/language**Turkish Studies - Language and Literature**

eISSN: 2667-5641

**ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY****A Versified History Example: Târîh-i Fihrist-i Âl-i 'Osmân (BnF Arabe 2254)****Introduction**

In Classical Turkish literature, the recording of historical knowledge in an artistic form aimed not only to transmit information but also to establish a mnemonic tradition that would secure its lasting place in the collective memory. One of the most functional products of this tradition is the *Fihrist-i Şâhânlar* (Catalogues of the Sultans), which emerged as an independent literary genre in the seventeenth century through the works of Solakzâde Mehmed Hemdemî (d. 1657-58). These poetic chronicles present the chronological succession of the Ottoman dynasty through concise verses summarizing the reign of each sultan. The didactic tradition initiated by Hemdemî subsequently developed into a rich culture of *zeyls* (continuations), transforming the genre into an updated poetic record of Ottoman political history.

This study examines a poetic work entitled *Târîh-i Fihrist-i Âl-i 'Osmân*, which is dated to the late seventeenth century. The research adopts a qualitative methodology that combines text-centered analysis with philological approaches. The study began with the transcription of the Arabic-script manuscript into the modern Latin alphabet according to contemporary transcription conventions. Given the relatively limited size of the text, a comprehensive linguistic analysis was not undertaken. Nevertheless, the linguistic features characteristic of the period were evaluated wherever possible, and noteworthy features were examined in detail. In addition, dictionaries were consulted and comparative orthographic analyses were conducted to identify the manuscript's spelling preferences. The verification process was not confined to the main text alone; it also involved cross-examination with secondary texts contained in the same manuscript, including the obituary record of Köprülüzâde Fazıl Mustafa Pasha, which was confirmed to have been written by the same hand. This method made it possible both to establish the date of composition more precisely and to offer observations regarding the identity of the author on the basis of the available evidence.

Furthermore, while composing the work, the poet prioritized not only poetic elegance but also chronogrammatic composition based on the *abjad* numeral system. In other words, the poet sought both to produce a metrically and rhetorically refined poem and to encode the accession dates of the Ottoman sultans by means of *abjad* calculations. This approach demonstrates that the text was intended not merely as a literary composition but also as a mnemonic aid designed to facilitate the memorization of historical information. Consequently, the poem may be regarded as a didactic work that successfully combines aesthetic concerns with practical functionality. This comprehensive perspective enables the study to determine the work's distinctive position within the tradition of Ottoman poetic historiography with considerable confidence.

The originality of this study lies in bringing to light a previously unexamined poetic text preserved in manuscript BnF Arabe 2254 and in identifying its place within the tradition of Ottoman poetic chronicles. Although the work constitutes a *zeyl* to the tradition established by Solakzâde Hemdemî, it differs from conventional continuations through its use of the *ramal* metre. Moreover,

unlike most examples of the genre, it provides the accession date of every Ottoman sultan in complete *abjad* chronograms and features an unusual authorial strategy in which the poet refrains from employing a conventional *mahlas* (pen name), instead constructing a literary identity through a series of honorific epithets. These characteristics represent the principal original contributions of the present study to the existing scholarship.

Finally, the poet's criticism of bribery and his advocacy of meritocracy, expressed in the obituary record of Köprülüzâde Fazıl Mustafa Pasha, constitutes a valuable source for understanding the intellectual profile of late seventeenth-century Ottoman scholars and their contemporary social criticism. In this respect, the text deserves attention as a significant contribution to interdisciplinary studies at the intersection of history and literature.

Poetic Historiography

Poetic historiography is the general term for works in which historical events or the lives of notable figures are narrated in verse, employing meter and rhyme. Drawing upon the expressive possibilities of poetry, such works recount the military campaigns of sultans and grand viziers, the conquest of fortresses and cities, military victories, and the reigns of rulers (Akgül, 2023, p. ii). Within the history of Classical Turkish literature, this tradition encompasses various genres, including *gazavât-nâme* (books of campaigns), *fetih-nâme* (books of conquests), *zafer-nâme* (books of victories), and *şeh-nâme* (books of kings). Among these genres, the *Fihrist-i Şâhân* (Catalogues of the Sultans) occupies a distinctive place. These poetic works summarize, within only a few couplets, the accession dates of the Ottoman sultans, the duration of their reigns, their principal achievements, military victories, territorial expansions, acts of heroism, the dates of their death or deposition, the identity of their successors, and other significant aspects of their rule. In this respect, *Fihrist-i Şâhân* may appropriately be regarded as “miniature poetic chronicles” (Arslan, 2019, p. 9).

In the existing scholarship, the term *Fihrist-i Şâhân* generally refers to the literary tradition initiated by Solakzâde Hemdemî, whereas the designation *Târîh-i Fihrist* functions as a descriptive title applied both to anonymous texts and to the zeyls (continuations) composed within this tradition. The work examined in the present study represents a late seventeenth-century link in this evolving literary chain. It is therefore both an example of a *Fihrist-i Şâhân* and, as indicated by its title, an instance of *Târîh-i Fihrist-i Âl-i 'Osmân*.

Historical Development

The tradition of poetic historiography in Turkish literature is generally considered to have begun in the early fifteenth century with *Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk-ı Âl-i Osman*, which Ahmedî appended to his *İskender-nâme* (Akgül, 2023, p. ii). Ahmedî, a fourteenth-century poet, was among the first authors to incorporate Ottoman history into his *mathnawî* entitled *İskender-nâme*. He was followed by Ahmed-i Rıdvan, who likewise included Ottoman history in his own *İskendernâme* under the heading *Nusretnâme-i 'Osmân*. Another important contributor to this tradition was the poet known by the pen name Hadîdî (d. 1533/34), who lived during the second half of the fifteenth century and the first quarter of the sixteenth century and composed the verse chronicle *Tevârîh-i Âl-i Osmân* (Bektaş, 2011, p. 10).

In the seventeenth century, the tradition acquired its distinctive identity through Solakzâde Hemdemî's *Der-Beyân-ı Fihrist-i Şâhân*. Thereafter, it continued to flourish in works bearing the title *Fihrist-i Şâhân*, composed by numerous poets over the following centuries. The tradition ultimately came to an end in the early twentieth century with works such as Mehmed Cemil's *Muhtasar ve Manzum Târîh-i Osmânî* (Akgül, 2023, p. vi).

Solakzâde Hemdemî and the Culture of Zeyls in the Fihrist-i Şâhân Tradition

The *Fihrist-i Şâhân* tradition in Turkish literature originated with the seventeenth-century historian Solakzâde Mehmed Hemdemî (d. 1068/1657–58) (Arslan, 2019, p. 13). Beginning with Osman Gazi, the founder of the Ottoman dynasty, and continuing to Sultan Mehmed IV, Hemdemî presented the reigns of nineteen Ottoman sultans in chronological order, devoting an average of four to five couplets to each ruler, for a total of ninety-two couplets (Özcan, 2009, p. 372). The work was dedicated to Mehmed IV and was received with great admiration, exerting a profound influence on the poets of the period (Kaçar, 2009, p. 30).

The literary model established by Hemdemî gained considerable popularity in the Ottoman world, and numerous zeyls (continuations) were composed in subsequent centuries (Delice & Yüksel, 2021, p. 75). Continuing from the point at which Hemdemî concluded his work –that is, the reign of Mehmed IV– later poets incorporated the accession and death dates of newly enthroned sultans into the text while preserving the original meter and rhyme scheme, thereby ensuring the continuity of the tradition (Delice & Yüksel, 2021, pp. 75–76; Kadioğlu, 2004, p. 115). Among the most prominent representatives of this tradition are the court historian (*vak 'antivis*) Râşid Efendi, Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, Ziyâ Paşa, Zamîrî, Şemîmî, Rüşdizâde Reşid Hasan Efendi, Münif Paşa, and Said Paşa (Lokmacı, 2015, p. 2).

Solakzâde Mehmed Hemdemî's *Fihrist-i Şâhân* has attracted considerable scholarly attention. Among the principal studies devoted to the work are those by Vahid Çabuk (1976), Orhan Kurtoğlu (2003), İdris Kadioğlu (2004), Mücahit Kaçar (2008), Ekrem Bektaş (2011), Mehmet Arslan (2011), and H. İbrahim Delice and Hasan Yüksel (2021). The most comprehensive contribution is Mehmet Arslan's volume *Osmanlı Padişahlarının Manzum Tarihçeleri: Fihrist-i Şâhânlar*, published in 2019, which brings together both previously known examples and newly identified texts. Arslan's compilation contains forty-three *fihrist*s: thirty-four are *Fihrist-i Şâhân* texts or their *zeyls*, while the remaining nine are poems closely related to the *Fihrist-i Şâhân* tradition.

Numerous manuscript copies of *Fihrist-i Şâhân* are preserved in libraries and archival collections. According to Arslan (2019, p. 10), the number of known manuscript copies of Solakzâde Mehmed Hemdemî's *Fihrist-i Şâhân* has reached fifty-five as a result of recent scholarship. Moreover, many poetic historical works bearing titles such as *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân*, *Târîh-i Fihrist-i Âl-i 'Osmân*, and *Destân-ı Âl-i 'Osmân* should likewise be regarded as part of this broader literary tradition. Accordingly, despite their differing titles, it remains highly likely that additional poetic historical texts belonging to this tradition will be identified in libraries and manuscript collections in the future.

Narrative Characteristics and Formal Structure of Poetic Historical Texts

The principal characteristics of poetic historical narratives may be summarized as follows:

Purpose of Composition and Significance: The primary purpose of presenting historical information in verse is to facilitate its retention in memory and make it easier to memorize. In the sixth and seventh couplets of his work, one of the earliest examples of this genre, Solakzâde Hemdemî explicitly states that he composed the poem so that the history of the Ottoman dynasty (*Âl-i 'Osmân*) could be remembered and memorized with ease by everyone. According to Delice and Yüksel (2021, p. 90), presenting historical information in verse –a literary form that enables knowledge to be retained more effectively through the skillful use of language– is of considerable value for the teaching of history. Similarly, Kadioğlu (2004, p. 120) argues that these texts demonstrate the important role played by poetry and poets in Ottoman historical education.

Poetic Forms and Metre: While the *mathnawî* verse form was generally preferred for works dealing with extensive subjects (Akgül, 2023, p. 8), the poetic chronicles of the Ottoman sultans were

more commonly composed in the form of the *qaṣīda* (Delice & Yüksel, 2021, p. 75; Kadioğlu, 2004, p. 115). According to Akgül (2023, pp. 14–15), poetic historical works written as *qaṣīdas* generally employ the metrical pattern *mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün*, whereas works composed in the *mathnawī* form usually prefer the shorter pattern *mefâ'ilün/mefâ'ilün/fe'ülün*. Nevertheless, a variety of other metrical patterns are also encountered.

Language and Style: These works were generally composed in a simple and accessible Turkish that could easily be understood by a broad readership (Acar, 2018, p. 151; Kadioğlu, 2004, p. 120). Since the texts were produced over different historical periods, however, variations in language are naturally to be expected. For example, while Solakzâde's work is written in a relatively clear and straightforward style, the language of some of the *zeyls* composed as continuations of his work is considerably more ornate (Acar, 2018, p. 159).

Content: Poetic historical Works –and particularly the *Fihrist-i Şâhân*, which constitute the most functional branch of this literary tradition– summarize the chronological history of the Ottoman dynasty in verse and have therefore been described in the scholarly literature as “miniature poetic chronicles” (Arslan, 2019, p. 9). Their content is fundamentally organized around a chronological framework that includes the accession dates of the sultans, the duration of their reigns, their principal achievements, military victories, and the dates of their death or deposition. However, these texts are far more than simple compilations of historical facts; they also preserve, in an aesthetically refined poetic language, the strategic conquests and heroic deeds accomplished during each ruler's reign (Akgül, 2023, p. ii). Thus, major turning points in Ottoman history –such as Mehmed II's conquest of Constantinople and Selim I's Egyptian and Iranian campaigns– are presented in these poems with a distinctly epic character.

Another feature enriching the content of these works is the spiritual and moral portrait they provide of the Ottoman sultans, reflecting both their personal qualities and their approach to governance (Acar, 2018, p. 151). The sultans are generally portrayed as wise rulers endowed with moral virtues such as justice (*'adl*), courage (*shajā'a*), generosity (*sakhā'*), and compassion. The principal aim of these poems is to ensure that historical knowledge can be more easily retained and memorized through the effective use of language (Delice & Yüksel, 2021, p. 90). Consequently, these works may be regarded as lyrical-didactic texts that illustrate the significant role assumed by poetry and poets in Ottoman historical education (Kadioğlu, 2004, p. 120). The *Tārīh-i Fihrist-i Āl-i 'Osmān* examined in the present study embodies all of these characteristics and constitutes a concrete example of this tradition of poetic historiography.

Tārīh-i Fihrist-i Āl-i 'Osmān

The poem under discussion is preserved in manuscript Arabe 2254 in the Bibliothèque nationale de France, occupying folios 133a, 133b, and 134a, and consists of a total of 50 couplets. Although the orthography reflects the conventional characteristics of Ottoman manuscript writing, it appears to have been copied in a practical and relatively rapid hand rather than in a meticulously calligraphic style. The letters are slightly inclined to the right but generally maintain a vertical axis, making the text highly legible. Along the page margins are slanted chronological notes recording the dates of major Ottoman conquests from AH 726 to AH 1074. The manuscript contains no tears or damage that impede reading, and catchwords are present at the bottom of the folios. A facsimile of the text is provided at the end of this study.

1. Chronological Source of Historical Data: The poem constitutes a chronological document covering a broad historical period extending from AH 699 (Osman Gazi) to AH 1099 (Sultan Süleyman II). The accession dates of the Ottoman sultans –for example, AH 1012 for Sultan Ahmed I and AH 1032 for Murad IV –are presented explicitly. Particularly noteworthy is the poet's

careful recording of Sultan Mustafa I's two accessions to the throne through the expression “Nevbet-i sâni-i Mustafavî” (The second reign of Mustafa), demonstrating a remarkable historical precision.

The latest date recorded in the poem is AH 1099 (AD 1687), marking the accession of Sultan Süleyman II. In the final couplet, the poet states: *Didüm eclâsı hümayûnuna târîh / Vâris-i mülk oldı Süleymân-ı cihân* (I composed the chronogram for his imperial accession: Süleyman of the world became heir to the realm.) This is followed by the Persian chronogram: سلطان سليمان آمدی یا من حفیظ تاریخ شدی: سنة ۱۰۹۹ (Sultan Süleyman has come; O my Protector (Ḥafīz), this became a chronogram.) Through the abjad (ebced) calculation, the phrase yields the date AH 1099.

Furthermore, the conquest dates listed at the end of the manuscript –such as Bursa (726), Constantinople (857), and Caffa/Kefe (881) –demonstrate that the work is not merely a catalogue of Ottoman sultans but also serves as a concise chronicle of Ottoman conquests and an important chronological source.

2. Linguistic and Stylistic Features: Although the Tārīh-i Fihrist-i Āl-i ‘Osmān poem examined in this study is not an extensive text in terms of length, it reflects the linguistic characteristics of late seventeenth-century Ottoman Turkish. Due to the limited size of the text, it has not been possible to obtain complete and systematic data for every subfield of linguistic analysis (such as phonology, morphology, etc.) within the scope of this language study. However, based on the available findings, the aim is to reveal the general linguistic character and stylistic features of the text.

2.1. Phonology

2.1.1. Vowels

In the text of Tārīh-i Fihrist-i Āl-i ‘Osmān, the basic vowels of Turkish (a, e, ı, i, o, ö, u, ü) are preserved. However, due to the linguistic conventions of the period and the poetic genre, long vowels (ā, ī, ū) frequently occur in Arabic and Persian words. Examples: *Hudā* (133a, 4), *müte‘āl* (133a, 1), *niḥāl* (133a, 1), *kelīm* (133a, 10), *selīm* (133a, 10), *cūyā* (133a, 4), *rūy-ı zemīn* (133b, 6).

Vowel Harmony: In the majority of words in the text, vowel harmony, which is a characteristic feature of Turkish, can be observed.

i. Palatal (Backness-Frontness) Harmony: Harmony is preserved in words of Turkish origin and in words that have received suffixes. Examples: *dikdi* (133a, 1), *eyleyem* (133a, 2), *dilerim* (133a, 8). However, this harmony is not expected in Persian compounds: *cihandār* (133a, 14), *derya-dil* (133a, 13), *şehriyār* (133b, 12).

ii. Labial (Rounded-Unrounded) Harmony: In Turkish linguistic studies, labial harmony is one of the fundamental philological criteria used to determine the period in which a text was written or the linguistic characteristics of its author. The final date recorded in the poem, Sene 1099 (AH 1687), corresponds to the mature period of Ottoman Turkish. In texts from this period, vowel harmony is observed in some instances, while older structures or inconsistencies continue to survive in certain suffixes.

In the Tārīh-i Fihrist-i Āl-i Osmān text, it can be observed that labial harmony had not yet been fully established and that a certain instability reflecting the linguistic characteristics of the period was dominant. The findings obtained from the text regarding this harmony are as follows:

Suffixes Showing Labial Harmony: In accordance with the characteristics of Classical Ottoman Turkish, it is observed that labial harmony had become established in certain suffixes.

+Im, +Um First Person Possessive Suffix: *fikrimde* (133a, 2), *tab‘ima* (133a, 3), *dilimden* (133a, 4), *nefesim* (133a, 7), *Güşuma* (134a, 14).

+Ilg, +lUg / +Ilk, +lUk Noun-Deriving Suffix: *fatihlik* (133b, 3).

+n, +nI Accusative Case Suffix: *zamānın* (133a, 6), *şanı* (133b, 1), *‘ünvānı* (133b, 3), *kurbānı* (133b, 11), *tārīhini* (133a, 10).

+(s)ı, +(s)i Third Person Singular Possessive Suffix: *iclāsı* (134a, 9).

+dIn, +dAn Ablative Case Suffix: *dilimden* (133a, 4), *Hakdan* (133a, 8).

-dı, -di Simple Past Tense Suffix: This suffix is consistently used with unrounded vowels in the text. While it follows vowel harmony in words containing unrounded vowels, it does not conform to harmony in words containing rounded vowels. Examples: *çıkdı* (133a, 11), *bağladı* (133a, 17), *yazdı* (133b, 8), *kıldı* (134a, 14).

+dur Copular/Predicative Suffix: In the two examples found in the text, this suffix contains rounded vowels. Examples: *budur* (133a, 13), *oldur* (133b, 31).

Suffixes Not Showing Labial Harmony

-dIm, -dUm First and Second Person Singular Simple Past Tense Suffix: Examples: *kılaydım* (133a, 3), *didüm* (134a, 16).

-Ip, -Up Converb/Gerund Suffix: Examples: *eyleyüp* (133a, 3).

+In, +Un / +nIn, +nUn Genitive Case Suffix: Examples: *Selefün* (133a, 6), *anun* (133a, 11), *cümlenün* (133a, 9), *şer‘un* (113b, 13).

-dı, -di Simple Past Tense Suffix: Examples: *oldı* (133a, 1), *buldı* (133a, 7), *toldı* (133b, 1).

Vowel Changes and Vowel Loss

Vowel Loss: When Arabic-origin words receive Turkish possessive or case suffixes, the medial vowel is dropped. Examples: *fikir* > *fikrimde* (133a, 2), *vakit* > *vakt ü zamanın* (133a, 6), *devir-i* > *devrinde* etc.

2.1.2. Consonants

Consonant Changes: In the text, it is observed that the initial dental consonant "t" in certain words is preserved. This sound maintained its voiceless usage from the period of Old Turkic written language onward, continuing in both Old Anatolian Turkish and Ottoman Turkish. The only example in the text is: *toldı* (133b, 1).

The Old Turkic verb “ber-“ (“to give”) underwent a bilabial consonant change and appears as “ver” in Old Anatolian Turkish and Ottoman Turkish texts. In the present text, it is used in the forms: *el verdi* (134a, 5), *şehādet verdi* (134a, 5).

Nasal ɳ (Velar Nasal / Sağır Nun): The nasal ɳ is used in the second person singular possessive forms and in certain pronouns. Examples: *baña* (133a, 6), *anun* (133a, 11), *şer‘un* (113b, 13), *cülusun* (133b, 34).

2.2. Morphology

2.2.1. Nominal Inflection

i. Plural Suffix: In addition to the Turkish plural suffix -lar/-ler, both regular and irregular Arabic plurals are also found in the text. Examples: *menzilleri* (133a, 8), *‘ālemlere* (133b, 1); *selatin* (133a, 7), *memalik* (134a, 13).

ii. Possessive Suffix: Examples: *fikrimde* (133a, 2), *tab‘ıma* (133a, 3), *dilimden* (133a, 4), *nefesim* (133a, 7), *Güşuma* (134a, 14); Third Person Singular: *āvāzı* (133a, 11), *emrine* (133a, 17).

iii. Case Suffixes:

• **Genitive Case Suffix:** Examples: *selefün* (133a, 6), *anun* (133a, 11), *cümlenün* (133a, 9), *şer'un* (133b, 13), *cülusun* (133b, 34).

• **Dative Case Suffix:** Examples: *baña* (133a, 6), *tab'ima* (133a, 6), *eflake* (133a, 11), *emrine* (133a, 17), *Hāna* (134a, 1).

• **Accusative Case Suffix:** Examples: *vakt ü zamānın* (133a, 6), *şānı* (133b, 1), *'ünvānı* (133b, 3), *kurbānı* (133b, 11), *tārīhini* (133a, 10).

• **Locative Case Suffix:** Examples: *fikrimde* (133a, 2), *devrinde* (133b, 15).

• **Ablative Case Suffix:** Examples: *dilimden* (133a, 4), *Hakdan* (133a, 8).

2.2.2. Adjectives, Pronouns and Adverbs

i. Adjectives

Descriptive Adjectives: Descriptive adjectives in the text consist mainly of Arabic-Persian words and compound structures (*terkip*). Examples: *müte'al* (133a/1), *tāze* (133a/1), *bıkr* (133a/2), *kelīm* (133a/10), *selīm* (133a/10), *'ādil* (133a/13), *güzīn* (133a/14, 133b/14, 134a/14), *hakīm* (133a/18), *kerīm* (133a/18, 133b/2), *rahīm* (133b/2), *velī* (133b/5), *zīşān* (133b/7, 134a/1), *halīm* (133b/12), *emīn* (133b/14, 134a/2), *'ālī* (133b/16), *velīyyü'l-ebrār* (134a/3), *Dārā-fer* (134a/12), *hümāyün* (134a/16).

Demonstrative Adjectives: Examples: *bu* (133a/5, 134a/14), *ol* (133a/13, 133b/3, 133b/9, 133b/11, 134a/1, 134a/7).

Indefinite Adjectives: Examples: *bir* (133a/10, 133a/12, 133a/14, 133a/16, 133a/18, 133b/2, 133b/12, 133b/14, 134a/2, 134a/4, 134a/6, 134a/10), *her* (133a/3).

Numeral Adjectives: Examples: *evvel* (133a/17), *evveli* (133a/9), *sānī* (133b/1, 133b/3, 133b/11, 134a/7), *sālis* (133b/13, 133b/15), *rābī'* (133a/15, 134a/13), *hāmisen* (133a/17), *sādisen* (133b/1), *sālisen* (133a/13), *'aşiru'd-devle* (133b/9), *tāsi'u'd-devle* (133b/7).

ii. Pronouns: Examples of pronouns found in the text include: *benim* (133a, 2/personal), *baña* (133a, 6/personal), *ol* (133b, 11/demonstrative), *budur* (133b, 3/demonstrative), *kim* (134, 7/interrogative), *cümlenün* (133a, 9/indefinite), *oldur* (133b, 13/demonstrative), etc.

iii. Adverbs

• **Adverbs of Time:** Examples: *dā'im* (133a/8), *çün* (when) (133b/15; 134a/1), *birkaç gün* (134a/3), *olıcak* (134a/11).

• **Adverbs of Manner:** Examples: *'ayān* (133a/2), *hakkā ki* (133a, 5), *eyleyüp tab'ima* (133a, 3), *olup yaver* (134a, 12).

• **Adverbs of Quantity:** Example: *nice* (134a/5).

• **Adverbs of Certainty:** Example: *hakkā* (133a/5).

• **Adverbial Phrases Indicating Means/Instrument:** Examples: *tārīh ile* (133a/3), *fātihlik ile* (133b/3), *iclāsı ile* (134a/9, 134a/15).

• **Gerund/Converb Forms:** Examples: *olıcak* (134a/11), *olup* (134a/12).

2.2.3. Verb Inflection

Past tense forms are predominant in the text, particularly in the sections where historical dates are recorded.

Simple Past Tense (-dı/-di): Examples: *dikdi* (133a, 1), *buldı* (133a, 7), *çıkıldı* (133a, 11), *bağladı* (133a, 17), *toldı* (133b, 1), *yazdı* (133b, 8), *kıldı* (134a, 3) etc.

Aorist Tense: Example: *dilerim* (133a, 8).

Optative/Necessitative Mood: Examples: *eyleyem* (133a, 2), *ola* (133a, 8), *sanasın* (133a, 5).

Narrative Compound Tense: Example: *kılaydum* (133a, 3).

2.2.4. Word Structure

Nouns: The nominal inventory of the poem displays a rich diversity reflecting the dual character of the text as both a historical document and a literary work. The nouns in the text can be classified into several main groups: proper nouns (personal and geographical names), titles, abstract concepts, and the descriptive expressions used by the poet to characterize himself.

The proper nouns that constitute the backbone of the text belong primarily to members of the Ottoman dynasty. Historical figures such as Sultān Osmān, Orhan Gāzī, Hān-ı Murād-ı ādil (I. Murad), Yıldırım (I. Bayezid), Hān Muhammed-i evvel (Çelebi Mehmed), Hān Murād-ı Sānī (II. Murad), Hān Muhammed-ı sānī (Fatih Sultan Mehmed), Bāyezīd (II. Bayezid), Selīm-i zīşān (Yavuz Sultan Selim), Süleymān-ı zamān (Kanuni Sultan Süleyman), Selīm-i Sānī (II. Selim), Hān Murād-ı sālīs (III. Murad), Muhammed-i sālīs (III. Mehmed), Ahmed hān (I. Ahmed), Mustafā (I. Mustafa), Hān ‘Osmān (Genç Osman), Hān Murād (IV. Murad), İbrāhīm (Sultan İbrahim), Hān Muhammed-i rābī (IV. Mehmed), Sultān Süleymān (II. Süleyman) appear in chronological order throughout the text.

In addition to the poem itself, the place names recorded in the margins of the manuscript, such as “Bursa, Edirne, Konstantiniyye, Mısır, ‘İrāk, ‘İrān, Girid and Bağdād,” map the physical boundaries of the empire through geographical references.

Another notable group in the poem consists of the titles and epithets used to describe the sultans. These titles and attributes are predominantly composed of Arabic and Persian words and compounds. Expressions such as “Cihāndār,” “pādişah-ı deryadil,” “şāh-ı cihānyān,” “fatih,” “dāver,” “dādger,” and “şehriyar” stand out as lexical choices that reinforce both the military power and the quality of justice attributed to the rulers.

From the perspective of the poet’s narrative technique, the most distinctive use of nouns appears in the roles of the “caller” (*hātif*). Instead of employing a classical fixed pen name (*makhlaş*), the poet uses changing nominal expressions in each sultan section, such as “merd-i kerim,” “sāhib-i nām,” “ehl-i yakīn,” “rind-i hekim,” “seyh-i rahīm,” “üstād-ı zaman,” and “ehl-i harem.” These noun phrases function as significant elements strengthening the lyrical structure of the text. These forms of designation are likewise constructed through Arabic and Persian compounds and constructions.

Verbs: The principal events and states expressed in the text are conveyed through Turkish verbs characteristic of the Ottoman Turkish period. Examples: *dikdi* (133a, 1), *sanasın* (133a, 2), *dilerim* (133a, 8), *dedi* (133a, 10), *çıkıldı* (133a, 11), *bağladı* (133a, 17), *toldı* (133b, 1), *yazdı* (133b, 8), *dendi* (133b, 16), *degdi* (134a, 1) etc.

In addition, the number of compound verbs formed with auxiliary verbs is considerably high.

Compound Verbs: Examples: *oldı ‘ayān* (133a, 2), *kıldı...karar* (134a, 3), *el verdi* (134a, 5), *eyleyüp...imdād* (133a, 3), *kılaydum yād* (133a, 3), *can buldı* (133a, 7), *ola...Firdevs-i na’īm* (133a, 8), *buldı emān* (133a, 9), *oldı emīn* (133a, 15), *buldı fatihlik* (133b, 3), *keşf oldı* (133b, 5), *dil ü cān oldı* (133b, 11), *şehriyār oldı* (133b, 12), *oldı...neşāt-ı bā’is* (133b, 15), *geçdi...tahta* (133b, 15), *kıldı...karar* (134a, 3), *itdiler...te’kīd* (134a, 8), *oldı...şād* (134a, 9), *olup yaver* (134a, 12), *oldı...tābi’* (134a, 13), *buldı...emn ü emān* (134a, 15), *vāris-i mülk oldı* (134a, 16).

In conclusion, the short poem examined in this study consists of a total of 50 couplets, and due to its limited length, it does not provide comprehensive evidence regarding all linguistic characteristics of the period in which it was written. However, based on the available data, the text of Tārīh-i Fihrist-i Âl-i ‘Osmân largely reflects the phonological, morphological, and lexical characteristics of late seventeenth-century Ottoman Turkish.

While the fundamental phonological and morphological structure of Turkish is preserved in the text, the intensive use of Arabic and Persian elements clearly demonstrates the influence of the classical Ottoman written language tradition. The characteristic features of the period can be observed in vowel harmony and suffix usage; particularly, the suffixes in which labial harmony had not yet become fully established, together with the preservation of historical phonological features, clarify the position of the text within the historical development of the Turkish language.

In terms of style, the text is characterized by the extensive use of formulaic expressions and conventional modes of narration. Recurrent phrases such as *Bārekallāh...*, *Dedi tārīhini bir...*, and *Merhabā pādīşah-ı...* were employed both to satisfy the metrical requirements of the poem and to preserve the established stylistic conventions of the Ottoman chronogram tradition. Although these repeated expressions provide the poem with structural coherence and formal unity, they also limit its stylistic variety. Throughout the work, form—particularly the composition of chronograms based on the abjad numeral system—is given precedence over semantic depth. Consequently, some verses appear to have been constructed primarily to achieve a predetermined numerical value rather than to produce a natural poetic expression, occasionally resulting in strained meanings and an artificial style. The poem should therefore be regarded less as a work of lyrical poetry than as a didactic composition that foregrounds technical craftsmanship and mnemonic function. Accordingly, while the work demonstrates considerable technical skill, it presents a relatively limited degree of aesthetic refinement and semantic richness.

3. The Relationship Between Meter and the Abjad System: The author displays remarkable mastery of the Ottoman tradition of composing chronograms through the abjad numerical system. In the overwhelming majority of instances, the chronogrammatic verses produce the intended dates directly, while only a few require minor orthographic adjustments to achieve the desired numerical value.

An illustrative example appears in the chronogram composed for Yıldırım Bayezid, recording the accession year AH 792:

Sene 792

Yıldırım rābi‘ sultān-ı zemīn
‘Adl u dād ile cihān oldı emīn

Dedi tārīhini bir ‘ālīşān

Merker-i şāh-ı selāṭīn-i cihan

The abjad calculation is as follows:

مرکر	(merker) = 7 ر + 20 ك + 200 و + 40 م = 267	}	267+306+160+59=H. 792	
شاه	(şāh) = 5 ه + 1 ا + 300 ش = 306			
سلاطين	(selāṭīn) = 50 ن + 10 ي + 9 ط + 1 ا + 30 ل + 60 س = 160			
جهان	(cihān) = 50 ن + 1 ا + 5 ه + 3 ج = 59			
Total = 792				

As in this example, the poet successfully embeds the accession dates of virtually all Ottoman sultans into the **closing lines** of their respective couplets through carefully constructed abjad chronograms.

The same level of precision however, is not consistently maintained in terms of prosody. The poem is composed in the ramal meter, specifically the pattern: *fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün*. The poet's determination to preserve the numerical values occasionally results in metrical irregularities. To accommodate both meter and numerical calculation, he employs accepted prosodic licenses such as *imāla* (metrical lengthening) and *ziḥāf* (metrical shortening), generally with considerable success. These features indicate that his principal concern was not poetic artistry but rather chronological accuracy achieved through numerical calculation.

Accordingly, the work should be regarded not as a flawless specimen of classical Ottoman lyric poetry but as a successful example of the chronogrammatic poetic tradition, one in which occasional metrical flexibility is tolerated in favor of historical precision.

4. Literary Representation: Although relatively brief in length, the poem devotes two couplets to each Ottoman sultan. Rather than presenting a dry chronological catalogue, the poet transforms historical information into literary expression through concise yet effective lyrical and epic imagery. Among the most striking epithets are “Fātiḥ-i Miṣr u 'Irāq u Īrān” (Conqueror of Egypt, Iraq, and Iran) for Selim I, “Rüstem-i devr-i zamān” (The Rustam of the age) for Murad IV, and “Nerīmān-ı cihān” (The Neriman of the world) for Mehmed II (The Conqueror). Such expressions reinforce the epic dimension of the poem.

The poet further personalizes historical reality with the line “Bikr-i fikrimde benim oldı 'ayān” (It became manifest in the virginity of my imagination), indicating that history is refracted through his own poetic vision. By commemorating each ruler *through a chronogram (tārīḥ ile yād)*, he elevates the Ottoman sultans to the status of literary heroes.

The poet also enhances the memorability of historical information through recurring invocatory formulas such as “Bārekallāh zehī sun'-ı Hudā”, “Bārekallāh cihāndār-ı Selīm”, “Bārekallāh cihāndār-ı kerim”, “Bārekallāh ṣāheṣṣāh-ı zemin”, and “Levḥaṣellāh cihāndār-ı güzīn”, as well as memorable poetic expressions including “Mebdā' ṣāh-ı cihānyān-ı kiram”, “Ḥākimü'l-vakt cihāngir-ı güzīn”, and “Ṣāhibü'l-ceyṣ Nerīmān-ı cihān.”

By combining historical record with poetic expression, the work seeks to make historical knowledge more vivid and memorable for its readers. In this respect, the poem represents a successful synthesis of historical documentation and literary artistry, even if its principal objective remains chronological rather than aesthetic.

An Evaluation of the Author's Identity: Pen Name (*Mahlas*) or Literary Motif (*Mazmūn*)?

In the twenty-sixth couplet of the poem, which commemorates the reign of Yavuz Sultan Selim, one of the greatest conquerors in Ottoman history, the expression “Yazdı tārīhini hātif küt(ü)be” (The *hātif* wrote down his chronogram in the books) initially suggests the possibility that the author may have been a poet using the pen name (*mahlas*) Hātif.

The word *hātif* (هاتف) derives from the Arabic root *hetf* (هتف), meaning “to cry out,” “to call,” or “to shout,” and literally signifies “one who calls” or “one who cries aloud.” According to pre-Islamic Arab belief, when an inexplicable voice was heard in the desert, the unseen source of that voice was called *sā'ih*, *dā'ī*, *munādī*, or *hātif* (Uludağ, 1997, p. 467).

In literary texts, *hātif* denotes an unidentified or invisible voice, an inspiration, an unseen caller, admonisher, or guide. Classical sources frequently define it as a “voice from the unseen” (*gaipden gelen ses*). From the perspective of literary technique, the *hātif* functions as a hidden narrator or the poet's “second self.” By suppressing his own individual voice, the poet entrusts important statements to this invisible speaker. Within the fictional universe, the *hātif* possesses greater wisdom, authority, and insight than the poet himself (Mengi, 2005, pp. 187–189).

According to Mine Mengi (2005), the *hâtif* motif performs three principal literary functions:

1. To emphasize the divine inspiration of poetry and the miraculous or extraordinary nature of poetic creation.
2. To enable the poet to distance himself from the text in accordance with literary convention and aesthetic principles.
3. To enhance the reader’s engagement and emotional response (Mengi, 2005, p. 200).

In our opinion, all three of the functions identified by Mengi converge in the verse “Yazdı tārīhini hâtif küt(ü)be.” Throughout the poem, each section devoted to an Ottoman sultan concludes with the formula “Dedi tārīhini bir...” (A certain ... pronounced his chronogram). Through this recurring expression, the poet adopts a series of human personae –*ehl-i yakīn* (one possessing certain knowledge), *rind-i hekīm* (a wise dervish), *şeyh-i emīn* (a trustworthy spiritual guide), *ehl-i harem*, *‘ālīşān*, *ehl-i benām*, *merd-i kerīm*, *şahs-ı halīm*, *merd-i emīn*, *üstād-ı zamān*, and *şāhib-i nām*– all of whom function as authoritative human witnesses who verbally proclaim the chronograms of the sultans.

Only in the twenty-sixth couplet, devoted to Yavuz Sultan Selim, is this established pattern deliberately interrupted. Here the poet abandons the verb “dedi” (said), together with the notion of human testimony, and instead employs the verb “yazdı” (wrote), attributing the chronogram to the mysterious voice of the *hâtif*. This deliberate deviation introduces an element of surprise into the narrative while simultaneously elevating Selim’s extraordinary achievements to the level of divine or miraculous approval.

At the same time, whereas elsewhere the poet inserts himself into the text through epithets such as *üstād-ı zamān* (master of the age) and *şāhib-i nām* (one of renown), here he deliberately withdraws from the narrative. Through what Mengi characterizes as an “aesthetic self-effacement,” the poet conceals his own individuality and relinquishes the narrative voice to a wiser hidden speaker—the *hâtif*. This literary strategy enhances the impact upon the reader. In short, whereas the chronograms of the other sultans are merely spoken by human witnesses, the chronogram of Yavuz Sultan Selim is written by the *hâtif*, implying that his greatness has been sanctioned by an authority beyond the human realm. Accordingly, the reference to *hâtif* is best understood as a literary *mazmūn* rather than an explicit authorial signature.

Nevertheless, such an interpretation should be approached with caution given the limited evidence available. The entire discussion rests upon only two couplets. The principal basis for this reading is the juxtaposition of Yavuz Sultan Selim’s designation as the “Conqueror of Egypt, Iraq, and Iran” with the conspicuous appearance of the *hâtif* motif. Such limited textual evidence inevitably restricts the certainty of any detailed interpretation. Consequently, the conclusions proposed here should be regarded not as definitive judgments but as informed inferences supported by the available material.

Moreover, the apparent absence of any poet using the pen name *Hâtif* during the late seventeenth century strengthens the likelihood that the term functions as a literary motif rather than as an indication of authorship.

Nevertheless, to avoid excluding a possible alternative interpretation, it remains appropriate to consider the possibility that *Hâtif* may indeed have been the author’s pen name. The tradition of Ottoman poetic pseudonyms and the available bibliographical sources present a remarkably complex picture. According to Polat (2024), the pen names *Hâtif* and *Hâtifî* have frequently been confused in literary sources because of their phonetic and semantic similarity. This confusion is reflected even in the principal biographical reference works. For example, *Tuhfe-i Nā’ilî* records seven poets using the pen name *Hâtifî* and four named *Hâtif*, whereas the Dictionary of Names in Divan Literature (DEİS) lists six *Hâtifî* and three *Hâtif* poets (Polat, 2024, p. 111). Polat further demonstrates

numerous examples of this confusion. The poet from Amasya, identified in Latîfî's Tezkire as Hâtîfî-i Rûmî, is listed in DEİS simply as Hâtîf. Likewise, although the poet Serrâc-zâde of Bursa consistently employed the pen name Hâtîf in his poems, the biographical works of Safâyî and Sâlim refer to him as Hâtîfî. The confusion is so extensive that DEİS ultimately records the same individual (Egerci-zâde/Serrâc-zâde) as two separate poets (Polat, 2024, p. 111).

According to Polat (2024), an examination of classical Turkish literary history and biographical sources reveals that the pen name Hâtîfî enjoyed considerable popularity during the sixteenth century. At least six poets from Ankara, Edirne, Niğde, Amasya, Prishtina, and Lapseki are known to have used this pseudonym. Most received madrasa education, served as judges (*kadı*) or professors (*müderris*), and were particularly influenced by the Persian poet 'Abdullâh Hâtîfî (Polat, 2024, pp. 111–131).

The situation in the present poem, however, differs markedly from these known examples. Nearly all poets identified by the pen name Hâtîf or Hâtîfî belong to the sixteenth century, whereas *Tārîh-i Fihrist-i Âl-i 'Osmân* extends chronologically to AH 1099 (AD 1687), concluding with the accession of Sultan Süleyman II. This alone demonstrates that its author must have been a different figure active during the final quarter of the seventeenth century.

The poet begins the composition with the customary *hamdala*, then explains both the purpose and the subject of the work. Within the introductory eight couplets, expressions such as

Bikr-i fikrimde benim oldu 'ayân / Eyleyem tārîh-i Âl-i 'Osmân (It became manifest in the virginity of my imagination that I should compose the history of the House of Osman.) and *Şimdi 'İsî nefesim cān buldı / Nāzım-ı mülk-i selāṭîn oldu* (Now my Jesus-like breath has gained life and has become the poet of the realm of the sultans.) reflect the author's confidence in his poetic talent and artistic ability.

The poet subsequently devotes two couplets to each of the twenty Ottoman sultans, from Osman Gazi (AH 699) to Sultan Süleyman II (AH 1099). Within this structure, every repeated formula beginning with “Dedi tārîhini bir...” represents the point at which the author symbolically inserts himself into the narrative and implicitly authenticates his authorship.

It is precisely here that the author's identity becomes especially intriguing. Whereas pen names in the tradition of classical Turkish poetry generally express humility, modesty, or self-effacement, the poet of this work refuses to confine himself to a single fixed *makhlaṣ*. Instead, he repeatedly redefines himself through different descriptive expressions appropriate to each sultan's reign. An examination of these self-descriptions permits several observations.

Expressions such as “Dedi tārîhini bir ehl-i yakîn” (One possessing certain knowledge), “Dedi tārîhini bir rind-i hakîm” (a wise dervish), and “Dedi tārîhini bir şeyh-i emîn” (a trustworthy spiritual master) suggest that the author was not merely a poet but perhaps also someone well versed in religious and mystical learning, possessing spiritual maturity and possibly affiliated with a Sufi order.

Likewise, the designation “Dedi tārîhini bir ehl-i harem” may indicate close connections with the imperial court and perhaps membership in the Ottoman bureaucratic establishment. Similarly, expressions such as “Dedi tārîhini bir 'ālîşân” and “Dedi tārîhini bir ehl-i benām” imply that the author enjoyed considerable prestige both socially and within state circles.

Descriptions including “merd-i kerîm” (a generous and noble man), “şahs-ı halîm” (a gentle person), and “merd-i emîn” (a trustworthy man) portray him as a figure endowed with exemplary moral virtues.

Finally, his self-identification as “üstād-ı zamân” (master of the age) and “şāhib-i nām” (one of established reputation) suggests confidence in both his poetic talent and his mastery of the art of composing chronograms.

A further clue regarding the author’s identity appears on folio 137b of the same manuscript. Two folios after Tārīh-i Fihrist-i Âl-i ‘Osmân, and written in the same hand, is a fifteen-couplet chronogrammatic elegy (*tārīh-i vefāt*) commemorating the death of Köprülüzâde Fazıl Mustafa Pasha, the grand vizier of Sultan Süleyman II.

This lyrical-didactic poem commemorates the martyrdom of Köprülüzâde Fazıl Mustafa Pasha (AH 1047–1102), one of the principal figures responsible for the late seventeenth-century revival of the Ottoman Empire. The poem praises his brief but successful grand vizierate, emphasizing that he restored justice, eliminated oppression, reorganized the imperial treasury, and thereby contributed to the preservation of the Ottoman state. His military achievements are particularly highlighted through the conquest of Belgrade, culminating in the portrayal of the grand vizier as both a ghāzī (holy warrior) and a martyr (şehid).

The transliterated text of this chronogram recording the death of Grand Vizier Fazıl Mustafa Pasha is presented below.

Tārīh-i vefāt

Köprülüzâde Vezîr-i a‘zam Mustafa Paşa Hazretlerinin şehid olup kaldığıdır.

1. Acaba bir dahi bu sadra mu‘âdil mi gelür
O vezîr-i a‘zam-ı ekrem gibi kâmil mi gelür
2. Öz-kârı feleği aňlamış ‘âkil mi gelür
Gözedüp ilm-i şerî‘at yolını ‘âkil mi gelür
3. Köprülüoğlu gibi bir ‘âlim fâzıl mı gelür
Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ‘il mi gelür
4. İki yıl şer‘i şerîfün kılıcın saldı acep
Fukarâ iline zulm ideni katl eyledi hep
5. Mîrî mâlı getürüp yerine koydı der‘akab
Yeñiden devletün ihyâsına ol idi sebep
6. Köprülüoğlu gibi bir ‘âlim fâzıl mı gelür
Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ‘il mi gelür
7. Bu kadar dîn-i Mübîn uğruna kim çekdi emek
Ne metîn uğru açık âdem idi olmayacak
8. Bu kara günleri gösterdi bize çarh-ı felek
Nidelim emr-i Hüdâ böyle imiş bugüne dek
9. Köprülüoğlu gibi bir ‘âlim fâzıl mı gelür
Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ‘il mi gelür
10. Kimse men‘ idemedi tâ Nişe dek geldi yezîd
Bu geçüp sadra alup itdi Belgradı kilid

11. Āferin evveli gāzī ve sonı oldı şehīd
Mustafa añā şefi' olmasına vardur ümīd
12. Köprülüoğlu gibi bir 'ālim fāzıl mı gelür
Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ'il mi gelür
13. Çünkü 'azm itdi bekāya bıragup dünyā evin
Afv idüp Hazreti bārī te'āla sehvin
14. Bir kalem-hoş çıkarup levhi didi tārīhin
Añā hem rüz-ı cezāda vire cennāt-ı 'adn
15. Köprülüoğlu gibi bir 'ālim fāzıl mı gelür
Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ'il mi gelür

The repeated verse, "Köprülüoğlu gibi bir âlim fâzıl mı gelür / Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ'il mi gelür" (Will another learned and virtuous man like Köprülüzâde ever come, or, O Lord, will there again arise one inclined to bribery?) appears five times throughout the poem and expresses profound anxiety over the loss of a statesman distinguished by merit, while simultaneously reflecting fears of the moral decay embodied in the prevalence of bribery and corruption. In this respect, the poem seeks to preserve the memory of Köprülüzâde by exalting him as the embodiment of honesty, learning, and heroism.

In the fourteenth couplet of the chronogram of death (*tārīh-i vefāt*), the author identifies himself as "bir kalem-hoş" (a master of the pen or an accomplished man of letters). The accompanying expression, "Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ'il mi gelür" (Or, O Lord, will another man inclined to bribery appear once again?), constitutes a remarkably bold criticism of the bureaucratic order and the system of merit prevailing in the period. By presenting himself as kalem-hoş, the poet may be deliberately concealing his personal identity while simultaneously establishing a degree of artistic immunity through his literary persona. Moreover, the poem unmistakably reveals the author's admiration, praise, and heartfelt prayers for Grand Vizier Fazıl Mustafa Pasha.

In conclusion, the fact that the poet concludes *Tārīh-i Fihrist-i Āl-i 'Osmān* with the accession of Sultan Süleyman II, and then, only two folios later, composes a chronogram commemorating the death of his grand vizier Köprülüzâde Fazıl Mustafa Pasha, clearly indicates that the author lived during the late seventeenth and early eighteenth centuries. Furthermore, the author's own statements suggest that he was an Ottoman intellectual closely connected with the imperial court and state bureaucracy, thoroughly versed in the aesthetics of Divan poetry, and distinguished by both scholarly learning and religious devotion.

Tārīh-i fihrist-i Āl-i 'Osmān

fā'ilātün/ fā'ilātün/ fā'ilün

1. Hamdulillah ki Hudā-yı müte'āl (133a, 1)
Dikdi bağ-ı dile bir taze nihāl
2. Bıkr-i fikrimde benim oldı 'ayān (133a, 2)
Eyleyem tārīh-i āl-i 'Osmān
3. Eyleyüp tab'ıma hāmem imdād (133a, 3)
Her şehi tārīh ile kılaydum yād
4. Bārekallah zehī sun'-ı Hudā (133a, 4)

- Âb u şe¹ oldu dilimden cüyâ
5. Tuhfe-i nükte sanasın² cihân (133a, 5)
Oldı hakkâ ki bu fihrist-i şehân
6. Feyz-i Hak olmasa mümkün mi bağa (133a, 6)
Selefüñ vakt ü zamânın ihyâ’
7. Şimdi ‘İsî nefesim cân buldı (133a, 7)
Nâzım-ı mülk-i selâtin oldı
8. Dilerim Hazret-i Hakdan dâ’im (133a, 8)
Ola menzilleri Firdevs-i na’im
- Sene 699**
9. Cümleñün evveli Sultân Osmân (133a, 9)
Der-i ‘adlinde cihân buldı emân
10. Dedi târîhini bir merd-i kelîm (133a, 10)
Bârekallah cihândâr-ı selîm
- Sene 726**
11. Sâñi-i saltanat Orhân Gâzî (133a, 11)
Çıkdı eflâke anuñ âvâzı
12. Dedi târîhini bir sâhib-i nâm (133a, 12)
Mebda³-ı şâh-ı cihânyân-ı kirâm
- Sene 761**
13. Sâlisen Hân-ı Murâd-ı ‘âdil (133a, 13)
Budur ol pâdişah-ı derya-dil
14. Dedi târîhini bir ehl-i yakîn (133a, 14)
Levhaşellâh⁴ cihândâr-ı güzîn
- Sene 792**

¹ Sözlüklerde اب وشع “âb u şe” şeklinde bir terkip ile karşılaşılmamıştır. Ancak, düşüncemize göre bu okuma imlaya ve beyte verdiğimiz “Allah mübarek kılsın, Huda’nın sanatı ne güzel! Su ve ıstık gönümünden akarak (çağlayarak) çıktı.” anlama uygundur.

² Arabe 2254 numaralı yazmada sözcük سناسان şeklinde kaydedilmiştir. Düşüncemize göre bu, Hazine-i Lügat’ta صناسن (sanasen, sanasen ki...) biçiminde yer alan sözcüğün müellif hatasıyla farklı yazılmış bir varyantıdır. Anlam akışı dikkate alınarak metin “sanasın” şeklinde okunmuş ve beyte şu anlam verilmiştir: “Cihanı ince nüktelerden bir hediye zannedersen / gerçekte bu [tuhfe-i nükte (hediye)] padişahların fihristidir.”

³ مبداء/ mebda’ için, Lehçe-i Osmânî ve Müntehabât-ı Osmânî’de “Başlangıç, ibtidâ, asıl bidayet zamanı; başlangıç nesne, başlandığı mahal anlamları verilmiştir. Aynı kelime, Kamus-ı Türki ve Kamus-ı Naci gibi sözlüklerde مبدأ/mebde’ şeklinde imla edilmiştir.

⁴ “Levhaşellâh”, Osmanlı Dönemi sözlüklerinde (Lügat-ı Naci, Kamus-ı Türki, Kamus-ı Osmani vb.) “Allah ırak eylesün, Allah onu teb’id itmesün vb. (Allah kimsesiz/yalnız bırakmasın, Allah yokluğunu göstermesin) anlamlarında dua ve temenni ifadesi olarak anlamlandırılmıştır.

-
15. Yıldırım rābi‘ sultān-ı zemin (133a, 15)
‘Adl u dādile cihān oldı emīn
16. Dedi tārīhini bir ‘ālīşān (133a, 16)
Merker⁵-i şāh-ı selātīn-i cihān
Sene 816
17. Hāmisen Hān-ı Muhammed-i evvel (133a, 17)
Bağladı halk-ı cihān emrine āl
18. Dedi tārīhini bir rind-i hakīm (133a, 18)
Sāhibü’s-seyf cihāndār-ı kerīm
Sene 823
19. Sādisen Hān-ı Murād-ı Sānī (133b, 1)
Toldı ‘ālemlere nām u şānı
20. Dedi tārīhini bir şeyh-i rahīm (133b, 2)
Bārekallāh cihāndār-ı kerīm
Sene 855
21. Budur ol Hān-ı Muhammed-i sānī (133b, 3)
Buldı fātihlik ile ‘ünvānı
22. Dedi tārīhini üstād-ı zamān (133b, 4)
Sāhibü’l-ceyş nerīmān-ı cihān
Sene 886
23. Bāyezīd nām velī Cem-cāh (133b, 5)
Aña keşf oldı hep esrār-ı āl
24. Dedi tārīhini bir merd-i güzīn (133b, 6)
Merhabā pādīşah-ı rüy-ı zemīn
Sene 918
25. Tāsi‘u’d-devle selīm-i zīşān (133b, 7)
Fātih-i Mısr u ‘Irāk u Īrān
26. Yazdı tārīhini hātif kütübe (133b, 8)
Hākīm-i ‘ālem⁶ sāhib-i rütbe
Sene 926
-

⁵ مرکز için Lugat-ı Naci’de: “[a.] Karar edecek yer, makar. Merkez-i medeniyet. Fırka-i askeriye merkezi. Dairenin ortası” anlamları verilmiştir. Dolayısıyla kelimenin imlasında bir nokta sukutu olmadığı şairin bilerek bu şekilde imla ettiği düşünülmektedir. “merker” şeklinde okunmuştur. Merker/مرکر’in merkez anlamında kullanıldığı (Cihan sultanlarının merkezi olan şah), beyitte açıkça görülmektedir.

⁶ Bu tamlama ile ilgili olarak ilk akla gelen “Hākīm-i ālem” olması gerektiğidir; çünkü Yavuz Sultan Selim için yerinde bir sıfattır. Müellifin harf kusuru ile Hālīm-i ālem/ عالم عالم yazdığı düşünülebilir. Hālīm-i ālem çok karşılaşılan bir kullanım değildir. Dolayısıyla sıfat “Hākīm-i ālem” şeklinde okunmuştur.

-
27. ‘Āşiru’d-devle süleymân-ı zamân (133b, 9)
Lāyık-ı saltanat ol şāh-ı cihān
28. Dedi tārīhini eslāf-ı ümem (133b, 10)
Mülk ü melik şehinşāh-ı himem
Sene 974
29. Budur ol şāh-ı Selīm-i Sānī (133b, 11)
Dīl ü cān oldu anuḡ kurbānı
30. Dedi tārīhini bir şahs-ı halīm (133b, 12)
Şehriyār oldu bu eyvāna Selīm
Sene 982
31. Hazret-i Hān-ı Murād-ı sālīs (133b, 13)
Şer‘uḡ ahkāmına oldur bā‘is
32. Dedi tārīhini bir merd-i emīn (133b, 14)
Hākīmü’l-vakt cihāngīr-i güzīn
Sene 1003
33. Geçdi çün tahta Muhammed-i sālīs (133b, 15)
Oldı devrinde neşāt-ı bā‘is
34. Dendi tārīh-i cülusuḡ sālī (133b, 16)
Habbezâ⁷ malik-i mülk-i ‘ālī
Sene 1012
35. Degdi çün saltanat Ahmed Hāna (134a, 1)
Ya‘ni ol pādīşah-ı zīşāna
36. Dedi tārīhini bir şeyh-i emīn (134a, 2)
Dāver ü dādger ü mülket-i dīn
Sene 1026
37. Mustafā nām velīyyü’l-ebrār (134a, 3)
Kıldı birkaç gün mesnede karār
38. Dedi tārīhini bir ehl-i harem (134a, 4)
Sāhib-i saltanat u adl u kerem
Sene 1028
39. Hān-ı ‘Osmān mülke el verdi (134a, 5)
Nice el verdi şehādet verdi

⁷ Habbezâ için Osmanlı Dönemi sözlüklerinde “Ne güzel, Ne kadar latif” anlamları verilmiştir ve bu kullanım beytin anlamı ile örtüşmektedir.

40. Dedi tārīhini bir bir ehl-i benām (134a, 6)
Hākim-i hıta' dār u İslām
Sene 1031
41. Nevbet-i sālī-i Mustafavī (134a, 7)
Kim budur ol vāris-i mülk-i nebevī
42. İtdiler tārīhin⁸ anuñ te'kīd (134a, 8)
Sāhibü'l-mülk cihāngīr u reşīd
Sene 1032
43. Rüstem-i devr-i zamān Hān-ı Murād (134a, 9)
Oldı iclāsı ile 'ālem şād
44. Dedi tārīhini anuñ bir merd (134a, 10)
Şehriyār-ı cihān-ārā-yı āmed
Sene 1049
45. Olıcak şāh-ı cihān İbrāhīm (134a, 11)
Niçe şeh u pādīşaha zıll-i rahīm
46. Dediler emrine olup yāver (134a, 12)
Merhabā padişah-ı Dārā-fer
Sene 1058
47. Hazret-i Hān Muhammed-i rābi' (134a, 13)
Emrine oldı memālik tābi'
48. Gūşuma geldi bu avāz-ı güzīn (134a, 14)
Bārekallah şāhenşāh-ı zemīn
Sene 1099
49. Hazret-i Sultān Süleymān zamān (134a, 15)
Buldı iclāsı ile cihān emn ü emān
50. Didüm iclās-ı hümāyūnuna tārīh (134a, 16)
Vāris-i mülk oldı Süleymān-ı cihan

The historical records noted in the margins of the pages are as follows:

- 726 Feth-i Burusa (Bursa) bidest-i Sultān Orhān
759 Feth-i Gelipoli ve Tekirdağı ve tevābi'uhā
763 Feth-i Edirne ve tevābi'uhā bidest-i Murād Hān
857 Feth-i Konstantiniyye ve Galata

⁸ İşaretli kelime “tārīhin” şeklinde okunmuştur. Ancak, “tārīhayn/تاریخین” okunması durumunda Sultan II. Mustafa'nın ilki 1695-1703, ikincisi ise 1703-1704 yıllarındaki cülusuna işaret etmektedir. Arapça tesniye kullanımı ile “İtdiler tārīhayn anuñ te'kīd” beytine “Onun iki tarihini te'kid ettiler/pekiştirdiler” anlamı verilebilir. Bununla birlikte, şiirin 10., 12., 14., 16., 18., 20., 22., 24., 26., 28., 30., 32., 36., 38., 40., 44. beyitlerinde akkuzatif eki kullanımlı “tārīhini” ifadesi çokça görülmektedir.

-
- 880 Feth-i Kefe ve Azak bidest-i Gedik Ahmet Paşa
889 Feth-i Kili ve Akkirman bidest-i Bāyezīd Hân
927 Feth-i Bulgār
973 Feth-i Sakız bidest-i Piyāle Paşa Rahmetullahi ‘aleyh
1005 Feth-i Eğri bidest-i Gāzī Sultān Muhammed Hân Rahmetullahi ‘aleyh
1017 İnhizām-ı Celālī Kalenderoğlu
1018 Binā’-i Yeni Cāmi‘Şerīf Sultān Ahmed Hân
1030 Sefer-i Hotun ve deniz donduğu zaman Sultān ‘Osmān Hân Rahmetullahi ‘aleyh
1045 Feth-i Revān ‘an zamān-ı Sultān Murād Hân rahmetullahi ‘aleyh
1048 Feth-i Bağdād fī zamān-ı mezkûr Murād Hân
1055 Reften Yūsuf Paşa be Girid adasına
1059 Vizāret-i Kara Mustafā Pāşā
1064 Kapūdan (kaptan) olduğı
1066 Vefāt Olduğı
1068 Teveccüh-i Sultān Muhammed be Edirne ve feth-i Bozcaada ve cem‘iyyet
1069 Maktūlī Hasan Paşa ve Maktūlī Gāzī Hüseyin Paşa ve Tarh-ı Kal‘a’-i cedīd
1070 Teveccüh-ü Sultān Muhammed be şehir-i Burusa (Bursa) ve harīk-‘azīm ve feth-i Revān
1072 Mübāşeret ve Tarh cāmi‘-i şerif-i cedīd
1074 Feth-i Uyvar
1080 Feth-i Girid bidest-i Fādıl Ahmed Paşa ibni Köprülī Gāzī Muhammed Paşa
1082 Feth-i Kamanıçe be Vilayet-i Leh kāfiri bidest-i Sultān Muhammed ibni İbrāhīm Hân
diğer
1099 Sultān Süleymān āmedī, yā men hafīz, tārīh şudī

Conclusion

This study on *Tārīh-i Fihrist-i Âl-i Osmān*, preserved in the National Library of France (BNF Arabe 2254), reveals the work’s place within the tradition of Ottoman verse historiography and demonstrates the author’s distinctive artistic approach. While pen names (*mahlas*) in the tradition of Classical Turkish poetry were generally chosen to represent humility and self-effacement, the poet of this *manzume* did not restrict himself to a fixed pen name; instead, he presented himself through high-status epithets that changed in each section devoted to the sultans, such as “üstād-ı zamān”, “ehl-i harem”, “ehl-i yakīn”, “rind-i hakīm”, and “merd-i emīn.” This constitutes an example of artistic self-confidence that is rarely encountered in the literature.

One of the most remarkable points of discussion in the text, namely the issue of “hātif,” has been examined in the light of chronological data and narrative techniques. Since the expression appearing in the section on Sultan Selim I does not correspond chronologically with the known poets who used the pen names Hātif and Hātifī in the 16th century, it has been concluded that the word is not a pen name. Rather, it functions as a literary motif and narrative technique through which the poet conceals his own individuality and presents the achievements of the sultan as being confirmed by a divine voice.

Although recurring expressions such as “Dedi tārīhini bir..”, “Bārekallāh...” and “Merhabā pādīşah-ı...” limit the diversity of expression, they provide the text with a strong structure and continuity. Through these repetitions, the meter and chronological calculations were successfully maintained, while historical information was also made easier to remember and memorize.

Although the limited size of the text prevented the identification of findings related to all categories of grammar, the linguistic analysis of the work demonstrates that the text is constructed upon a Turkish verbal framework and carries the characteristic phonological features of late 17th-century Ottoman Turkish. In particular, the inconsistencies observed in vowel harmony and the

lexical repertoire used in the poem confirm the period in which the work was composed through philological evidence.

On the other hand, although this *manzume* is part of the *Fihrist-i Şâhân* tradition that began with Solakzâde Hemdemî, it differs from the classical *zeyil* (supplementary continuation) approach. In traditional *zeyils*, poets updated the text by continuing from the point where Hemdemî had left off while following the same meter and rhyme scheme. Contrary to the common patterns of the Hemdemî tradition, this work possesses an independent narrative structure and was composed in the short form of the *remel* meter, namely *fâ 'ilātün / fâ 'ilātün / fâ 'ilün*.

In conclusion, such lyrical-didactic texts, which aimed to facilitate the preservation and memorization of historical knowledge, demonstrate the significant role undertaken by poetry and poets in Ottoman historical education. Bringing to light verse histories similar to *Tārīh-i Fihrist-i Âl-i Osmân* from libraries and archives is of great importance for understanding both the richness of our linguistic heritage and the artistic dimension of Ottoman historiographical practice.

www.turkishstudies.net/language**Turkish Studies - Language and Literature**

eISSN: 2667-5641

**ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY****Bir Manzum Tarih Örneği: Târîh-i Fihrist-i Âl-i ‘Osmân (BnF Arabe 2254)****Giriş**

Klasik Türk edebiyatında tarihî bilginin sanatsal bir formla kayıt altına alınması bilginin sadece aktarılmasını değil aynı zamanda kolektif hafızada kalıcı bir yer edinmesini hedefleyen bir hıfza dayalı geleneği de inşa etmiştir. Bu geleneğin en işlevsel ürünlerinden biri olan ve Solakzâde Mehmed Hemdemî (öl. 1657-58) ile 17. yüzyılda müstakil bir türe dönüşen Fihrist-i Şâhânlar, hanedanın kronolojik serüvenini birkaç beyitlik özetlerle sunan manzum tarihler olarak nitelendirilebilir. Hemdemî’nin başlattığı bu didaktik gelenek, sonraki yüzyıllarda gelişen zengin bir zeyil kültürüyle Osmanlı siyasi tarihinin güncellenen bir dökümüne dönüşmüştür.

Bu çalışma, 17. yüzyıl sonlarına tarihlenen ve *Târîh-i Fihrist-i Âl-i ‘Osmân* adını taşıyan manzume üzerine yapılan incelemeyi konu edinmektedir. Araştırmada, metin merkezli çözümleme ile metinbilimsel verileri birleştiren nitel bir yöntem benimsenmiştir. Araştırma süreci, Arap harfli el yazması metnin güncel transkripsiyon esaslarına göre çeviriyazıya aktarılmasıyla başlamıştır. Bu aşamada, metnin hacminin sınırlı olması nedeniyle kapsamlı bir dil incelemesi amaçlanmamış; ancak dönemin dil özellikleri mümkün olduğu ölçüde değerlendirilmiş, dikkat çeken dil özellikleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca, metindeki imla tercihlerini belirleyebilmek amacıyla sözlüklerden yararlanılmış ve karşılaştırmalı imla incelemeleri gerçekleştirilmiştir. Veri doğrulama aşamasında ise, sadece ana metinle yetinilmemiş; aynı yazma içerisinde yer alan ve aynı elden çıktığı kesinleşen Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa’nın vefat kaydı gibi ikincil metinler ile çapraz sorgulama yapılmıştır. Bu yöntem sayesinde hem eserin yazıldığı tarih netleştirilmiş hem de müellifin kimliğine ilişkin bulgular üzerinden yorumlar yapılmıştır.

İlaveten; şair, eserini yazarken sadece şiirsel güzelliği değil, aynı zamanda ebced hesabına dayalı tarih yazımını da ön planda tutmuştur. Yani şair, hem ölçülü ve kafiyeli bir manzume ortaya koymayı hem de konu edindiği sultanların cülus tarihlerini ebced yöntemiyle vermeyi amaçlamıştır. Bu yaklaşım, metnin sadece okunup geçilecek bir edebî eser olmadığını, aynı zamanda içindeki bilgilerin kolayca ezberlenmesine yardımcı olacak şekilde hıfza uygun olarak tasarlandığını göstermektedir. Dolayısıyla bu manzume, estetik kaygı ile işlevselliği birleştiren didaktik bir yapıya da sahiptir denilebilir. Bu bütüncül bakış açısı, eserin manzum tarih geleneği içindeki özgün konumunu şüpheye yer bırakmayacak şekilde saptamamıza olanak sağlamıştır.

Çalışma, literatürde daha önce müstakil bir incelemeye konu olmamış BnF Arabe 2254 numaralı yazmadaki manzumeyi gün yüzüne çıkarması ve onun manzum tarih geleneği içindeki yerini tespit etmesi bakımından özgündür. Eser, Solakzâde Hemdemî geleneğine eklenen bir zeyil olmasına rağmen, geleneksel zeyillerden kullanılan vezin (remel bahri) açısından ayrılır. Ayrıca her padişahın cülus tarihinin eksiksiz biçimde ebcedle verilmesi ve şairin mahlas kullanmak yerine çoklu sıfatlarla kendini var etmesi gibi örneğine çok rastlanmayan bir kullanım sergilenmesi, çalışmanın literatüre sunduğu en önemli özgün bulgulardır.

Şairin Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa'nın vefat kaydı üzerinden yaptığı "rüşvet ve liyakat" eleştirisi, 17. yüzyıl sonu Osmanlı aydın tipolojisini ve dönem eleştirisini yansıtmaları bakımından tarih-edebiyat gibi disiplinlerarası çalışmalara katkı sunmayı hak eden bir metin niteliği taşımaktadır.

Manzum Tarih Anlatımı

Manzum tarih, tarihî olayların veya şahsiyetlerin hayat hikâyelerinin vezinli ve kafiyeli bir biçimde kaleme alındığı eserlere verilen genel addır. Bu tür eserler, nazmın olanaklarından yararlanarak; bir padişahın veya bir paşanın gazalarını, bir kalenin veya şehrin fethini, kazanılan zaferleri ve hükümdarların saltanat dönemlerini konu edinir (Akgül, 2023, s. ii). Edebiyat tarihimizde gazavât-nâme, fetihnâme, zafernâme, şehnâme gibi isimler alan bu manzum tarih anlatımı türlerinden bir diğeri de Fihrist-i Şâhân'lardır; zira bunlar, Osmanlı padişahlarının tahta çıkış tarihlerini, saltanat sürelerini, yaptıkları işleri, kazandıkları zaferleri, aldıkları ülkeleri, kahramanlıklarını, vefat veya tahttan ayrılma tarihlerini, kendilerinden sonra gelen padişahları ve benzeri niteliklerini birkaç beyit içinde özetleyen manzum eserlerdir, dolayısıyla Fihrist-i Şâhân'lar "küçük birer manzum tarih" olarak anılmayı hak eder (Arslan, 2019, 9). Kaynaklarda "Fihrist-i Şâhân" daha çok Solakzâde Hemdemî ile başlayan geleneğin adı olarak vurgulanırken, "Tarih-i Fihrist" ifadesi anonim metinler yanında bu geleneğe eklenen zeyilleri tanımlamak için kullanılan tanımlayıcı bir başlık vazifesi görür. Elimizdeki metin bu geleneğin 17. yüzyıl sonuna kadar getirilmiş bir halkası, hem bir "Fihrist-i Şâhân" hem de başlığı itibarıyla bir "Târîh-i Fihrist Âl-i Osmân" örneğidir.

Tarihsel Gelişimi

Türk edebiyatında manzum tarih yazıcılığı geleneğinin 15. yüzyıl başlarında Ahmedî'nin *İskender-nâme*'sine eklediği *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osmân* ile başladığı kabul edilmektedir (Akgül, 2023, s. ii). XIV. yüzyıl şairi Ahmedî, kaleme aldığı *İskendernâme* adlı mesnevisinde Osmanlı tarihine yer veren ilk şairlerdendir. Onu takip eden Ahmed-i Rıdvan ise aynı adı taşıyan *İskendernâme*'sinde Osmanlı tarihini "Nusret-nâme-i 'Osmân" başlığı altında ele almıştır. XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan ve Hadîdî (ö. 1533/34) mahlasıyla tanınan şair de manzum *Tevârih-i Âl-i Osmân* adlı eseriyle bu geleneğe katkıda bulunmuştur (Bektaş, 2011, s. 10). 17. yüzyılda Solakzâde Hemdemî'nin "*Derbeyân-ı Fihrist-i Şâhân*" adlı eseri ile adını bulan manzum tarih geleneği sonraki yüzyıllarda pek çok şair tarafından Fihrist-i Şâhân adıyla yazılan eserlerle varlığını sürdürmüştür. Gelenek, 20. yüzyıl başlarında Mehmed Cemil'in kaleme aldığı *Muhtasar ve Manzum Târîh-i Osmânî* gibi örneklerle nihayete ermiştir (Akgül, 2023, s. vi).

Fihrist-i Şâhân Geleneğinde Solakzâde Hemdemî ve Zeyil Kültürü

Türk edebiyatında Fihrist-i Şâhân geleneği, 17. yüzyıl tarihçilerinden Solakzâde Mehmed Hemdemî (öl. 1068/1657-58) ile başlamıştır (Arslan, 2019, s. 13). Hemdemî, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'den başlayarak kendi dönemi olan IV. Mehmed'e kadar tahta geçen 19 padişahı kronolojik bir sırayla ve her birine ortalama 4-5 beyit ayırarak toplamda 92 beyitte anlatmıştır (Özcan, 2009, s. 372). Eser, IV. Mehmed'e sunulmuş ve büyük bir takdirle karşılanarak dönemin şairleri üzerinde derin bir etki bırakmıştır (Kaçar, 2009, s. 30).

Hemdemî'nin başlattığı bu tarz Osmanlı'da hayli rağbet görmüş ve eserine sonraki yüzyıllarda pek çok şair tarafından zeyiller yazılmıştır (Delice & Yüksel, 2021, s. 75). Şairler, Hemdemî'nin bıraktığı yerden (IV. Mehmed devrinden) itibaren tahta çıkan yeni padişahların cüls ve vefat tarihlerini, aynı vezin ve kafiyede metne dâhil ederek geleneği sürdürmüşlerdir (Delice ve Yüksel, 2021, s. 75-76; Kadioğlu, 2004, s. 115). Bu geleneğin en önemli takipçileri arasında Vak'a-nüvis Râşid Efendi, Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, Ziyâ Paşa, Zamîrî, Şemîmî, Rüşdîzâde Reşid Hasan Efendi, Münif Paşa ve Said Paşa gibi isimler yer almaktadır (Lokmacı, 2015, s. 2).

Solak-zâde Mehmed Hemdemî'nin eseri üzerine çokça çalışma yapılmıştır: Vahid Çabuk (1976), Orhan Kurtoğlu (2003), İdris Kadioğlu (2004), Mücahit Kaçar (2008), Ekrem Bektaş (2011),

Mehmet Arslan (2011) ve H. İbrahim Delice-Hasan Yüksel (2021) bunlardan bazılarıdır. Bu çalışmaların en kapsamlısı Mehmet Arslan’ın 2019 yılında “Osmanlı Padişahlarının Manzum Tarihçeleri Fihrist-i Şâhânlar” adıyla yayımladığı, hem bilinen hem de kendisinin tespit ettiği örnekleri bir araya getiren derleme kitabıdır. Arslan’ın bu eserinde 43 fihrist yer almaktadır. Bunların 34’ü Fihrist-i Şâhân ve Fihrist-i Şâhân Zeyli iken 9’u Fihrist-i Şâhân benzeri manzumelerdir.

Fihrist-i Şâhânların kütüphane ve arşivlerde pek çok nüshası bulunmaktadır. Arslan’a (2019, s. 10) göre, bugüne kadar yapılan çalışmalarla Solakzade Mehmed Hemdemî’nin *Fihrist-i Şâhân* adlı eserinin nüsha sayısı 55’e ulaşmıştır. Osmanlı tarih yazımında *Tevârih-i Âl-i Osmân*, *Tarih-i Fihrist-i Âl-i Osmân*, *Destân-ı Âl-i Osmân* gibi isimlerle anılan pek çok manzum metin de bu geleneğin birer parçasıdır. Dolayısıyla farklı başlıklar altında olsa da bundan sonraki süreçte de yeni manzum tarihî metinlere ulaşmak mümkün olacaktır.

Manzum Tarih Metinlerinde Anlatım Özellikleri ve Biçimsel Yapı

Manzum tarihlerin anlatımında dikkat çeken temel unsurlar şunlardır:

Yazılma amacı ve önemi: Tarihî bilgilerin nazım formuyla sunulmasının temel amacı, bu bilgilerin zihinlerde daha kolay muhafaza edilmesini ve ezberlenmesini sağlamaktır. Solakzade Hemdemî bu türün ilk örneklerinden olan eserinin 6. ve 7. beyitlerinde⁹ eserini Âl-i Osmân’ın tarihinin herkes tarafından hatırlanıp kolayca ezberlenmesi için kaleme aldığını ifade etmektedir. Delice ve Yüksel (2021, s. 90)’e göre tarihî bilgilerin, dilin etkin kullanım örneği olarak zihinlerde kolay muhafaza edilebilecek bir biçim olan nazım formuyla sunulması, tarih öğretimi açısından değerlidir. Kadıoğlu (2004, s. 120)’na göre bu metinler Osmanlı tarih öğretiminde şiirin ve şairlerin önemini ortaya koymaktadır.

Nazım Şekilleri ve Vezin: Uzun konuların anlatıldığı eserlerde genellikle mesnevi nazım biçimi tercih edilirken (Akgül, 2023, s. 8); padişahların manzum tarihçelerinde daha çok kaside formu kullanılmıştır (Delice & Yüksel, 2021, s. 75; Kadıoğlu, 2004, s. 115). Akgül (2023, s. 14-15)’e göre kaside nazım şekliyle kaleme alınan manzum tarihler “mefâ’ilün / mefâ’ilün / mefâ’ilün / mefâ’ilün” kalıbıyla yazılırken mesnevi nazım şekliyle yazılan eserlerde genellikle “mefâ’ilün / mefâ’ilün / fe’ülün” kısa kalıbı tercih edilmiş, bununla birlikte birçok farklı kalıp da kullanılmıştır.

Dil ve Anlatım: Bu eserler genellikle halkın anlayabileceği sade ve anlaşılır bir Türkçeyle kaleme alınmıştır (Acar, 2018, s. 151; Kadıoğlu, 2004, s. 120). Ancak, eserlerin yazıldığı zaman farklılık arz ettiği için kullanılan dilde de pek tabi farklılıklar olacaktır. Örneğin, Solakzade’nin eseri anlaşılır bir dile sahipken bu esere yazılan kimi zeyillerin dili daha ağdalıdır (Acar, 2018, s. 159).

Muhteva: Manzum tarih eserleri, özellikle de bu geleneğin en işlevsel halkasını oluşturan Fihrist-i Şâhânlar, Osmanlı hanedanının kronolojik serüvenini beyitlerle özetleyen ve literatürde “küçük birer manzum tarih” (Arslan, 2019, s. 9) olarak nitelendirilen eserlerdir. Bu eserlerin muhtevası; temel olarak padişahların tahta çıkış tarihlerini, saltanat sürelerini, yaptıkları işleri, kazandıkları zaferleri ve vefat veya tahttan ayrılma tarihlerini kapsayan kronolojik bir yapı üzerine kuruludur. Ancak, bu metinler sadece kuru birer veri yığını olmayıp padişahların hüküm sürdükleri dönemlerde gerçekleştirdikleri stratejik fetihleri ve gösterdikleri kahramanlıkları estetik bir dille kayıt altına alır (Akgül, 2023, s. ii). Örneğin; Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u fethi, Yavuz Sultan Selim’in Mısır ve İran seferi gibi tarihi dönüm noktaları bu manzumelerde epik bir karakterle sunulur.

⁹ İdindüm bunlaruñ târîhini dikkat idüp ma’lûm
Getürdüm nazma Lutf-ı Hakk ile Fihrist-i Şâhânı

Ola tâ herkesüñ hâtır-nişânı cümleten târîh
Gele her söz ki nazma vardur anun hıfza imkânı

Eserlerin içeriğini zenginleştiren bir diğer unsur ise padişahların kişilik özellikleri ve yönetim anlayışlarına dair sunulan manevi portrelerdir (Acar, 2018, s. 151). Padişahlar genellikle adalet (*adl*), yiğitlik (*şecaat*), cömertlik (*sehavet*) ve merhamet gibi ahlaki erdemlerle donatılmış bilge liderler olarak betimlenir. Bu manzumelerin temel yazılış amacı, tarihî bilgilerin dilin etkin kullanımıyla zihinlerde daha kolay muhafaza edilmesini ve ezberlenmesini sağlamaktır (Delice ve Yüksel, 2021, s. 90). Netice itibarıyla bu eserler, Osmanlı tarih öğretiminde şiirin ve şairlerin üstlendiği önemli rolü yansıtan lirik-didaktik metinlerdir (Kadioğlu, 2004, s. 120). Üzerinde çalıştığımız *Tarih-i Fihrist-i Âl-i Osmân* tüm bu özellikleri üzerinde barındıran bir metindir ve söz konusu manzum tarih geleneğin somut bir örneğini teşkil etmektedir.

Tarih-i Fihrist-i Âl-i Osmân

Söz konusu manzume, Fransa Ulusal Kütüphanesi'nde (Bibliothèque nationale de France) Arabe 2254 numaralı mecmuanın 133a, 133b ve 134a yapraklarında yer almakta olup toplam 50 beyitten oluşmaktadır. Metnin imlasi, geleneksel Osmanlı el yazması özelliklerini taşımakla birlikte, mükemmeliyetçi bir yazımdan ziyade işlevsel ve hızlı kaleme alınmış bir nüsha olduğunu düşündürmektedir. Harfler bir miktar sağa yatık olmakla birlikte genel olarak dik eksenslidir ve metin okunaklıdır. Sayfa kenarlarında sağa yatık bir biçimde H 726'dan H 1074'e kadar gerçekleştirilen fetihlerin tarih kaydı vardır. Sayfalarda metnin okunmasına engel yırtık ve tahribat yoktur. Sayfa altlarında takibat kaydı (sözcüğü) bulunmaktadır. Metnin tıpkıbasımı çalışmanın sonunda verilmiştir.

1. Kronolojik Veri Kaynağı: Metin, H 699 (Osman Gazi)'dan başlayarak H 1099 (Sultan II. Süleyman) 'a kadar uzanan geniş bir zaman dilimini kapsayan kronolojik bir belge niteliğindedir. Padişahların cülus yılları (Örneğin; I. Ahmed için 1012, IV. Murad için 1032 vd.) ve saltanat değişimleri metinde somut tarihlerle sunulmuştur. Özellikle I. Mustafa'nın iki kez tahta çıkışı "Nevbet-i sâni-i Mustafavî" ifadesiyle tarihsel bir hassasiyetle kaydedilmiştir. Metinde ulaşılan en son tarih H 1099 (M 1687) olup II. Süleyman'ın cülusuna işaret etmektedir. Şair, manzumenin son beytinde "Didüm eclâsı hümâyûnuna târîh/*Vâris-i mülk oldı Süleymân-ı cihân*" ve ardından gelen Farsça ibarede "سلطان سليمان آمدی یا من حفيظ تاريخ شدی: سنة ١٠٩٩" (Sultan Süleyman geldi; Ey (koruyucum) Hafız, bu bir tarih oldu.) ebced ile H 1099 tarihini düşürmüştür.

Ayrıca metnin sonunda yer alan Bursa (726), İstanbul (857) ve Kefe (881) gibi stratejik fetihlerin tarihleri, eserin sadece bir padişah listesi değil aynı zamanda bir "fetihnâme özeti" ve kronolojik veri kaynağı olduğunu kanıtlamaktadır.

2. Dil ve Anlatım Özellikleri: İncelememize konu Tārîh-i fihrist-i Âl-i 'Osmân manzumesi, hacim olarak çok geniş bir metin olmasa da 17. yüzyıl sonu Osmanlı Türkçesinin dilsel manzarasını yansıtmaktadır. Dil incelemesi başlığı altında metnin sınırlı hacmi nedeniyle dile ilişkin her alt başlığa (ses bilgisi, şekil bilgisi vb.) dair eksiksiz ve sistematik veriler elde edilememiştir, ancak mevcut bulgular ışığında metnin genel dil karakterini ve üslup özelliklerini ortaya koymak hedeflenmiştir.

2.1. Ses Bilgisi

2.1.1. Ünlüler

Târîh-i Fihrist-i Âl-i Osmân metninde Türkçenin temel ünlüleri (a, e, ı, i, o, ö, u, ü) korunmakla birlikte, dönemin ve nazım türünün gereği olarak Arapça ve Farsça kelimelerde uzun ünlüler (ā, ī, ū) sıkça görülmektedir. Örnek: *Hudā* (133a, 4), *müte'āl* (133a, 1), *nihāl* (133a, 1), kelîm (133a, 10), *selîm* (133a, 10), *cūyā* (133a, 4), *rūy-ı zemîn* (133b, 6).

Ünlü Uyumu: Metindeki kelimelerin büyük çoğunluğunda Türkçenin karakteristik özelliği olan ünlü uyumları takip edilebilir.

i. Kalınlık-İncelik Uyumu: Türkçe kökenli ve ek almış kelimelerde uyum korunmuştur. **Örnek:** *dikdi* (133a, 1), *eyleyem* (133a, 2), *dilerim* (133a, 8). Farsça birleşik kelimelerde ise bu uyum aranmaz: *cihandâr* (133a, 14), *deryadil* (133a, 13), *şehriyâr* (133b, 12).

ii. Düzlük Yuvarlaklık Uyumu: Türk dili araştırmalarında bir metnin yazıldığı dönemi veya müellifin dil özelliklerini belirlemek için kullanılan en temel filolojik kriterlerden biri düzlük-yuvarlaklık uyumudur. Manzumenin son tarihi olarak verilen H 1099 (M 1687), Osmanlı Türkçesinin olgunluk dönemine yakın bir zamandır. Bu dönem metinlerinde, uyumun yer yer sağlandığı ancak bazı eklerde eski yapıların veya kararsızlıkların devam ettiği görülür. *Târîh-i Fihrist-i Âl-i Osmân* metninde düzlük-yuvarlaklık uyumunun henüz tam anlamıyla yerleşmediği ve dönemin dil özelliklerini yansıtan bir kararsızlığın hâkim olduğu görülmektedir. Metinden bu uyuma ilişkin edindiğimiz bulgular şu şekildedir:

Düzlük-Yuvarlaklık Uyumunun Bulunduğu Ekler: Klasik Osmanlı Türkçesine uygun olarak bazı eklerde dudak uyumunun yerleştiği görülmektedir.

+Im, +Um **1. Kişi İyelik Eki:** *fikrimde* (133a, 2), *tab'ıma* (133a, 3), *dilimden* (133a, 4), *nefesim* (133a, 7), *Güşuma* (134a, 14).

+Ilg, +Iug +Ilk, +Iuk **Addan Ad Türeten Ek:** *fatihlik* (133b, 3).

+n, +nI **Belirtme Durumu Eki:** *zamânın* (133a, 6), *şânı* (133b, 1), *'ünvânı* (133b, 3), *kurbânı* (133b, 11), *târîhini* (133a, 10).

+(s)ı, +(s)i **3. Tekil Kişi İyelik Eki:** *iclâsı* (134a, 9).

+dIn, +dAn **Ayrılma Durumu Eki:** *dilimden* (133a, 4), *Hakdan* (133a, 8).

-di, -di **Görülen Geçmiş Zaman Eki:** Bu ek, metinde sürekli düz kullanıma sahiptir. Düz ünlülü kelimelerde uyuma tabi iken yuvarlak ünlü kelimelerde uyum dışıdır: *çıkıdı* (133a, 11), *bağladı* (133a, 17), *yazdı* (133b, 8), *kıldı* (134a, 14).

+dur **Bildirme Eki:** Metindeki iki örnekte yuvarlak ünlülüdür. Örnek: *budur* (133a, 13), *oldur* (133b, 31).

Düzlük-Yuvarlaklık Uyumunun Bulunmadığı Ekler

-dIm, -dUm **Görülen Geçmiş Zaman 1. Kişi ve 2. Tekil Kişi:** *kılaydım* (133a, 3), *didüm* (134a, 16).

-Ip, -Up **Ulaç Eki:** *eyleyüp* (133a, 3).

+Iğ, +Uğ +nIğ, +nUğ **İlgi Durumu Eki:** *Selefünğ* (133a, 6), *anunğ* (133a, 11), *cümlenün* (133a, 9), *şer'unğ* (133b, 13).

-di, -di **Görülen Geçmiş Zaman Eki:** *oldı* (133a, 1), *buldı* (133a, 7), *toldı* (133b, 1).

Ünlü Değişimleri ve Ünlü Düşmesi

Ünlü Düşmesi: Arapça kökenli kelimeler, Türkçe iyelik veya hal eki aldığı anda orta hece ünlüsü düşmüştür. Örnek: *fikir* > *fikrimde* (133a, 2), *vakit* > *vakt ü zamanın* (133a, 6), *devir-i* > *devrinde vb.*

2.1.2. Ünsüzler

Ünsüz Değişimleri: Metinde kelime başındaki diş ünsüzü “t” nin kendini muhafaza ettiği görülmektedir. Bu ses Eski Türkçe yazı dili döneminden itibaren Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde sedasız kullanıma sahiptir. Metindeki tek örnek: *toldı* (133b, 1).

Eski Türkçedeki “ber-“ (vermek) fiilinin dudak ünsüzü değişimine uğrayarak Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde “ver” biçiminde kullanılmaktadır. Metnimizde *el verdi* (134a, 5), *şehadet verdi* (134a, 5) şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Nazal ı (sağır nun): İkinci tekil şahıs iyelik ve bazı zamirlerde kullanılmıştır. Örnek: *baıa* (133a, 6), *anuı* (133a, 11), *şer'uu* (113b, 13), *cülüsuı* (133b, 34).

2.2. Biçim Bilgisi

2.2.1. Ad Çekimi

i. Çokluk Eki: Türkçe *-lar/-ler* ekinin yanı sıra Arapça kurallı ve kuralsız çoğullar da metinde yer alır. Örnek: *menzilleri* (133a, 8), *âlemlere* (133b, 1); *selatin*(133a, 7), *memalik* (134a, 13).

ii. İyelik Eki: *fikrimde* (133a, 2), *tab'ıma* (133a, 3), *dilimden* (133a, 4), *nefesim* (133a, 7), *Güşuma* (134a, 14); 3. Tekil: *āvāzı* (133a, 11), *emrine* (133a, 17).

iii. Durum Eki:

• **İlgi Eki:** *selefün* (133a, 6), *anuı* (133a, 11), *cümleüin* (133a, 9), *şer'uu* (113b, 13), *cülüsuı* (133b, 34).

• **Yaklaşma Eki:** *baıa* (133a, 6), *tab'ıma* (133a, 6), *eflake* (133a, 11), *emrine* (133a, 17), *Hāna* (134a, 1).

• **Belirtme Eki:** *vakt ü zamānın* (133a, 6), *şānı* (133b, 1), *ünvānı* (133b, 3), *kurbānı* (133b, 11), *tārīhini* (133a, 10).

• **Bulunma Eki:** *fikrimde* (133a, 2), *devrinde* (133b, 15).

• **Ayrılma Eki:** *dilimden* (133a, 4), *Hakdan* (133a, 8).

2.2.2. Sıfatlar, Zamirler ve Zarflar

i. Sıfatlar:

Niteleme sıfatları: Niteleme sıfatları Arapça-Farsça kelimeler ve tamlama yapılarından (terkip) oluşmaktadır. Örnek: *müte'āl* (133a/1), *tāze* (133a/1), *bıkr* (133a/2), *kelīm* (133a/10), *selīm* (133a/10), *ādil* (133a/13), *güzīn* (133a/14, 133b/14, 134a/14), *hakīm* (133a/18), *kerīm* (133a/18, 133b/2), *rahīm* (133b/2), *velī* (133b/5), *zīşān* (133b/7, 134a/1), *halīm* (133b/12), *emīn* (133b/14, 134a/2), *ālī* (133b/16), *velīyyü'l-eberrār* (134a/3), *Dārā-fer* (134a/12), *hümāyūn* (134a/16).

İşaret sıfatları: *bu* (133a/5, 134a/14), *ol* (133a/13, 133b/3, 133b/9, 133b/11, 134a/1, 134a/7).

Belgisiz sıfatlar: *bir* (133a/10, 133a/12, 133a/14, 133a/16, 133a/18, 133b/2, 133b/12, 133b/14, 134a/2, 134a/4, 134a/6, 134a/10), *her* (133a/3).

Sayı sıfatları: *evvel* (133a/17), *evveli* (133a/9), *sānī* (133b/1, 133b/3, 133b/11, 134a/7), *sālīs* (133b/13, 133b/15), *rābi'* (133a/15, 134a/13), *hāmisen* (133a/17), *sādisen* (133b/1), *sālisen* (133a/13), *'āşiru'd-devle* (133b/9), *tāsi'u'd-devle* (133b/7).

ii. Zamirler: *benim* (133a, 2/şahıs), *baıa* (133a, 6/şahıs), *ol* (133b, 11/işaret), *budur* (133b, 3/işaret), *kim* (134, 7/soru), *cümleüin* (133a, 9/belgisiz), *oldur* (133b, 13/işaret) vb.

iii. Zarflar:

• **Zaman zarfları:** *dā'im* (133a/8), *çün* (ne zaman ki) (133b/15; 134a/1), *birkaç gün* (134a/3), *olıcak* (134a/11)

• **Durum zarfları:** *'ayān* (133a/2), *hakkā ki* (133a, 5), *eyleyüp tab'ıma* (133a, 3), *olup yaver* (134a, 12).

- **Miktar zarfları:** nice (134a/5).
- **Kesinlik zarfları:** hakkā (133a/5).
- **Vasıta (araç) bildiren zarf öbekleri:** târîh ile (133a/3), fâtihlik ile (133b/3), iclâsı ile (134a/9, 134a/15).
- **Zarf-fiiller:** olıcak (134a/11), olup (134a/12).

2.2.3. Eylem Çekimi

Metinde özellikle tarihlendirme kısımlarında geçmiş zaman çekimi hâkimdir.

Görülen Geçmiş Zaman (-dı/-di): dikdi (133a, 1), buldı (133a, 7), çıkdı (133a, 11), bağladı (133a, 17), toldı (133b, 1), yazdı (133b, 8), kıldı (134a, 3) vb.

Geniş Zaman: dilerim (133a, 8).

İstek/Gereklilik: eyleyem (133a, 2), ola (133a, 8), sanasın (133a, 5).

Hikâye Birleşik Zamanı: kılaidum (133a, 3).

2.2.4. Kelime Yapısı

İsimler: Manzumedeki isim kadrosu, metnin hem tarihi bir belge hem de edebî bir eser olma özelliğini yansıtan zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Metindeki isimler; özel isimler (şahıs ve yer adları), unvanlar, soyut kavramlar ve şairin kendisini nitelemek için kullandığı sıfatlar olmak üzere birkaç temel grupta toplanabilir.

Metnin omurgasını oluşturan özel isimler, Osmanlı hanedan mensuplardır: Sultân Osmân, Orhan Gâzî, Hân-ı Murâd-ı âdil (I. Murad), Yıldırım (I. Bayezid), Hân Muhammed-i evvel (Çelebi Mehmed), Hân Murâd-ı Sâni (II. Murad), Hân Muhammed-i sâni (Fatih Sultan Mehmed), Bâyezîd (II. Bayezid), Selîm-i zîşân (Yavuz Sultan Selim), Süleymân-ı zamân (Kanuni Sultan Süleyman), Selîm-i Sâni (II. Selim), Hân Murâd-ı sâlis (III. Murad), Muhammed-i sâlis (III. Mehmed), Ahmed Hân (I. Ahmed), Mustafâ (I. Mustafa), Hân ‘Osmân (Genç Osman), Hân Murâd (IV. Murad), İbrâhîm (Sultan İbrahim), Hân Muhammed-i râbi‘ (IV. Mehmed), Sultân Süleymân (II. Süleyman) gibi tarihi şahsiyetler kronolojik bir sırayla metinde yer almaktadır.

Manzumeye ek olarak sayfa kenarlarında verilen “Bursa, Edirne, Konstantiniyye, Mısır, ‘Irâk, İrân, Girid ve Bağdâd” gibi yer isimleri ise imparatorluğun fiziksel sınırlarını isimler üzerinden haritalandırmaktadır.

Manzumede dikkat çeken bir diğer grup, padişahları nitelemek için kullanılan unvan ve sıfatlardır. Bu unvan ve sıfatlar daha çok Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerden oluşmaktadır: “Cihândâr”, “pâdişah-ı deryâdil”, “şâh-ı cihânyân”, “fâtih”, “dâver”, “dâdger” ve “şehriyâr” gibi isimler, hükümdarların hem askerî gücünü hem de adalet vasfını pekiştiren kelime tercihleri olarak öne çıkmaktadır.

Şairin anlatım tekniği açısından en özgün isim kullanımı ise “seslenici” (hâtif) rollerinde görülür. Klasik bir mahlas yerine her padişah bölümünde değişen “merd-i kerîm”, “sâhib-i nâm”, “ehl-i yakîn”, “rind-i hakîm”, “şeyh-i rahîm”, “üstâd-ı zaman” ve “ehl-i harem” gibi isim tamlamalar, metnin lirik yapısını güçlendiren işlevsel unsurlardır. Yine bu isimlendirmeler de Arapça ve Farsça terkip ve tamlamalarla kurulmuştur.

Fiiller: Metindeki temel olaylar ve durumlar, Osmanlı Türkçesi döneminin karakteristiğini yansıtan Türkçe fiillerle ifade edilmiştir. Örnek: dikdi (133a, 1), sanasın (133a, 2), dilerim (133a, 8), dedi (133a, 10), çıkdı (133a, 11), bağladı (133a, 17), toldı (133b, 1), yazdı (133b, 8), dendi (133b, 16), degdi (134a, 1) vb.

Bununla birlikte yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillerin sayısı da hayli fazladır.

Birleşik Filler: *oldı* ‘ayān (133a,2), *kıldı...karar* (134a, 3), *el verdi* (134a, 5), *eyleyüp...imdad* (133a, 3), *kılaydum yād* (133a, 3), *can buldı* (133a, 7), *ola...Firdevs-i na’īm* (133a, 8), *buldı emān* (133a, 9), *oldı emīn* (133a, 15), *buldı fatihlik* (133b, 3), *keşf oldı* (133b, 5), *dīl ü cān oldı* (133b, 11), *şehriyār oldı* (133b, 12), *oldı...neşāt-ı bā’is* (133b, 15), *geçdi...tahta* (133b, 15), *kıldı...karar* (134a, 3), *itdiler...te’kīd* (134a, 8), *oldı...şād* (134a, 9), *olup yaver* (134a, 12), *oldı...tābi* (134a, 13), *buldı...emn ü emān* (134a, 15), *vāris-i mülk oldı* (134a, 16).

Sonuç olarak, üzerinde çalıştığımız bu küçük manzume toplamda 50 beyitten oluşmaktadır ve metnin hacminden kaynaklı olmak üzere yazıldığı dönemin dil özelliklerinin tamamına ilişkin bulgular vermemektedir. Ancak elde edilen bilgiler ölçüsünde *Tārīh-i Fihrist-i Āl-i ‘Osmān* metni, 17. yüzyıl sonu Osmanlı Türkçesinin ses, şekil ve söz varlığı özelliklerini büyük ölçüde yansıtmaktadır. Metinde Türkçenin temel ses ve ek yapısı korunurken Arapça ve Farsça unsurların yoğun kullanımı klasik Osmanlı yazı dili geleneğinin etkisini açıkça göstermektedir. Ünlü uyumu ve ek kullanımlarında dönemin karakteristik özellikleri görülmekte; özellikle dudak uyumunun henüz tam olarak yerleşmediği ekler ile tarihi ses özelliklerinin korunması metnin dil tarihindeki yerini belirginleştirmektedir.

Metin, anlatım bakımından kalıplaşmış ifade ve söyleyişlerin yoğun biçimde kullanıldığı bir yapı sergilemektedir. “Bārekallāh...”, “Dedi tārīhini bir...” ve “Merhabā pādīşah-ı...” gibi tekrar eden kalıplar, hem vezin gerekliliklerini karşılamak hem de tarih düşürme geleneğinin yerleşik üslubunu sürdürmek amacıyla tercih edilmiştir. Bu tekrarlar metne biçimsel bir bütünlük ve düzen kazandırmakla birlikte, ifade çeşitliliğini sınırlandırmaktadır. Eserde anlamdan ziyade biçim ve özellikle ebced hesabına dayalı tarih düşürme tekniği ön planda tutulmuştur. Bu nedenle bazı mısralar, doğal bir anlatımdan çok belirli bir sayısal değeri elde etme amacıyla kurulmuş; bu durum yer yer anlamın zorlanmasına ve dilin yapay bir görünüm kazanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla metin, estetik derinliği önceleyen bir şiirden ziyade, didaktik işlevi ve teknik ustalığı öne çıkaran bir manzume niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle eser, teknik bakımdan başarılı olmakla birlikte, estetik ve anlam derinliği açısından daha sınırlı bir şiir dili ortaya koymaktadır.

3. Vezin-Ebced İlişkisi: Bu manzumenin müellifi, ebced hesabına dayalı tarih düşürme geleneği içerisinde dikkat çekici bir ustalık sergilemektedir. Metinde ebced hesabıyla tarih düşülen mısraların büyük çoğunluğu doğrudan, küçük bir kısmı ise imla tashihi ile hedeflenen yılları vermektedir. Örneğin, Yıldırım Bayezid için düşülen “Sene 792” tarihi ikinci beyitte görülmektedir:

Sene 792

Yıldırım rābi‘ sultān-ı zemīn

Adl u dādile cihan oldı emīn

Dedi tārīhini bir ‘ālīşān

Merker¹⁰-i şāh-ı selātīn-i cihān

مرکر merker: 7 ر + 20 ك + 200 ر + 40 م : = 267

شاه šāh: 5 ه + 1 ا + 300 ش = 306

سلطین selātīn: 50 ن + 10 ي + 9 ط + 1 ا + 30 ل + 60 س = 160

جهان cihan: 50 ن + 1 ا + 5 ه + 3 ج = 59

} 267+306+160+59=H. 792

Bu örnekte olduğu üzere şair, manzumedeki padişahlar için kaleme aldığı beyitlerin son dizesinde bütün padişahların cülus tarihlerini ebced marifetiyle yüzde yüze yakın doğrulukla ve ustalıkla şiirine yerleştirmiştir.

Bununla birlikte aynı başarı, aruz vezni açısından tam anlamıyla sürdürülememiştir. Manzume remel bahrinin kısa kalıplarından *fā’ilātün/ fā’ilātün/ fā’ilün* ile yazılmıştır. Şiirde ebced

¹⁰ Bu kelime *Lugat-i Nāci*’de, Merker: Arapça. Karar edecek yer, makar: Merkez-i medeniyet. Fırka-i askeriye merkezi. Dairenin ortası şeklinde verilmiştir. Bakınız: <https://www.osmanlicasozlukler.com/lugatinaci/tafsil-84488-vv3.html>.

değerini koruma kaygısı, bazı mısralarda vezin aksaklıklarına yol açmıştır. Şiiri kalıba uydurmak için ölçü esnemesi (imâle, zihaf) uygulanmış ve büyük ölçüde başarılı olunmuştur. Bu bakımdan müellifin önceliğinin sanatsal söyleyişten ziyade hesap ve tarih kaydı olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç itibarıyla bu metin, kusursuz bir divan şiiri örneğinden çok, ebced merkezli manzum geleneğinin başarılı ancak vezin bakımından müsamahalı bir örneği olarak değerlendirilmelidir.

4. Edebî Temsil: Metin hacim olarak çok büyük değildir. Her bir sultan için iki beyitten müteşekkildir. Sultanlara ilişkin bilgiler kuru bir kronoloji olmaktan çıkarılarak sınırlı sayıda beyitle de olsa lirik ve epik imgelerle sanata dönüştürülmüştür. Padişahlar betimlenirken kullanılan; I. Selim için ‘Fâtih-i Mısır u ‘Irāk u ‘İrân’, IV. Murad için “Rüstem-i devr-i zamân” ve Fatih Sultan Mehmed için “Nerîmân-ı cihân” gibi sıfatlar, metnin epik karakterini güçlendirmektedir. Şair, tarihî gerçekliği “Bîkr-i fikrimde benim oldı ‘ayân” diyerek kendi muhayyilesinden geçirmiş ve her padişahı “tārīh ile yād” ederek onları edebî birer kahraman seviyesine taşımıştır. Bu manzum anlatım tarzı, tarihî bilgi ile şiirin estetik gücünü birleştirerek okuyucu üzerinde daha kalıcı bir etki bırakmayı amaçlamaktadır. Şair, tarihlerin sunumunda “*Bârekallah zehî sun ‘-ı Hudâ*”, “*Barekallah cihândâr-ı selim*”, “*Bârekallâh cihândâr-ı kerim*”, “*Bârekallah şâhenşâh-ı zemin*”, “*Levhaşellâh cihândâr-ı güzîn*” gibi dua cümleleri ile “*Mebdâ’ şâh-ı cihânyân-ı kiram*”, “*Hâkimü’l vakt cihāngîr-i güzîn*”, “*Sâhibü’l-ceyş nerîmân-ı cihan*” gibi mısra-ı bercesteler kurarak bununla bilginin akılda kalıcılığını kolaylaştırmıştır.

Müellif Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme: Mahlas mı, Mazmun mu?

Manzumenin 26. beytinde Yavuz Sultan Selim gibi büyük fetihler gerçekleştiren bir padişahın tarihinin anlatıldığı “Yazdı tārīhini hâtif küt(ü)be” ifadesi ilk bakışta müellifin “Hâtif” mahlaslı bir şair olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Hâtif (هاتف), Arapça’da “uzatarak bağlamak, çağırmak” anlamındaki *hetf* (هتف) kökünden türemiştir ve “bağırان, çağırان, seslenen” demektir. İslam öncesi Araplar çölde kaynağı belirsiz bir ses duyduklarında, bu görünmeyen varlığa *sâih*, *dâî*, *münâdî* ve *hâtif* adını vermişlerdir (Uludağ, 1997, s. 467).

Hâtif, edebî metinlerde kimden, nereden geldiği bilinmeyen ses; ilham, görünmez seslenici, çağırıcı, uyarıcı, öğüt verici gibi anlamlarda kullanılmıştır. Kaynaklar onu, görünmez seslenici olduğu için “gaipten gelen ses” diye de tanımlamaktadır. Hâtif, şairin anlatım tekniği açısından bir yapı unsuru olarak kullandığı “gizli anlatıcı” veya “şairin ikinci benî” konumundadır. Şair, kendi bireyselliğini dışlayarak önemli bilgileri bu görünmez ses aracılığıyla dile getirir. Hâtif, kurmaca dünyada şairden daha akıllı, daha bilge ve daha yetkin bir kimliktir (Mengi, 2005, s. 187-189)

Mengi (2005)’ye göre “hâtif”, edebî metinlerde şu üç işlevle yer alır:

1. Şairliğin ilahi, şiirin mucizevi ve eserin sürprize dayalı niteliğini göstermek.
2. Şairin, gelenek ve estetik amaç doğrultusunda kendini tecrit etme durumunu sağlamak.
3. Okuyucuyu etkileme ihtiyacını karşılamak (Mengi, 2005, s. 200).

Düşüncemize göre, Mine Mengi’nin (2005) teorileştirdiği hâtif motifinin üç işlevi, “Yazdı tārīhini hâtif küt(ü)be” dizesinde iç içe geçmiştir. Manzumenin genelinde her padişah bölümü “Dedi tārīhini bir...” kalıbıyla işaretlenir. Şair bu kalıpla; *ehl-i yakîn*, *rind-i hakîm*, *şeyh-i emîn*, *ehl-i harem*, *‘âlîşân*, *ehl-i benām*, *merd-i kerîm*, *şahs-ı halîm*, *merd-i emîn*, *üstâd-ı zamân*, *sâhib-i nām* gibi sıfatlar üstlenerek beşerî ve sanatsal bir otoriteyle padişahların tarihini sözlü olarak tanıklar. Ancak 26. beyitte bu düzen yalnızca Yavuz Sultan Selim için bozulur. Şair, “dedi” fiilini ve beşerî şahitliği bırakır; “yazmak” fiiline ve kaynağı belli olmayan gaybî bir sese (hâtif) yönelir. Böylece anlatıma sürpriz bir derinlik kazandırır ve Yavuz’un başarılarını ilahî/mucizevî bir onay düzeyine yükseltir.

Aynı zamanda şair, diğer bölümlerde kendisini “üstâd-ı zamân”, “*sâhib-i nām*” gibi sıfatlarla metne dâhil ederken burada aradan çekilir. Mengi’nin “estetik amaçlı tecrit” dediği bu teknikle kendi bireyselliğini gizler ve sözü daha bilge bir “gizli anlatıcıya” (hâtife) bırakır. Bu tercih, okuyucu tarafından en üst düzeyde karşılanır. Özetle, diğer padişahlar için “dedi” (insanî şahitlik)

kullanılırken Yavuz Sultan Selim için hâtifin “yazması”, onun büyüklüğünün gaybî bir otorite tarafından tescil edildiğini gösteren edebî bir mazmundur.

Ancak bu yorumlar, manzumenin sınırlılığı göz önünde bulundurulduğunda temkinli karşılanmalıdır. Değerlendirmeye konu olan malzeme sadece iki beyittir. Burada esas dayanak, Yavuz Sultan Selim’in “Mısır, Irak ve İran’ın fatihi” olarak tanımlanması ile “hâtif” vurgusunun alt alta gelmesidir. Yalnızca iki beytin varlığı, bu anlam katmanlarının kesin ve ayrıntılı tahlili için sınırlı bir imkân sunmaktadır. Dolayısıyla varılan sonuçlar, kesin hükümlerden ziyade, eldeki verilerin izin verdiği ölçüde birer çıkarım olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca 17. yüzyıl sonunda “Hâtif” mahlaslı bir şairin kayıtlarda bulunmaması, bu sözcüğün bir şahıs değil bir mazmun olduğu ihtimalini güçlendirmektedir

Ancak olası bir yanlış değerlendirmeyi bertaraf etmek adına, ‘hâtif’in mahlas ihtimalini de göz önünde bulundurmanın yerinde olacağı kanaatindeyiz. Türk edebiyatındaki mahlas geleneği ve bibliyografik kaynaklar bu mahlas ile ilgili olmak üzere oldukça karmaşık bir tablo sunmaktadır. Polat (2024)’a göre “Hâtif” ve “Hâtifi” mahlasları, hem lafzen hem de mana bakımından birbirine yakınlıkları sebebiyle kaynaklarda sıklıkla karıştırılmıştır. Bu karmaşa, temel biyografik kaynaklardaki sayısal verilere de yansımıştır. Örneğin, Tuhfe-i Nailî’de yedi “Hâtifi” ve dört “Hâtif” mahlaslı şair zikredilirken; Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü (DEİS) altı “Hâtifi” ve üç “Hâtif” ismine yer vermektedir (Polat, 2024, s. 111). Polat, çalışmasında bu isimlerin birbirine karıştırılmasına dair çarpıcı örnekler sunar: Latîfî Tezkiresi’nde “Hâtifi-i Rûmî” olarak geçen Amasyalı şairin DEİS’te “Hâtif” olarak gösterilmesi, Bursalı Serrâcâde’nin şiirlerinde “Hâtif” mahlasını kullanmasına rağmen Safâyî ve Sâlim tezkirelerinde “Hâtifi” olarak anılması, bu karışıklığın ne denli yaygın olduğunu kanıtlamaktadır. Hatta DEİS, bu hatalara bağlı olarak aynı şairi (Egercizâde/Serracâde) iki farklı kişiymiş gibi kaydetmiştir (Polat, 2024, s. 111).

Polat’a göre (2024), Klasik Türk edebiyatı tarihi ve biyografik kaynaklar incelendiğinde; 16. yüzyılda bu mahlasın oldukça popüler olduğu ve Ankaralı, Edirneli, Niğdeli, Amasyalı, Priştineli ile Lapsekili olmak üzere toplamda altı farklı “Hâtifi” mahlaslı şairin eser verdiği tespit edilmektedir. Bu şairlerin çoğu medrese eğitimi almış, kadılık veya müderrislik yapmış ve özellikle İranlı şair Abdullah Hâtifi’nin etkisinde kalmış şahsiyetlerdir (Polat, 2024, s. 111-131).

Ancak üzerinde çalıştığımız Târih-i fihrist-i Âl-i ‘Osmân metnindeki durum, bu bilinen şairlerden keskin bir şekilde ayrılmaktadır. Kaynaklarda geçen “Hâtif” mahlaslı şairlerin neredeyse tamamı 16. yüzyılda yaşamışken, bu manzumenin 1099 (1687) yılına, yani Sultan II. Süleyman’ın cülusuna kadar uzanması, yazarın 17. yüzyılın son çeyreğinde eser veren farklı bir şahsiyet olduğunu kanıtlamaktadır.

Müellif, hamdele ile başladığı manzumesine şiirin yazılış amacını ve konusunu vererek devam eder. Manzumenin 8 beyitlik girişinde yer alan “Bîkr-i fikrimde benim oldı ‘ayân / Eyleyem târîh-i âl-i ‘Osman” ve “Şimdi ‘İsî nefesim can buldı / Nâzım-ı mülk-i selâtin oldı” ifadeleri, şairin kendi sanatsal yetkinliğine ve şairlik kudretine duyduğu özgüveni yansıtmaktadır. Ardından, H 699’dan (Osman Gazi) H 1099’a (II. Süleyman) kadar toplamda 20 padişah için ikişer beyitlik kayıtlar düşmüştür. Bu yapı içerisinde her bir padişah için kullanılan “Dedi târîhini bir...” kalıbı, şairin kendisini metne dâhil ettiği ve müellif kimliğini mühürlediği bölümlerdir. Müellifin kimliğini asıl ilginç kılan nokta tam da burada ortaya çıkmaktadır. Klasik Türk şiiri geleneğinde mahlaslar genellikle alçak gönüllülük, mahviyet ve nefsin küçük görme gibi duyguları temsil edecek şekilde seçilirken; bu manzumenin şairi kendisini sabit bir mahlasla sınırlamak yerine, her padişah döneminde kendisi için farklı tanımlamalar yapmayı tercih etmiştir. Müellifi daha yakından tanıyabilmek için kendisi için kullandığı bu nitelemelere bakıldığında şu çıkarımlar yapılabilir:

“Dedi tarihini bir *ehl-i yakîn*” (şüphesiz bilgi sahibi), “Dedi tarihini bir *rind-i hakîm*” (hikmet sahibi derviş gönüllü) ve “Dedi tarihini bir *şeyh-i emîn*” gibi tabirler, müellifin sadece bir

şair değil, aynı zamanda dini ve tasavvufi ilimlere vakıf, manevi olgunluğa erişmiş, tarikat disiplininden geçmiş bir kişilik olabileceğini düşündürür.

“Dedi tarihini bir *ehl-i harem* sıfatı müellifin saraya ve hanedana yakın, bürokratik yapıya mensup bir kimlik olabileceğine dair bir kanıt olarak değerlendirilebilir. “Dedi tarihini bir *‘alîşân* ve “Dedi tarihini bir *ehl-i benām* nitelemeleri de toplumda ve devlet nezdinde saygın bir statüde olduğuna işaret etmektedir.

“Dedi tarihini bir *merd-i kerîm* (cömert/mert kişi), “Dedi tarihini bir *şahs-ı halîm* (yumuşak huylu) ve “Dedi tarihini bir *merd-i emîn* (güvenilir kişi) gibi sıfatlarla kendisini insani ve ahlaki erdemlerle donatılmış bir figür olarak sunar.

Şairin kendisini *üstâd-ı zamân* (zamanın ustası) ve *sâhib-i nâm* (nam sahibi) gibi sıfatlarla tanıtmayı, onun hem şairlik hem de tarih düşürme tekniği konusunda sanatsal yetkinliğine bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Müellifin kimliğine ilişkin bir başka bulgu mecmuanın 137b sayfasında, üzerinde çalıştığımız Târîh-i Fihrist-i Âl-i Osmân isimli manzumenin hemen 2 varak sonrasında ve bu manzumeye aynı elden çıkmış toplamda 15 beyitten oluşan II. Süleyman’ın sadrazamı Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşanın ölümü üzerine yazılmış olan târîh-i vefât kayıdır. 17. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti’nin yeniden ihyasına katkı sağlayan Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa (Hicri 1047-1102)’nın şehadetini konu edinen lirik-didaktik nitelikli bu manzumede Paşa’nın kısa süren vezareti boyunca adaleti tesis ettiği, zulmü ortadan kaldırdığı ve mîrî malı düzene koyarak devletin bekasına hizmet ettiği vurgulanırken, askerî başarısı özellikle Belgrad’ın fethi üzerinden öne çıkarılmakta ve bu bağlamda onun hem gazilik hem de şehitlik mertebesine ulaştığı ifade edilmektedir. Sadrazam Fazıl Mustafa Paşanın vefat kaydının çeviriyazıya aktarımı şu şekildedir:

Târîh-i vefât

Köprülüzâde Vezîr-i a’zam Mustafa Paşa Hazretlerinin şehîd olup kaldığıdır.

16. Acaba bir dahi bu sadra mu’âdil mi gelür
O vezîr-i a’zam-ı ekrem gibi kâmil mi gelür
17. Öz-kârı feleği aňlamış ‘âkil mi gelür
Gözedüp ilm-i şerî’at yolını ‘âkil mi gelür
18. Köprülüoğlu gibi bir ‘âlim fâzıl mı gelür
Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ’il mi gelür
19. İki yıl şer’i şerîfün kılıcın saldı acep
Fukarâ iline zulm ideni katl eyledi hep
20. Mîrî mâlı getürüp yerine koydı der’akab
Yeñiden devletün ihyâsına ol idi sebep
21. Köprülüoğlu gibi bir ‘âlim fâzıl mı gelür
Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ’il mi gelür
22. Bu kadar dîn-i Mübîn uğruna kim çekdi emek
Ne metîn uğru açık âdem idi olmayacak
23. Bu kara günleri gösterdi bize çarh-ı felek

- Nidelim emr-i Hüdā böyle imiş bugüne dek
24. Köprülüoğlu gibi bir ‘ālim fāzıl mı gelür
Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ’il mi gelür
25. Kimse men’ idemedi tā Nişe dek geldi yezîd
Bu geçüp sadra alup itdi Belgradı kilid
26. Āferin evveli gāzî ve sonı oldı şehîd
Mustafa aña şefî’ olmasına vardur ümîd
27. Köprülüoğlu gibi bir ‘ālim fāzıl mı gelür
Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ’il mi gelür
28. Çünkü ‘azm itdi bekāya bıragup dünyā evin
Afv idüp Hazreti bârî te’āla sehvin
29. Bir kalem-hoş çıkarup levhi didi târîhin
Aña hem rûz-ı cezāda vire cennât-ı ‘adn
30. Köprülüoğlu gibi bir ‘ālim fāzıl mı gelür
Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ’il mi gelür

Manzumede 5 kez tekrar eden “Köprülüoğlu gibi bir âlim fâzıl mı gelür/ Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ’il mi gelür” mısraı liyakat sahibi bir devlet adamının kaybı karşısında duyulan endişeyi ve rüşvet ekseninde somutlaşan ahlaki yozlaşma korkusunu yansıtmaktadır. Bu yönüyle metin, Köprülüzâde’nin şahsında dürüstlük, ilim ve kahramanlık ideallerini yücelterek tarihî şahsiyetin hatırasını kalıcı kılmayı amaçlamaktadır.

Tarih-i vefat kaydının 14. beytinde müellif kendisini “bir kalem-hoş” olarak tanıtmaktadır. Bu beyitte geçen “Yoksa Yâ Rabb gene bir rüşvete mâ’il mi gelür” ifadesi, dönemin bürokrasisine ve liyakat sistemine yönelik oldukça cesur bir eleştiridir. Şairin kendisini “kalem-hoş” (söz ustası bir sanatkâr) olarak takdim etmesi, kimliğini gizlemesi ya da bir tür sanatsal dokunulmazlık sağlama çabası olarak okunabilir. Ayrıca şairin Sadrazam Fazıl Mustafa Paşa’ya saygısı, övgüsü ve duası şiirinde çok açık bir biçimde görülmektedir.

Sonuç olarak, şairin *Târîh-i Fihrist-i Âl-i Osmân*’da son olarak II. Süleyman’ı kaydetmesi, ardından (iki varak sonra) onun sadrazamı Köprülü Fazıl Mustafa Paşa’nın vefatına tarih düşmesi, onun 17. yüzyıl sonu ile 18. yüzyıl başında yaşadığını açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca şairin beyanlarından edindiğimiz bilgilerle, onun saray ve devlet bürokrasisiyle ilişkili, divan edebiyatı estetiğine hâkim, bilge ve dindar bir Osmanlı aydını olduğu söylenebilir.

Târîh-i Fihrist-i Âl-i ‘Osmân

fâ ‘ilātün/ fâ ‘ilātün/ fâ ‘ilün

51. Hamdulillah ki Hudā-yı müte‘āl (133a, 1)
Dikdi bağ-ı dile bir taze nihāl
52. Bıkr-i fikrimde benim oldı ‘ayân (133a, 2)
Eyleyem târîh-i âl-i ‘Osmân
53. Eyleyüp tab‘ıma hāmem imdād (133a, 3)
Her şehi târîh ile kılaydum yād

-
54. Bârekallah zehî sun ‘-ı Hudâ (133a, 4)
 Âb u şe¹¹ oldu dilimden cûyâ
55. Tuhfe-i nükte sanasın¹² cihân (133a, 5)
 Oldı hakkâ ki bu fihrist-i şehân
56. Feyz-i Hak olmasa mümkün mi başa (133a, 6)
 Selefün vakt ü zamânın ihyâ’
57. Şimdi ‘İsî nefesim cân buldı (133a, 7)
 Nâzım-ı mülk-i selâtin oldı
58. Dilerim Hazret-i Hakdan dâ’im (133a, 8)
 Ola menzilleri Firdevs-i na’im
Sene 699
59. Cümleden evveli Sultân Osmân (133a, 9)
 Der-i ‘adlinde cihân buldı emân
60. Dedi târîhini bir merd-i kelîm (133a, 10)
 Bârekallah cihândâr-ı selîm
Sene 726
61. Sâni-i saltanat Orhân Gâzî (133a, 11)
 Çıkdı eflâke anuñ âvâzı
62. Dedi târîhini bir sâhib-i nâm (133a, 12)
 Mebda’¹³-ı şâh-ı cihânyân-ı kirâm
Sene 761
63. Sâlisen Hân-ı Murâd-ı ‘âdil (133a, 13)
 Budur ol pâdişah-ı derya-dil
64. Dedi târîhini bir ehl-i yakîn (133a, 14)
 Levhaşellâh¹⁴ cihândâr-ı güzîn
Sene 792
-

¹¹ Sözlüklerde اب وشع “âb u şe” şeklinde bir terkip ile karşılaşılmamıştır. Ancak, düşüncemize göre bu okuma imlaya ve beyte verdiğimiz “Allah mübarek kulsın, Huda’nın sanatı ne güzel! Su ve ı ışık gönlümden akarak (çağlayarak) çıktı.” anlama uygundur.

¹² Arabe 2254 numaralı yazmada sözcük سناسان şeklinde kaydedilmiştir. Düşüncemize göre bu, Hazine-i Lügat’ta سناسن (sanasen, sanasen ki...) biçiminde yer alan sözcüğün müellif hatasıyla farklı yazılmış bir varyantıdır. Anlam akışı dikkate alınarak metin “sanasın” şeklinde okunmuş ve beyte şu anlam verilmiştir: “Cihân ince nüktelerden bir hediye zannedersen / gerçekte bu [tuhfe-i nükte (hediye)] padişahların fihristidir.”

¹³ مبداء/ mebda’ için, Lehçe-i Osmânî ve Müntehabât-ı Osmânî’de “Başlangıç, ibtidâ, asıl bidayet zamanı; başlangıç nesne, başlandığı mahal anlamları verilmiştir. Aynı kelime, Kamus-ı Türki ve Kamus-ı Naci gibi sözlüklerde مبداء/mebde’ şeklinde imla edilmiştir.

¹⁴ “Levhaşellâh”, Osmanlı Dönemi sözlüklerinde (Lügat-ı Naci, Kamus-ı Türki, Kamus-ı Osmani vb.) “Allah ırak eylemesün, Allah onu teb’id itmesün vb. (Allah kimsesiz/yalnız bırakmasın, Allah yokluğunu göstermesin) anlamlarında dua ve temenni ifadesi olarak anlamlandırılmıştır.

65. Yıldırım rābi‘ sultān-ı zemin (133a, 15)
‘Adl u dādile cihān oldı emīn
66. Dedi tārīhini bir ‘ālīşān (133a, 16)
Merker¹⁵-i şāh-ı selātīn-i cihān
Sene 816
67. Hāmisen Hān-ı Muhammed-i evvel (133a, 17)
Bağladı halk-ı cihān emrine āl
68. Dedi tārīhini bir rind-i hakīm (133a, 18)
Sāhibü’s-seyf cihāndār-ı kerīm
Sene 823
69. Sādisen Hān-ı Murād-ı Sānī (133b, 1)
Toldı ‘ālemlere nām u şānı
70. Dedi tārīhini bir şeyh-i rahīm (133b, 2)
Bārekallāh cihāndār-ı kerīm
Sene 855
71. Budur ol Hān-ı Muhammed-i sānī (133b, 3)
Buldı fātihlik ile ‘ünvānı
72. Dedi tārīhini üstād-ı zamān (133b, 4)
Sāhibü’l-ceyş nerīmān-ı cihān
Sene 886
73. Bāyezīd nām velī Cem-cāh (133b, 5)
Aña keşf oldı hep esrār-ı āl
74. Dedi tārīhini bir merd-i güzīn (133b, 6)
Merhabā pādīşah-ı rüy-ı zemīn
Sene 918
75. Tāsi‘u’d-devle selīm-i zīşān (133b, 7)
Fātih-i Mısr u ‘Irāk u İrān
76. Yazdı tārīhini hātif kütübe (133b, 8)
Hākīm-i ‘ālem¹⁶ sāhib-i rütbe
Sene 926

¹⁵ مرکز için Lugat-ı Naci’de: “[a.] Karar edecek yer, makar. Merkez-i medeniyet. Fırka-i askeriye merkezi. Dairenin ortası” anlamları verilmiştir. Dolayısıyla kelimenin imlasında bir nokta sukutu olmadığı şairin bilerek bu şekilde imla ettiği düşünülerek “merker” şeklinde okunmuştur. Merker/مرکر’in merkez anlamında kullanıldığı (Cihan sultanlarının merkezi olan şah), beyitte açıkça görülmektedir.

¹⁶ Bu tamlama ile ilgili olarak ilk akla gelen “Hākīm-i ālem” olması gerektiğidir; çünkü Yavuz Sultan Selim için yerinde bir sıfattır. Müellifin harf kusuru ile Hālīm-i ālem/ عالم عالم yazdığı düşünülebilir. Hālīm-i ālem çok karşılaşılan bir kullanım değildir. Dolayısıyla sıfat “Hākīm-i ālem” şeklinde okunmuştur.

-
77. ‘Āşiru’d-devle süleymân-ı zamân (133b, 9)
Lāyık-ı saltanat ol şāh-ı cihān
78. Dedi tārīhini eslāf-ı ümem (133b, 10)
Mülk ü melik şehinşāh-ı himem
Sene 974
79. Budur ol şāh-ı Selīm-i Sānī (133b, 11)
Dīl ü cān oldu anuḡ kurbānı
80. Dedi tārīhini bir şahs-ı halīm (133b, 12)
Şehriyār oldu bu eyvāna Selīm
Sene 982
81. Hazret-i Hān-ı Murād-ı sālīs (133b, 13)
Şer‘uḡ ahkāmına oldur bā‘is
82. Dedi tārīhini bir merd-i emīn (133b, 14)
Hākīmü’l-vakt cihāngīr-i gūzīn
Sene 1003
83. Geçdi çün tahta Muhammed-i sālīs (133b, 15)
Oldı devrinde neşāt-ı bā‘is
84. Dendi tārīh-i cülusuḡ sālī (133b, 16)
Habbezā¹⁷ malik-i mülk-i ‘ālī
Sene 1012
85. Degdi çün saltanat Ahmed Hāna (134a, 1)
Ya‘ni ol pādīşah-ı zīşāna
86. Dedi tārīhini bir şeyh-i emīn (134a, 2)
Dāver ü dādger ü mülket-i dīn
Sene 1026
87. Mustafā nām velīyyü’l-ebrār (134a, 3)
Kıldı birkaç gün mesnede karār
88. Dedi tārīhini bir ehl-i harem (134a, 4)
Sāhib-i saltanat u adl u kerem
Sene 1028
89. Hān-ı ‘Osmān mülke el verdi (134a, 5)
Nice el verdi şehādet verdi

¹⁷ Habbezā için Osmanlı Dönemi sözlüklerinde “Ne güzel, Ne kadar latif” anlamları verilmiştir ve bu kullanım beytin anlamı ile örtüşmektedir.

90. Dedi tārīhini bir bir ehl-i benām (134a, 6)
Hākim-i hıta' dār u İslām
Sene 1031
91. Nevbet-i sālī-i Mustafavī (134a, 7)
Kim budur ol vāris-i mülk-i nebevī
92. İtdiler tārīhin¹⁸ anuñ te'kīd (134a, 8)
Sāhibü'l-mülk cihāngīr u reşīd
Sene 1032
93. Rüstem-i devr-i zamān Hān-ı Murād (134a, 9)
Oldı iclāsı ile 'ālem şād
94. Dedi tārīhini anuñ bir merd (134a, 10)
Şehriyār-ı cihān-ārā-yı āmed
Sene 1049
95. Olıcak şāh-ı cihān İbrāhīm (134a, 11)
Niçe şeh u pādīşaha zıll-i rahīm
96. Dediler emrine olup yāver (134a, 12)
Merhabā padişah-ı Dārā-fer
Sene 1058
97. Hazret-i Hān Muhammed-i rābi' (134a, 13)
Emrine oldı memālik tābi'
98. Gūşuma geldi bu avāz-ı güzīn (134a, 14)
Bārekallah şāhenşāh-ı zemīn
Sene 1099
99. Hazret-i Sultān Süleymān zamān (134a, 15)
Buldı iclāsı ile cihān emn ü emān
100. Didüm iclās-ı hümāyūnuna tārīh (134a, 16)
Vāris-i mülk oldı Süleymān-ı cihān

Sayfa kenarlarına düşülen tarih kayıtları şu şekildedir:

- 726 Feth-i Burusa (Bursa) bidest-i Sultān Orhān
759 Feth-i Gelipoli ve Tekirdağı ve tevābi'uhā
763 Feth-i Edirne ve tevābi'uhā bidest-i Murād Hān
857 Feth-i Konstantiniyye ve Galata

¹⁸ İşaretli kelime “tārīhin” şeklinde okunmuştur. Ancak, “tārīhayn/تاریخین” okunması durumunda Sultan II. Mustafa'nın ilki 1695-1703, ikincisi ise 1703-1704 yıllarındaki cülusuna işaret etmektedir. Arapça tesniye kullanımı ile “İtdiler tārīhayn anuñ te'kīd” beytine “Onun iki tarihini te'kid ettiler/pekiştirdiler” anlamı verilebilir. Bununla birlikte, şiirin 10., 12., 14., 16., 18., 20., 22., 24., 26., 28., 30., 32., 36., 38., 40., 44. beyitlerinde akkuzatif eki kullanımlı “tārīhini” ifadesi çokça görülmektedir.

- 880 Feth-i Kefe ve Azak bidest-i Gedik Ahmet Paşa
 889 Feth-i Kili ve Akkirman bidest-i Bâyezîd Hân
 927 Feth-i Bulgâr
 973 Feth-i Sakız bidest-i Piyâle Paşa Rahmetullahi ‘aleyh
 1005 Feth-i Eğri bidest-i Gâzî Sultân Muhammed Hân Rahmetullahi ‘aleyh
 1017 İnhizâm-ı Celâli Kalenderoğlu
 1018 Binâ’-i Yeni Câmi ‘Şerîf Sultân Ahmed Hân
 1030 Sefer-i Hotun ve deniz donduğu zaman Sultân ‘Osmân Hân Rahmetullahi ‘aleyh
 1045 Feth-i Revân ‘an zamân-ı Sultân Murâd Hân rahmetullahi ‘aleyh
 1048 Feth-i Bağdâd fî zamân-ı mezkûr Murâd Hân
 1055 Reften Yûsuf Paşa be Girid adasına
 1059 Vizâret-i Kara Mustafâ Pâşâ
 1064 Kapûdan (kaptan) olduğı
 1066 Vefât Olduğı
 1068 Teveccüh-i Sultân Muhammed be Edirne ve feth-i Bozcaada ve cem‘iyyet
 1069 Maktûlî Hasan Paşa ve Maktûlî Gâzî Hüseyin Paşa ve Tarh-ı Kal‘a’-i cedîd
 1070 Teveccüh-ü Sultân Muhammed be şehir-i Burusa (Bursa) ve harîk-‘azîm ve feth-i Revân
 1072 Mübâşeret ve Tarh câmi‘-i şerif-i cedîd
 1074 Feth-i Uyvar
 1080 Feth-i Girid bidest-i Fâdıl Ahmed Paşa ibni Köprüli Gâzî Muhammed Paşa
 1082 Feth-i Kamaniçe be Vilayet-i Leh kâfiri bidest-i Sultân Muhammed ibni İbrâhîm Hân
 diğer
 1099 Sultân Süleymân âmedî, yâ men hafîz, târîh şudî.

Sonuç

Fransa Ulusal Kütüphanesi’nde (BNF Arabe 2254) muhafaza edilen Târîh-i Fihrist-i Âl-i Osmân üzerine yapılan bu inceleme, eserin Osmanlı manzum tarih yazıcılığı geleneğî içindeki yerini ve müellifinin özgün sanat anlayışını ortaya koymaktadır. Klasik Türk şiiri geleneğinde mahlaslar genellikle alçak gönüllülük ve mahviyet duygularını temsil edecek şekilde seçilirken, bu manzumenin şairinin kendisini sabit bir mahlasla sınırlamak yerine; “üstâd-ı zamân”, “ehl-i harem”, “ehl-i yakîn”, “rind-i hakîm” ve “merd-i emîn” gibi her padişah bölümünde değişen yüksek statülü sıfatlarla takdim etmesi, literatürde çokça karşılaşılmayan bir sanatsal özgüven örneğidir.

Metnin en dikkat çekici tartışma noktalarından biri olan “hâtif” meselesi, kronolojik veriler ve anlatım teknikleri ışığında çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Metinden elde edilen bulgular ışığında Yavuz Sultan Selim bölümünde geçen bu ifadenin 16. yüzyılın bilinen Hâtif ve Hâtifi mahlaslı şairleriyle bir zaman uyumsuzluğu içinde olması, sözcüğün bir mahlas değil; padişahın başarılarını ilahi bir sesle tescil eden, şairin kendi bireyselliğini gizlediği bir anlatım tekniği ve edebî mazmun olduğunu düşündürmektedir.

Metinde tekrar eden “Dedi târîhini bir..”, “Bârekallâh...” ve “Merhabâ pâdişah-ı...” gibi kalıplar ifadelerin çeşitlenmesini sınırlasa da metne sağlam bir yapı ve akış kazandırmıştır. Bu tekrar anlatım sayesinde vezin ve tarih başarı ile uygulanmış, aynı zamanda tarihî bilgilerin akılda kalması ve ezberlenmesi kolaylaşmıştır.

Metnin hacminden kaynaklı olmak üzere dilbilgisinin bütün kategorilerine ilişkin bulgulara ulaşılamamış olsa da eserin dili üzerine yapılan inceleme, metnin Türkçe fiil iskeleti üzerine inşa edildiğini ve 17. yüzyıl sonu Osmanlı Türkçesinin karakteristik ses özelliklerini taşıdığını göstermektedir. Özellikle düzlük-yuvarlaklık uyumu kararsızlıkları ve kullanılan kelime serveti manzumenin yazıldığı dönemi filolojik verilerle teyit etmektedir.

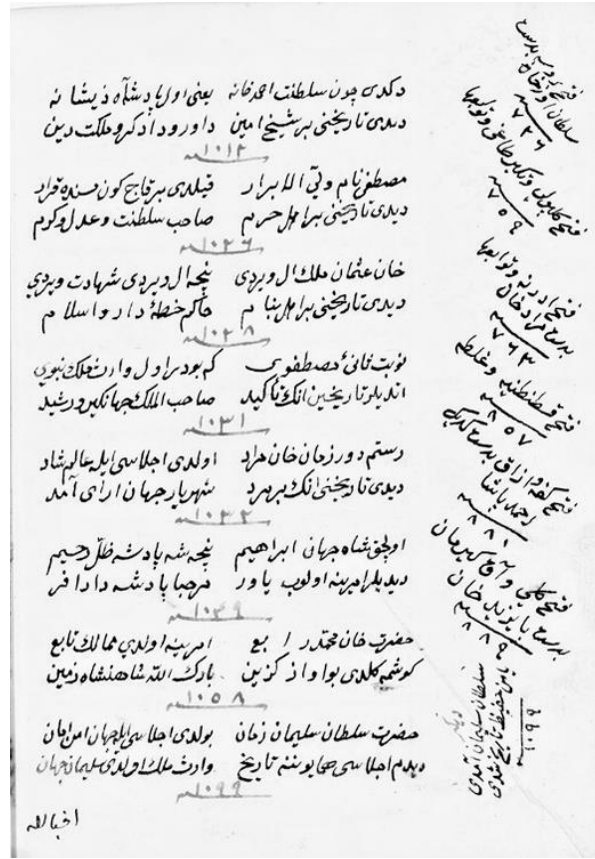
Öte yandan bu manzume, Solakzâde Hemdemî ile başlayan Fihrist-i Şâhân geleneğinin bir parçası olsa da, klasik zeyil mantığından ayrılmaktadır. Geleneksel zeyillerde şairler Hemdemî'nin bıraktığı yerden itibaren aynı vezin ve kafiyeyi takip ederek metni güncellerken; bu eser, Hemdemî geleneğindeki yaygın kalıpların aksine remel bahrinin kısa kalıplarından fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün vezniyle kaleme alınmış bağımsız bir anlatı yapısına sahiptir.

Sonuç olarak, tarihi bilginin hıfzını kolaylaştırmayı amaçlayan bu tür lirik-didaktik metinler, Osmanlı tarih öğretiminde şiirin ve şairlerin üstlendiği mühim rolü kanıtlamaktadır. Kütüphane ve arşivlerde Târîh-i Fihrist-i Âl-i Osmân benzeri manzum tarihlerin gün yüzüne çıkarılması, hem dil yadigârlarımızın zenginliğini hem de Osmanlı insanının tarih yazımındaki sanatını anlamak açısından büyük önem arz etmektedir.

133b sayfası

133a sayfası

References

- Acar, B. (2018). *Osmanlı padişah portreleri: Fihrist-i Şâhân ve zeyilleri* [Yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akgül, H. (2023). *Türk edebiyatında manzum tarihler ve Murâdî'nin Fetih-nâme'si* [Doktora tezi]. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, M. (2019). *Osmanlı padişahlarının manzum tarihçeleri fihrist-i şahanlar*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Bektaş, E. (2011). Nisârî ve Fihrist-i Şâhân'ı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (26), 9-24.
- Çabuk, V. (1976). Osmanlı padişahlarının manzûm tarihçesi: Fihrist-i Şâhân. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 15(1-2), 203-227.
- Delice, H. İ., & Yüksel, H. (2021). Hemdemî'nin Fihrist-i Şâhân'ına yazılan yeni bir zeyil. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, (72), 73-93. <http://doi: 10.32925/tday.2021.63>
- Kaçar, M. (2012). Solakzade Hemdemî'nin Fihrist-i Şahan'ına Nazîr'in zeyli. *Tarih Dergisi*, (48), 29-45.
- Kadıoğlu, İ. (2004). Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi'nin Fihrist-i Şâhân'ı ve Diyarbakırlı şairler Lebîb ve Mülhem Efendi'nin zeyilleri. *İlmî Araştırmalar*, (7), 115-131.
- Kurtoğlu, O. (2003). Solakzade Hemdemî'nin Fihrist-i Şâhân'ına iki zeyl. *Diriözler Armağanı - Hatıra Kitabı* içinde (s. 317-328). Bizim Büro.
- Lokmacı, S. (2015). *Solak-zâde Tarihi'nin tahlili ve metin tenkidi* [Doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mengi, M. (2005). Divan şairinin görünmez seslendiricisi: Hâtif. *Osmanlı Araştırmaları*, 25 (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan - I), 187-201.
- Özcan, A. (2009). Solakzâde Mehmed Hemdemî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 37, s. 370-372). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Polat, F. (2024). Türk edebiyatında “Hâtifi” mahlaslı şairler ve “Râhatü'l-Ervâh”. *RESS Journal: Route Educational & Social Science Journal*, 11(5).
- Uludağ, S. (1997). Hâtif. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. (C. 16, s. 467). Türkiye Diyanet Vakfı.

ETHICAL DECLARATIONS**Research and Publication Ethics**

The author, declares that this manuscript is an original work prepared in accordance with the principles of scientific research and publication ethics. The manuscript has not been previously published and is not currently under consideration for publication elsewhere. All sources used in the preparation of this study have been properly cited and referenced. The author, confirm that the work contains no plagiarism, fabrication, falsification, or manipulation of data. The research findings are presented honestly and transparently in accordance with the principles of academic integrity.

Author Contributions

The author, has significantly contributed to the conception, design, analysis, and preparation of the manuscript. The author has read and approved the final version of the manuscript and agreed to its submission and publication.

Conflict of Interest

The author, declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript.

Funding

This research did not receive any specific grant, financial support, or funding from any public, commercial, or non-profit funding agencies.

Artificial Intelligence (AI) Usage Disclosure

During the preparation of this manuscript, artificial intelligence tools may have been used solely for limited purposes such as language editing, translation assistance, and stylistic improvement. Any AI-assisted translations or language corrections were carefully reviewed and verified by the author(s). Artificial intelligence tools were not used to generate the core scientific content, research design, analysis, or scholarly conclusions. All academic responsibility for the content of the manuscript rests entirely with the author(s).

Copyright and Permissions

The author, confirm that all necessary permissions for copyrighted materials have been obtained where required and that the manuscript does not violate any intellectual property rights.

Author Approval

The author, declares that they have read and approved the final version of the manuscript and agreed to its publication.

ETİK BEYANLAR**Araştırma ve Yayın Etiği**

Yazar, bu makalenin özgün bir çalışma olduğunu ve bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını beyan eder. Makale daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış olup başka bir dergide değerlendirme sürecinde değildir.

Çalışmada kullanılan tüm kaynaklar akademik kurallara uygun biçimde atıflanmıştır. Yazar, çalışmanın intihal, veri uydurma, veri tahrifi veya manipülasyon içermediğini; araştırma bulgularının bilimsel dürüstlük ilkelerine uygun şekilde sunulduğunu beyan eder.

Yazar Katkısı

Yazar, çalışmanın tasarlanması, yürütülmesi, analizi ve makalenin hazırlanmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Yazar, makalenin son hâlini okuyup onaylamış ve yayımlanmasını kabul etmiştir.

Çıkar Çatışması

Yazar, bu makalenin yayımlanmasına ilişkin herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Finansal Destek

Bu araştırma herhangi bir kamu kurumu, ticari kuruluş veya kâr amacı gütmeyen kuruluş tarafından finansal olarak desteklenmemiştir.

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

Makalenin hazırlanması sürecinde yapay zekâ araçlarından yalnızca dil düzenleme, çeviri desteği amacıyla sınırlı ölçüde yararlanılmış olabilir. Yapay zekâ araçları tarafından yapılan çeviri ve dil düzenlemeleri yazar(lar) tarafından dikkatle kontrol edilmiştir. Yapay zekâ araçları çalışmanın bilimsel içeriğinin, araştırma tasarımının, analizlerinin veya akademik sonuçlarının oluşturulmasında kullanılmamıştır. Makalenin içeriğine ilişkin tüm akademik sorumluluk yazar(lar)a aittir.

Telif Hakları ve İzinler

Yazar, telif hakkı gerektiren materyaller kullanılmışsa gerekli izinlerin alındığını ve çalışmanın herhangi bir fikrî mülkiyet hakkını ihlal etmediğini beyan eder.

Yazar Onayı

Yazar, makalenin son hâlini okuduğunu, onayladığını ve yayımlanmasını kabul ettiğini beyan eder.